

С (ком.)

Ф

35927 П Е Д Г Е Н

К Ы І К

П О В Е С Т

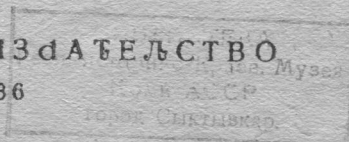

П Е ђ Г Е Н

КЫК ПОВЕСТ

КОМИ ГОСУДАРСТВЕННОЈ ИЗДАТЕЛЬСТВО
СЫКТЫВКАР—1936

35927

„Нызбабайд колхозын — ыжыд вын“
(СТАЛЪИН)

КОЛХОЗҢИЦАЈАС

193... воын, декабр төлысса војшөрө Вісер ју
куча нақоңык рөттисны квајт вөла. Најө муртса-на
кежісны комын кілометра вөр туј вылыс — локтөны
гортаныс, Јаг Станыс; катөдлісны колхознөј обоз-
ныслы турун.

Вөлі шоныд, кымөра вој — тащөм војјасыд шоча
овлөны декабр төлысө. Помыс-помө отуритчөм
кымөрјасөд ош пі моз путкыласис төлыс. Сіјө бытвө
зіліс чашјыны гөгөрбоксаң сөлан гудырсө, јүгдөдны
вадор кыркөщјасын турдөм вөрсө, на костті вол-
сыштчөм јі ердсө. Чуңпом гырса лымчірјас һөжјө-
һикөн гывдісны, зев дежөда да қик шытөг. Најө
езыс бобувјас кофөс, ворсігтыр пуксөны вөв мыш-
јас вылө.

Небыд кокшыөн рөдтөны квајт вөла, төдчө —
муқомаөс, пөсалөмаөс. Мукөд дырјі друг корсны-
тасны да пыркһитчасны, лібө һужөдчыласны да
вомтырнаныс апһитасны пук коф лымсө.

Қуртышглө вылөн усөм лым...

— Варук! — кодкө вөрчөдчис медбөрја дөддас,
вөв зад сајсаң өтмөдарө катовтліс јурсө да піқөс-
јас вылас сувтышглөмөн горөдіс:

— Варов Варук, вөтасан-тај! Вөтас да ен көтас.
Вөтлы вөвтө, со јереңе ныр!

Вөрчөдчис і медвоzza додсыс јамшшк. Бергөд-
чөмөн пуксис дод нырө, пыркнитс кепысјассө да
ышловзис:

— Воам-өд... Воам...

Варук оз вөлі уџ. Bajdög моз сijö куткырвизис.
Сijö ез уџ, сijö ылис — назөникөн да нораңка
ылис.

Час кујимө-һол сајын најө вөрчисны кык вежөса
куџмөс барак дорыс. Öтi вој сени учисны. Аззөд-
лисны гортсајасөс, төдсајасөс, варовитисны, сорнi-
тисны матө војшөрөз.

Варуклөн ас семјасыс һекөд оз ужав вөрас.
Мамыс пөрыс-һин — гортса ужјасөн һөкөө, дөмсө,
һирагө, печкө. А ачыс Варук — скөт картаынтурун
заптысын.

Но Варуклы окота вөлі кайлыны вөрас, окота
вөлі аззөдлыны өтi мортөс. Сijö мортыс — Öһө Öле-
кан, бабаа да кык челада мужик, вөрлезыс брига-
дир.

Аслыс һөгөн Варуклөн олөмыс крестаслис Öле-
кан олөмкөд.

Öһи Варуклы кыџөкмыс арөс, а коркө вөвлі і
дасөкмыс.

Тувсовја шорөн визувтисны том дырса војасыс,
бергөдчытөм вылө визувтисны, колисны сөмын
вөт коџ лөвыд каџтыланторјас. Быд мортлөн емөс
том олөмыс кушөмкө да кушөмкө каџтыланторјасыд.
Шоғалигөн најө шөнтөны сөлөм, пычкөны гуса
өйна. Но емөс і гормөг коџ курыд каџтыланторјас.

Медвоzza рафејтанторјыс дассиџим арөса Варук-
лөн, гырыс сөд гинјаса һывкалөн, вөлі ас өктса
зон — Öлекан. Уна војпукын Варук пукавліс сы
пизөс вылын, уна пемыд рыт колмөдлисны топыда
өывјасөмөн да јөзыс гусөн окасөмөн. Уна пөс кыв
вөлі мөда-мөдлы висталөма һалөн. дассиџим арөса
һывкалөн шоныд кималасыс лыдтөмыс водліс зон

чужомбан ыла, чунъясыс лыдтөмыс ворслісны шыр
гөн рөма журсіјаснас. О, шуда лунјас, век кешлө
кытчөкө вошан лунјас!

Тази најө лөсавлісны кык во. Быдөн сиктсајас
сорһітісны:

— Вот колөкө шуда гозја лооны. Тајөјас оз һин
јансавлыны. Кутам-на пірујтны Олекан да Варук
свадба ылын.

І збыл, Варук да Олекан сетісны мөда-мөдлы
кыв—өтлаавны олөмнысө өті топыд шөвк тугө.

Но олөмыс јансөдіс најсс.

Пукалө өні доддын Варук, нораһика ылаө мыјкө
і өтщөщ каттө мөвпјассө.

Век-на сінвоқас сулалө коркөја лун. Вөлі шоныд
арса рыт. Ошиң улын төкөтө килысис пашкыр
јура кыз. Арөн зарһөдөм корјасыс шытөг моз
гывдісны муө, міча сера ковјорөн ежісны кызлыс
нодувсө.

Батыс пыріс керкаө, һөжјөһик пөрччысис да,
Варук ылаө сінсө чөвтлиг, шуіс:

— Корасысјас локтасны регыд, пастас.

І збылыс локтісны. Корасіс озыр зон. Бат пыд-
ді ез пукты һываыс сінвасө. Сіјө рытө кі кутісны,
а кымынкө лун мысті свадбујтісны. Уна вина-сур
кисіс пір ылын, ез еша і гуга сінва һевесталөн.
Но батлыс кыв он вуј.

Варук лоі ічмоһөн. Гажыс, варовлуныс друг
бырі. Лун-лун чөволө, вујөр моз ветлөдлө. Төлыс
мысті-һин верөсыс зывөктөмөн шуіс сылы:

-- Тенад, тыдалө, лагуша вір... Колода моз
кујлан.

А сесса гажа јурнас кутіс кінас воны. Отарө
щөкыджыка заводітісны піһасны да косасны. Код
төдас мыјөн ескө помагіс налөн олөмныс, ез-кө
еекө ыжыдлун којмөд лунө винаыс сотчы Варуклөн
мујікыс.

Варук колі дөваөн. А та бөрын еңка-ајка ордын олөмыс нөшта-нын локжык лоі. Најө гөгөрвоісны— невестканыс немсө оз кут дөваавны. Коркө-некоркө мунас на ордыс. А мед гусөн оз новлы гортас, амбарыс, сундукјасыс клучјассө кутісны зөбны. Варук качаліс, мыј најө кыјөдөны сы бөрса. Візөдіс, візөдіс да өтпыр чукөртіс асгыс көлујсө, муніс пороғ дорө, повтөг шуіс:

— Чөрту тіјанөс! — і крапкіс өзөснас...

Ставыс тајө өні өінвозтыс вујөртіс Варуклөн. дугдышталіс сывнысө, ышловзтис да, унзімсө палө-дөм могыс, сувтлөмөн горөдіс:

— Но-о, воглалөј!.. воглалөј!

Сесса бара куткыртчис да кутіс мөвпалігтыр ылыштны.

Сіктсајаслы ез удајтчы пірујтны Олекан да Варук свафба вылыи.

Колі вел уна во. Олеканлөн өні быдмөны ныв да пі, а Варук важ мозыс-на олө — дөва, нисө ныв. А сөлөмыс өміз роз моз аслас кісмө.

Сылөн абу-на вунөма нылалан модаыс. Век-на новлө сөд руч бөж коф пушкыр да зельда кыөм көса. Өні сецдөм көсајассө шочјас-нын быдтөны, а тајө өіктын — сөмын өгнас Варук. Зев-жө-нын сылы лөсалө. Мунігас көсаыс, сөдбөж моз, вөрыштө чыш-јан улас, а кор друг бергөдчөмөн пыркытас јурсө, сек көсаыс гартыштчас сылі гөгөрыс да сырја помјаснас водас морөс вылас.

Лөсалө-ө бабаөн шуны Варукөс?

Кага вајытөм кычөкмыс арөсаөс, арөа пужјөн чішкалыштөм соркыјас коф зумыд морөса Варукөс скодітө-өмөј бабаөн шуны?

Баба јур новлөм јылыс сіјө оз-на і мөвпав. Сөмын сөкыд уж дорын вөдітчылөмыс төдчөма сылы: кіпыдөсјасыс сарөга чорыдөс, кабырыс не нывлы лөсалана топыд да өінјасыс кычкө асылыс ногөн ві-

дөдөнү — бытто некодлы оз көсҗыны ескыны, асылы кыңа.

Уна нывлөн вежыс петө Варук мичлун вылө. Намыр гөрд вомдорҗаса, пыр нуммуныштөм чужөма, вөснї шавн моз тувмунөм тушаа Варукөс төдөнү весігтө ылі сиктса зонҗас.

— Сы дорө кепыетөм кинад ен кутчыс, желнө-гаган, — ас костаныс сорнїтлөны најө.

І збыл — тешкод, лоі Варуклөн характерыс. Мыҗ шуас — дрөбав да вөч сылы. Вісталан да кывзас-кө кывзас, а оз-кө і — оз. Лоі зев најан, муҗер да гуса скөр, некор оз петкөдлы асҗыс лөгалөм.

даҗ гөгөрвоана тајө. Варуклөн самөҗ сещөм кад, кор вір-јаҗыс чуксасө раҗейны, воҗҗасын өзјө-біалө ешкын улын.

Торҗа-ннҗ сөкыд вөлі сылы воҗҗа воҗасын. Варук вөлі медҗа сылыс да јөктыс ныв. Тувсов воҗҗаснад, кор нїаа јаг вылын окасҗыны рытҗа да асҗа кыҗас, гораа јургыліс сылөн гөлөсыс.

Оз друҗ лөң пөс сөлөм. Доналөм пывған гортө он көзөд көш тыр ваөн.

Сөкыд вөлі кутчысны Варуклы сещөм воҗҗасө, кор керкаын мам-батыс уҗөны (батыс реҗыд-на кувсис), төлыс воҗсыштөма жоҗө езыс жоҗдөрасө, а сені — ывла вылын чуксасө гудөк, і ватагаөн ныв-зон сылөны:

Өшнҗ улын коз зев јон,
Өшнҗ менсым сажөдө.
Сіктын олө мича зон.
Менө јона раҗейтө.

Варук вөлі пуксас да шытөг бөрдөмөн нылалө сінвасө. А кор ватагаыс вуҗас керка вестөдыс да мунас сикт мөдар помө, кор лөңас вөтын моз волөм да бырөм гажыс, сек Варук сущкысас дон чужөм-

нас јурлөсө да сырјалас, сырјалас јур вісмытөҥыс.
Воҥа каднас мамыс унаыс вөлі гарыштлө сылы:

— Варук, со зөлөт, немтө-өмөј көсјан сізі овны?
Оз-өмөј тед сур сіктөыс прамөјжык зон? Кісман
һин-өд, кісман, өміз тус.

— Ачым төда,— ерыштчас Варук.— Ковмас-кө,
ачым корса.

Һекодлы ез ердөдлыв ассыс сөлөмсө сіјө. Мыј
сен вөчсө, мыј пуө, а гашкө зік кын— һекод оз
төд, весігтө мамыс.

А сөлөмыс Варуклөн ез лөһа ов. Кадыс бур-
дөдіс важ дојсө. Медвоҥа радејтөмыс бара һөжјө-
һикөн вужјасіс, тувсовзөріҥөн паскөдчіс да воҥыс-
воҥө розјаліс. Һекод ез төд тајөс, но бурещ тајө
помкаыс катөдліс Варукөс вөрө.

Сөмын гоз-мөд кывјөн шыбытчісны төрыт Өле-
канкөд најө. Варук рытивбыд вөлі зев варов да
гажа. Весігтө сывны горөдліс баракын. Отпыр
быттө һенарошно конјыштсис да усі Өлекан сывја-
сө. Өлекан кутыштлис, мыјкө шмоңитыштлис да сізі
еесса і колі. Гашкө сіјө ачыс ез гөгөрво Варук-
лыс мудерітөмсө. Мөдыс һинөмөн-жө ез петкөдлы
ассыс көсјөмјассө. Сөмын-тај сіңјасыс тајө рытө
сувтсажыка өзјалісны да чужөмбанјасас ворсіс вір.

Кажліс, аҥғөдліс Өлеканөс, көсјіс ескө ассыс сө-
лөмсө куш өтнаслы сылы вогтыны, но ез лыст. Ку-
щөм мөвпјас катөдліс, сещөмјасөс өһі бөр і леччө-
діс сөрас.

Леччөдө һөшта пісмө — Өлеканлыс ескө да абу
сылы, абу Варуклы гіжөма.

— Ва-арук!

— Мы-ыј?

— Вөтлы-но вөвтө. Огө-өд кулөм мортөс кол-
лөдө.

— Кытчö бара термасаң, милöйид вөрö колис-а. Восковт, Ворон, восковт,— Варук кымлөскывив швичкис плетнас вöвсö.

Вöтын моз лöсыда лажкjödlö doдфын. Сыланкыв-ыс код-жö помтöм думјас төкөдöны Варуклыс сö-лөмсö, најö асныс вöт код лöсыдöс.

...Со, сijö сивозын — том, мича, зуг јурөјјаса, век шыңјалан чужöма. А кјјасы! А сојјасы! Тащöм сој-вынатö кывзöны багатыр пожöмјас.

„Мыјла бара кезовтис шудсö? Мыјла ас кiөн лој-јоткыштчöма сыыс?..“

Вöлајаслы кутисны паныдасны пес тујјас, лымјөн турдöм зорөдјас.

Тыдовтис сикт — зјрквизö гөра вылын, öтi бi ју-гөр оз төдчы. Узö.

Вөвјас öззöдисны восковнысö, кајисны чој јылас да рөдтөн-нын котöртисны керкајас костöд — колхоз-нөј гидна дорö. Најö төдисны ассыныс гортнысö: кутисны гөрдыны, пыркөдчыны, лежалөм бöрын ук-көдчисны лым вылын тупласны.

— Но, воинныд? — унзим гөлөсөн јуалис коңук. Очсалигтыр бостис сijс-көлүсö, пыртис стөрөж-каас.

Медбөрја морт мунтöз, медбөрја шы ланттöз Варук сулалис гидна звөз дорын.

Чöv олö сикт. Весигтö повјас оз омлавны.

Гиднакөд орччөн сулалöны сы сама-жö нöшта кык стрöјба. Зев төдсаөс Варуклы најö, вывти төд-саөс. Лока регыд-на, во саяс кымын-на, сijö вöли тан ыжыдыс. Сы кiпод улын вöли 46 мөс, скöтнiча-јас, выј вöчанiн. Сы вескөдлөм улын вöли зöн МТФ, быдса овмөс..

Варукөс öдöлитисны выл мөвпјас — ышловзис да вомдорјаснас кутис боставны кепыс вылас öшјöм-лымсö.

Велавліс МТФ бердө Варук. Вөлі став мөссө төдө—төдө кодлөн кушом модаыс, кор нөйччө да кушомма лыгтө. Велавліс і скөвнчачасөс нарадтны—најө вөлі полөны сыыс. Шуас-кө, мед вөлі вөчөма сылы.

Отпыр чорыда прөступітис Варук.

Ілла лунө, вежајыс нмлуно, вөлі ыжыд гаж. Зөт Ілла өтi во ез мөдөдлы асөыс нмлунсө омөлі-ка коллалөмөн. Тырмымөн вөлі кода сур, роч вина, сојан-јуан. Зонь ыжөс сојисны секі: пуөмөн-і, жарі-төмөн-і.

І Варук шөщ ышмыліс. Стөкан-мөд кода сур којыштис чужөмас вірсө. Том вір-јаја аң лоі лысва-өн мыскөм пелыс роз код. Важөн-нын сещөм лөсы-дасө да сөлөмөыс ез сывлы Варук. Мыј вөлі чөж-сөма морөсас, ставсө сек кістис сыланкывјас.

Волісны өтчыд, волісны мөдыс сы дорө: мөс-пө кукаңасө. Варук сөмын ладнөкајтис. Нөшта гөз-мөд стөкан бөрын қікөз ылаліс — зонкөд муніс сарајө да водіс турун пышкө.

Омөла-нын і помнөтө асө. Сөмын төдө—дон гөрдөз өзтыліс зонсө. дыр мучітис ас бердас да нн-нөмөн і коліс сіјөс. Мөвпнас бытвө кодлыкө воқөс вештис сіңнас. Аслыс ескө зывөк вөлі кутлыны піпу кор моз тіралан зонмөс, зывөк вөлі і окавны сылыс горш вомдорјассө. А кутліс-і, окаліс-і, вел матөз сі-бөдліс-і. Локалан нмкод пуіс сөлөмас, кор ас сыв-јас пышкас кутіс гырыса сырман жертвасө. Тақ көнкө варыш радлө кушөмкө лебачөс вартны лө-сөдчигас. Оз-өд вес шуны Варукөс гормөгөн.

Мөскыс кукаңасіс, но нөногөн—кукаңыс кулі. А Варукөс чөвтисны МТФ-ын јуралысыс. Пуктисны сы местаө дарјаөс—Олеканлыс гөтырсө.

Тајө мөвпјас бергалісны өні Варук јурын. Мүс-төм лөг сапкыеліс сөлөмас јі көчыд гыжјасөн. Вом-дорјасыс мыјкө шөпкөдісны; а гашкө і ез шөпкөдны;

гашкӧ вомдорјассӧ сѣі јіріс Варук.

Лымјыс дурдіс усны. Асыввывсаң јенеж кутіс сѣдыны. Озјісны ӧгыралан козувјас. Кушӧм козув Варуклӧн шудыс? Кӧні сјјӧ ӗбгасӧ?

Ковта морӧссыс Варук перјіс нол пелӧса пісмӧ. бергӧдлыштіс кјјасас да бӧр ӗбіс.

Пӧнара біӧн кодјаскӧ локтісны скӧт карта дорӧ да пырісны. Горґыс прамӧја ез кыв Варуклы, но ӧлӧмыс сылӧн пыр тӧдіс — ӧтіыс сені вӧлі дарја.

2

Тајӧ рытӧ дарја сор водіс. Самӧј чӧскыда-на уді-тіс унмовсны, кодкӧ јірк-јірк зӧркґітіс кӧлчӧ ӧӧсӧ. Востіс сінјассӧ да волпас вывсаң вӧрґӧдчытӧг кывзыштіс. Воґынсӧ ез куж мӧвпыштны — мыјла сарґміс. Но тӧдіс — мыјлакӧ вӧлі колӧ сарґмыны.

Паччӧрын шарӧдчӧны тӧрӧканјас, унјывсыныс пушкӧны-лолалӧны Мішук да Машук — дарјалӧн чемадыс, сесга чӧвлӧң. Јіркӧдчыс морт, тыдалӧ, виччысіс ывлаын.

Пемыд. Муртса тӧдчыштӧ паччӧр ӧшің, а сы сајын — војшӧрса ывлавыв.

Лӧгыда мојкалӧ унзіла вір-јај, сінјас куґсӧнны. Ак, ескӧ, нӧшта уґыштны!

Рытнас школаын вӧлі колхознӧј собраґіје. Кызвыныс вӧліны нывбабајас. Мужічӧјыс-ӧд вӧрын ужалӧ. Мыдакӧ мужік сорваыс вӧлі-жӧ: коґук Оґып, кыкӧ-кујім пӧрыс колхоґґык, кодјас собраґіје чӧжыс пукалісны ӧшің дорын да орјавлытӧг шпуткісны асвӧчӧм калланјас. Сесга вӧліны правлґеніјенс војтыр — јуралысыс, шӧтовод да завхоз.

Ачыс дарја сулаліс пызан дорын да шал помсӧ чун гӧгӧрыс гартлігтыр віставліс скӧт картаыс јылыс.

Помытö — висталиг чöжыс морöсас мыжкö ырjалис. Көт ескö ас воjтыр возын сорнытис, но кызкö ез вöв jemкö. Ещаны удаjчылö сорнытны сарjалы уна jöз возын. Мовпjасыс бикнjас моз сув-гав ветлöны jurас — kodöс удитас висталас, а кызвыныс вунö. Сы вöсна висталöмыс артмис зуг, öтi торсаң möдö чеччалана. Кывjас оз-жö суравны:

— Jортjас... колхофныкjас, етаjö-нын... мыj-нын i колö шунысö... Мөсjасным олöны öтувjа картаын, асныд төданныд-таj... Аттö, оз артмы-да.

Öзjалан чужöмсö копыртас да оз лыт некод вылö визöдлыны, кывзö шмонитöм. Торjөн-нын гөрд-лисны öшиң дорын пукалыс сардöjас:

— Гу, гу, воzö мыгкы, сарjа!

— За здоровjöl да пызанас кинад кучкыштав! Прамöj jöзыс сиз баjтлöны-таj. Гу, гу!

— Велалас, — курскигтыр намлалöны најö пöрыс лöбjаснысö.

— Но, мыжкö өн куж. Кызкö висталин-даj... Небос гөгөрвоам. Сорныт воzö, сарjа, — визöдöны дөз-мыс нывбабajас.

— Мыj-нө сесса тijанлы вистала? Картаыс-таj ныруланыд, көт кор верманныд воыны да визöдлы-ны.

— Көт кор-тö оз поз, сарjа, — асгыс кывсö су-jыштис завхоз. — Мөсjаслөн колö лоны асланыс пöра-док — примернö, лытганыс требутчö покоj. Мөс-кыд ескö мөс i ем, а велöдчөм jöз сиз-таj велöдöны.

— Ме-öd абу велöдчöма, кыс ставсö төдны, — гөрдöдис сарjа. — Бөрjганыд-на шулi таj: миса мемыс пöлзаныс ог төд ыжыд-ö лозас... Ме вöлi көсjа виставны, миса щöкыджыка пыравлөj мөсjасным дорö да велöдöj мijанöс.

— Быдөн-кө локтас да кутас велöдны, jurыд колмас. Мыj велöдöма, велöдöма-нын, — шыагис чирөм гөлöса коңук. — А воылынытö, сөрт, щöкыджыка

колө. Шуам, менсым вөвјасөс вјәдлыны абу-өмөј
окота тјанлы? А гашкө ме лөка вјә, омөлика ста-
рајта! Сјјө-тај-і шуа, мјса...

— Ладнө, Оңтп, огө те јылыс тан сорңтө.

— Сәрт ескө-да, век-жө,— дөзмис Оңтп.

— Гашкө ескө і велөдөма, да-өд мјан сещөм-на
і пельным: өтарас пырө, мөдартыс петө,— лчыда го-
рөдіс Јелук, медбур кукањвјыгыс, комсомолка.

— Гу, гу, пробкаавны колө өтарсө, пробкаавны!
— велөдісны пөрыс колхозњыкјас.

— Слот вылад карө леччан-да мыјкө ковмас-жө
сен вјставны, дарја,—бара шыасіс көчку шапкаа
завхоз.—Мі тенө мөдөдам —кывзы да велөдчы јө-
зыслыс, кызі-мыј вјәоны скөтсө. Ас ујнад ошјы-
ышт-і.

— Мыјөн-нө ме ошјыса,— јандысөмөн зөбіс сін-
јассө дарја да һөдыр чөволыштөм бөрын содтис:
— Менам һөтө кук-на ез кувлы, ставсө быдті. Кар-
таным пельк, волөј да вјәдлөј. Мөсјас бура код
лыстөны, кыкөн 1000 мјтраөз катөдісны. Асныд
төданныд, јөв поставкатө вештөма. Мыј сөсса ме
тјанлы вјстала? Јуагөј...

Зөрк-зөрк бара јіркңітісны кімчө өзөсө, өні чо-
рыджыка-һін. Дарја звјрк чеччис, муртса пастасыш-
тис да петис востыны.

— Жал ескө да сасмөдны лөі тенө, дарјуш,—
көзыд сынөд сорыс керкаө пыріс Јелук, кјнас кут-
чысис өзөс вугјө да колі сулавны порогдорас. Коска
пасыс пелөсасөмөн пукаліс сы вылын.

— Мыј-һін,— біасігтыр јуаліс дарја. Кыкнаныс
пукыштлисны пызан өтмөдар помө.

— „Умңычаыд“ кутіс баксыны, вайсыны, буракө,
көсјө. Пельшөрлаыд мөдөді-жө-һін. Ветлан он-нө?

— Кызі-нө, кызі-нө! — кутіс термасны дарја.
Ковтаасіс, көмасіс, кайліс пөлатө да вјәдліс узыс
челадсө:

— Уҷў, бласлў-крїстос, — гусўњїкўн шуїс, но ез пернапасас, кықї вўлі вўчлў аслас мамыс.

Лампа бї jurdõdic керка пыщкўс. Шўр пелўсын, җолањїк җажын кутїс тыдавны зев ічўтїк ўбраз, муртса кїпыдўс паста. Ендўм ковтўмтор моз сїјў пўлыњўн сулалїс пыдын ствен бердас — сўдагўма, җусмўма. Паскыда да гажаа ўшалўны вождїаслўн портретҗас: җїткыр сїнма Лењїнлўн, Стаљїнлўн, Ворошиловлўн. Акварельнўј краскаҗасўн җелаф кїпомыс гїжўм кабаала гажўдў кык ўшїњ кост: „Пїоњерлўн пелўс“. Ғелаф кїўн рїсујталўм тракторҗас, пароходҗас, аеропланҗас да мукўдтор аслыс мїчлунаўс ўшалўны сенї. Сен-жў медтыдаланаїнын Мїшуклўн лунса распорадокыс: кор чеччыны, кор мунны школаў, кор ворсны, кор водны уҗны.

— Карас-нў воҗ-ў петан, дарҗушҗ

— Асывнас-тај кўсҗа вўлі-а.

— Ыҗыд-жў шуд тед усї. Ок ескў, тўдїн-кў, кушўм окота мем воыны глўт вылас! — Јелук куњлїс сїнҗассў да пуктылїс кїҗассў морўс бердас.

Тајў — ар даскўкҗамыса кымын зев гажа, зев збојнывка, ас колхозаныс медвоҗҗа комсомолка. Вег олїгўн сїјў инас оз ўшївлы — вугралўмтў сылыс он аззы. Кытчў пырас, сенї і серам да сорњї лыбў. Ғужўмбанҗасыс пелкїњїк идњањҗас кофўс, тушаыс вадор баф коф вўсњїдїк, става да њуглаыс. Оз поҗшуны торҗа мїчаўн Јелукўс, но вўччас-кў, пасталас-кў жеҗыд ковтасў, лўзов бўждора сарапансў да лезас-кў морўсҗас вылас сїкўщсў, он шу шыбытанаўн. Зато кїҗасыс сылўн уҗсыс оз повны. Кушўм сїјў гажўдҗїгас вїзув, сещўм і уҗалїгас.

— Мўдыс гашкў і тенў ыстасны, Јелук, — тўкўdic дарҗа. Сїјў тўдў — оз локыс заведав Јелук. Сїјў сўмын гуга думҗассў җїк збымыс вїсталїс, кықї ічўт кага вїсталў, мыј дум вылас ем.

— Ыїмкоф, дарҗа?

— Өөрт-жө... Ок, кушом һимкод!

— Ҙаржуш, сен... те... качтышт-жө ме жылыг. Шу: кукјасөс бабитө... Кагајасөс моз ме најөс ра-
фејта; посһидикөс, һерһикөс, кыҗи-нө он рафејт
сешөмјастө! Локта да чуңјасөс век һоңалөны, теш-
кодјасыд. Јешшө-на јона кута рафејтны да старајт-
ны, Ҙарја. Локтан да те менө велөд. Ладһө?

Ҙарја довкһитис јурнас. Уһизыс бһри. До-
да јөктис сөлөмыс. Окота лоі кыҗкө петкодлыны ас-
гыс радлөмсө да оқыштіс Јелүкөс сһнкымјас костас:

— Мунам бабитчыһытө, Јелдөг!

Бывлаһн шоныд төвга вој. Сөд мыгөрјасөн ты-
далөны керкајас, лымјөн турдөм пывғанјас.

Сешөм лөгыд, сешөма сөлөмас пуксис тајө војыс
Ҙарјалы! Мөрөсас мыјкө сһлгис-сылс.

Ыжыда лолыштіс збодөритана сынөдсө. Кһлчө пе-
рилә вылыс чепөлтис пук код һебыд лым да һнмөд-
лис лөбјас дорас. Лымчһрјас сылсһны да комі ва војт.

Уҗө сһкт. Сомын-на өвти керкаһн чеччөма көҗај-
каыс, воҗыг-воҗ пачсө ломтөма.

Комын во-һһн олө Ҙарја тајө сһктын. Тан чужліс,
тан быдмис. Сһктсаһыс комын верстыг бокө ез-на
волы. Висталөны — көһкө-пө емөг карјас, емөг фаб-
рик-заводјас, көрттујјас, һо сһјө весһгтө вөтһас ез
кужлы мөвпыштһны.

Во сајын-на сһјөс һндисһны МТФ-ө. А сетчөҗ му-
көдјас моз-жө быд уҗсө вөчліс: ышкыліс, вундыліс,
вөрың кыскаслис. Кујимыг сһјөс премһрујтліс колхоз.

Кывзөмгыс да честһөја уҗалөмгыс сһјөс і бөр-
јисһны МТФ-өн јуравһны. Воҗынсө повҗис Ҙарја:

— Мунөј сес, кушөм-һө ме помыг сен уҗалыг!
Менө весһгтө кывзыһны оз кутһны.

— Һһнөм, кывзасһны. Бокыг тон огө кутө медав-
һны, кыг јешшө сурас сешөм мортыс. Велалаһ-да,
морт лоас тег...

Јелук да дарја термасомон кајисны ыблаһо, сет-чө, көн важиһик часовһалы паныд сулалоны кык скөт карта.

Өвисө лоі вөчөма бурещ сижө вонас, кор дарја верөсыскөд пырисны колхозө.

Картајасыс куһөс, јос јураөс, өшиһаөс.

Мөсјас чөла рөмиһтоны, унжыкыс кујлоны да по-шиктөны.

дарја да Јелук гынсапөг выланыс көмалисны һинкөмјас, сесга леччисны картаө.

Өзөс доргань вескыда да куһала мөдар помөзыс — прокод. Отмөдар бокјасас стојлајас.

Мөскыс-мөскө вужөмөн дарја воліс быд стојлаө. Өвиөс малыштас, мөдөс тапкөдыштас. Быдөнылы сылөн чуктө мелікыв.

Медса пыдиас сулаліс да кадыс-кадө нораһика баксіс ыжыд јура сөд сера мөс. Кор дарјајас локтисны сы дорө, тајө мөскыс кутіс на вылө виҙөдны васөда гырыс сінјаснас, сесга һужөдчыліс да һулыштіс сарөга кывнас дарјалыс кісө.

— Шондибан, „Умһичаөј“! Со кущөм сөкыда лолалан. Оһ-һө-һө...

Став мөскыс тас төдса дарјалы. Помһитө, кущөм сөкыда вөлі најөс чукөртөма татчө. Бөрдөмөн сінва сорөн вәјөдалісны колхозһицајас мөсјаснысө өтувја картаө — тајөтор лоі 3 во сајын. Секи тајө картаын сулавлісны сөмын-на даскык мөс.

І ассыс „Умһичасө“ дарја комљөдліс татчө кыз сінва кістөмөн.

Тајө — коркө вөлі аслас мөскыс. Помһитө, кущөм сөлөмөн прөшщајтчіс мөскыскөд секи — кујім во сајын...

Сижө рытнас чөла ужнајтисны. Гөјсөм бөрын мужікыс мукөд дырјі серві дыржык һуліс паһсө да һаһкудјө пуктігас бөкө виҙөдлөмөн шуіс:

— Аскі асыв нуөдам „Умһичатө“... Мукөдјас талун-һін нуісны.

— Но, нуодам сесса?— повчыштөмөн жуаліс дарја, көѳ ескө ачыс тодо-нын вөлі сы жулыг. Горшыс пондываліс гөрзасны, но секи кутчысіс. Сөмын пышјіс пачвом дорө да дыр сулсіс воздөраас.

Водісны. Мужікыслыг куѳа кывзіс ышлолалөмсө. Коркө војшөр бөрнас-нын гусөн-гусөн чеччіс да кањ кокшыөн леччіс пөнарө біасны. Кіјасыс аслас тіралісны.

Нөжјөнікөн востіс өзөс да петіс.

Куѳ војбыд пукаліс „Умңичаыс“ дорын. Голаөдыс кутөмөн окаліс васөда нырас да быд міча ымнас чуксаліс.

Сарајыс леччөдіс медміча турунсө. Пішөгөыс кыскіс солөн кіскыштөм ыжыд ыањ шөрөм.

— Сој, сој, зөлөгаөј, медбөрјаыс менам кыыс. Сесса-өд тенө нуам тас, сесса-өд јансалам мі. Сој пөттөңыд, діваөј „Умңичаөј“. Ачым-өд тенө быд-тывалі, ачым, кагукөс, старајтлі, а сен код төдас кушөм-на лоө тенад олөмыд.

Коркө југдігас-нын вөлігті пыріс керкаас да ез-нын сесса і водлы. Пыктөм гырп өінјаснас бөстчіс пач ломтыны.

Сы бөрын унаыс-на дарја новліс аслас „Умңичаыслы“ гөснечјас. Кор стрөка сурө, секи і котөр-төдыштас ыањ тор. Воңынсө „Умңича“ вөлі ачыс воывлө важ горт дорө. Лудыс локтігөн кејас да кутас буавны өшіңулын. А дарја виччыгө-нын,— өдјөжык петкөдас помөј ведра да пуктыштас веж турун.

Комі өѳі во. Öгувја скөт картаын төвјөм бөрын мөд вөса тулыснас „Умңича“ ез-нын сесса кеж дарја керка дорө—вуніс-нын сылөн важ гортыс. Но дарјалөн аслас ез вун. Быд аззөдлігөн важ мөзыс-на мілујтіс да дрөчігіс. Вөсігтө МФФ-өн јуравны кутчысөм бөрын мукөд мөсјас дорын серті

дыржык сулавис да меліжыка шыӧдліс ассые
„Умнічасӧ“.

Но оні, во чӧж 37 мӧс гӧгӧр бергалӧм мысты,
кор воіс кад ӧтї вежон кезлӧ наыс јансӧдчывны да
леччывны карӧ елот вылӧ, ӧнї дарја кыліс сӧ-
лӧмыслыс чуксагӧм выл чувство.

Став мӧскыс ӧнї сылы ӧткоф дона лої. Со „Бе-
ланка“, со „Ударніча“, со „Колхоҗніча“.., ӧтї семја
коф. Најӧ велалӧмаӧс-нын тајӧ шоныд, југыд да
сӧстӧм картаын овны. Налы танї пелка волсалӧны,
весалӧны, јукталӧны дебыд ваӧн, лыстїгӧн вӧрајассӧ
мыскыштӧны да кос рузумӧн чышкыштӧны. А-ӧд
унаӧн, кызвыныс доктїсны татчӧ кујӧдӧс рушкуув-
јасӧн, сӧд тојін коф кокјасӧн. Унаӧн вӧліны урӧсӧс,
мігтӧм куҗ гӧнаӧс.

дај Варов Варук ез зев дрӧчитав најӧс.

Та вӧсна ӧнї дарја і нїмкофасӧ ас уҗнас. Карта
пыщса шоныд сынӧдыс-ї, мӧсјаслӧн упкӧм-пушкӧ-
мыс-ї, „Умнічалӧн“ нораа баксӧмыс-ї— ставыс сылы
дона да муса.

Војшӧр бӧрын „Умнічалӧн“ чужїс гера кук—
зев мїчанїк да зев нерїнік кукаҗ. Јелук чышкаліс
да кагаӧс моз оқыштіс жеҗыд печата кымӧсас.

— Оҗ-но-но!.. Мїјан арміја бара-на содіс ӧтї
душӧн,—ыҗыд мелїлун кыліс мелкујтӧмас.

„Умніча“ вајсїс бура, ез јона мучїтчы.

Сылы сетїсны чӧскыд веж турун, җїк-на быттӧ
тӧрыт куртӧмаӧс вїҗылыс, сещӧм ароматнӧј да
веж.

„Умніча“ апалїс-гојїс да сїнбӧжнас ез дугдыв
вїҗӧдны рӧфїтӧм кукыс вылӧ. Сїјӧ ез-на уфїт пра-
мӧја космыны—гӧньс сїбдӧсма-на јаж сердас, вола-
лыштӧ. Мам дїнӧ леҗӧм кук ез-на куҗ прамӧја
сулавны—кокјасыс кусьнїтӧны, іҗасјас моз чегӧны.

Кукаҗасӧмыс ештӧма-нын вӧлі, кор картаӧ пы-
рїс Варук. Гӧгрӧс чужӧм вылас ворсыштӧ нум,

вом пельсјасас содлоны да бырöны лöсыдыңик
ноквјас. Көт ескö колмысаніныс öнi сiјö, а мiча
сера шалла—чужöмыс бытвö қорiқјас пöвсын.

Јурсö вылын кугöмөн локтiс Варук да тöкөтвö
гiнкымјассö лептышглöмөн шыасiс езыс пöланөн
ворсыштиг моз:

— Дарјуш, сөлөмшөр, тан-тај те! Јелук, аттö,
кык лун ег азыслöј! Муртса-на воi да мунi тiјанöс
корсны. Ферт, мiса, танöс тi—öзöсыс калкöс-да.
Кук чужiс, Дарјуш?

— Кук, луба, со-тај кушöм, шаңыс.

— Шаң i ем, қiк-тај мамыс коф. Зарңыс...
Аслад мöскыдлөн кукаңыд мусажык-жö, көнкö, Дар-
јуш. Фе-ерт сiз. Аслад, век-на аслад.

— Ставыс öткоф дона,—рамыңика шыасiс Дарја
да кыјöдчöмөн вiзöдiс Варук чужöм вылö, бытвö
кöсјiс гөгөрвоны сылыс думјассö. Но чужöмыс сы-
лөн мiча маска коф—гуса думјас қебсасöны гiн
пельсјасас, вом бердса ноквјасас.

— Сiз-ö, ој-ми... Ме-öd ачым вöвлi старшöј скöт-
ңичанад, тöда. Мед колöкö ме јылыс суклалöны
быд локсö. Ме-ed, медја... Төнқи аслым вiсталисны:
ме-пö коркö выј да јöv гортö новлi. А лудö-жö
кодлөнкö егајöйс... Колö-жö сещöм тор думыштны,
прöстi господi! Чуңпом ыжда выј чiр ег-жö-ңиң
бостыв. Сла-бог, ег-на шыг овлы. Мед горңигöны,
кодлы абу дыш. Мукöдыс-тај завiдалöмла зыртчöны.
Öнi зато спокој меным, пель оз сöдмöдны. Зев-тај
колана тор—старшöј скöтңича! Те, гашкö завiда-
лöмөн чајтан, Дарјуш?..

— Мыј вылö-нö завiдавнысö тед? Оз-тај маөн
чуңöдны... Пöлинö, аски лечча карö, Варук, да прав-
льеңiје шуiс тенö коңны ме местаö.

— Менö? А оз-жö-ңиң ло. Правльеңiјеыд абу-на
менö шöктыс. Вежiс-кö—мед i вежiс, а сегга скöт-

һичајаскөд дурөм менам оз-һын ло, со і օтвет налы.
Мыјла-нө карас леччан?

— Слот вылө,— јандыгөмөн моз шуіс сарја.

— Сло-от вылө?— һужөдөмөн јуалис Варук да лаһтіс.

— Лоө-һын, Варук, ужыштны. Тајө уж вылас те ужавлін да гамман. Вежон-мөдтө кызкө-мыкө олан-һыд.

— Серт, ескө матө ог вој-да. Менам ботесігөн куш стенјасыс сөмын вөліны картаас да старәјтім-жө-тај скөттө. Етајө стојлајастө ме дырјі-на вөчлім. Тіјанлы-өд мыј өні ужавһытө: ставыс даг. Пельса-і, ведра-і— ставыс ем. Ладнө, огө кутө сөгга та јылыг долһны, гашкө оз лөгав тіјанлы-да. сарјуш, сөлөмыд һинөм оз сыв тед? Тавој ен вөтас, ситаөј?.. Ме мыкө вајі тед— тәні со,— Варук чәтөртчыштіс бөрвыв да пуктыліс кісө морөс вылас.

Муртса кезлө бырлі најана һумјалөмыс, сінјасыс лечмылісны, һырбордјасыс паскавлісны да кутлісны тіралыштны— морөссө сылыс сөтіс Өлекан-лөн пісмөыс. Здук кезлө јурас воліс мөвп— бөстны да шыбытны сіјөс кујөд ва візуван жөлөбө, ас сін воқас шыбытны, а сөгга зев гораа, став морөс тырөн серавны... Но тәщөм руыс сөмын муртса дыра кезлө воліс. Пыр-жө бөр чужөмыс һумдіс, да кыскіс пісмөсө.

— Өлеканыд ыстіс тед, сарјуш. Абу-на вунө-дөма. Најө, зонмөс, јона муркөдчөны сен...

сарја ез-һын кывзы Варуклыг висталөмсө. Копыртчіс пөнара бі дорө да кутіс гусөһік лыддыны. Муса морт кіөн гіжөм быд шыпас висталө унатор, быд кыв қоһ сорһікуча,— а быд сорһікуча қоһ вист.

...Мјан бригада өні бөстис вөрпунктыс ветлөд-лана знамја... Ујалам ужыс повтог... А те, сарја, ен гәжтөмтчы. Серт, ескө мі кујім төлыг-һын јана-

сөн олам — окота аңдыгылыны. Зев окота мем Мішукос да Машукос кутыштыны“...

Дарја малыштіс өзјалан чужомбансө, лептыліс јурсө да віәдліс Варукјас вылө — сінтырыс солкјасіс долыдлун, гөтов вөлі чеччыны да оковны кыкнаныссө, „Умңычаос“ шөщ, сылыс сера куксө — ставсө, став олөмсө і мірсө!..

— Варук, а Степөыс кушөма олө сен? — јуасіс Јелук.

— Поклон тең ыстіс. Унжыксө-пө ачым ваја, кор заңаңјесө тыртам да гортө локтам.

— Выл мусуксө ез-на лөсөд? — серөктіс Јелук; сылөң сінјасыс ворсісны келчі аргаөң.— Ме ескө сылы петкөдла, седунлы. Коркө вөзјыела правлеңјелыс да нарошнө кајла вөрас. Гусөң вістала тең — зев јона гажөј быріс, зев јона. Арнас кајіс да век-на сен. Ударңыкалә көңкө-өд?

— Јона, сівәөј.

Варук сорңітіс Јелуккөд, а сінбөјјаснас ез дугдыв кыјөдны Дарја чужомлыс ворсөмсө. Сіјө пөртмасіс тувсов шонді воңын војтва коға. І тајө-тор нөшта-ңін дөзмөдіс Варукөс. Кывјылас бергаліс сещөм кыв, мед ескө крапңитны да кусөдны сылыс радләмсө, кыңі кусө ваө угөм біја өгыр.

Дарја ңі Јелук ез каңавны сылыс гуса көсјөмсө. Кыкнаныс вөлі чукјөнныс тырөс асланыс шудөң. Јелук оравдытөг өтарө јуасіс да сөстөма төлөдчіс. Сещөмөң сіјө і муніс гортас — мыјкө гажатор сыліг-тыр да јөктышталігтыр.

Дарјалыс талун морөссө поткөдіс сещөм шуд, кодөс он куж артыштыны. Кушөм долыд луныс талун! Ставыс кушөм лөбыда артміс!

Гортас мунігөң мөвпаліс — кушөм ңім ескө пуктыны выл куклы, мед неммөдны талунја лунсө, мед колі каңтылантор. Уна ңім сурлі, но ңекөді ез

досав — ставыс абу сiјö, мыј ескö колö вöлi. Нiмыс мед öд козув коф, мед гора да кыпыд!..

Гортас воiс асыввоңнас. Быд керкаын ломты-гöны-ңиң вöлi пачјас, но војга пемыдыс ез-на кöсјы рузны.

Дарја щöщ-жö ломтiс пачсö, уңны ез вод, а пуксiс пызан сaјö да кутiс гiжны:

„... Мусаöј, ог куж уна гiжны. Талун ме вывтi шуда: тесаң воiс пiсмö, „Умңичалöн“ чужiс зев мiчаңк сера кук. А медеа долыдторјыс — талун лечча карö скöт-вiчыс ударңикјас смот вылö.. А јона-ңиң тейс гажöј бырис, но да ужав, ужав! Помöз ужав!..“

Стенсаң Дарја вылö вiçöдiс тöкөвö чiткыртчыштöм гiнјаса Сталин. Сысаң бытөвö шлангiс шондiсаң мозлö-гыда гож — кыiс Дарја гөгöр зарңи југöрјаса узорјас...

Гiнјассö куңöмöн пукалiс Дарја. Чужöм вылас сылöн ворсiс кагалöн коф сöстöм нум.

3

Жужыд вöр шöртi, крут слудајас костöд, щöщ-кöс јура јагјас пöлöнтi гартчö, котöртö вiзув Вiсер ју. Кымын воçö, сымын абојмö да паскалö сiјö. Гожöмын костјас вылын гажаа журöдчö вiзулыс. Берег дорјасын, лöңиңјасын гыбалöны черiјас. Шондi леччигјас гөгöр шувгöмöн тöвчыштасны ју куңалаыс уткајас лiбö асыввоçö пуксасны ватагаöн да герч-кöны, суналöны. Гежöда најöс тас полошуйтaлöны Шоча тая шыңылö вöрваыс морт уж шыјасöн. Кув-ңитлас кыјсылöн пiшщамыс, лiбö лыблас черикы-јылöн рытја кыа дырјi вадор чом дорас сылан-кывјыс — i бара лöң, бара вöрваыс кургö асгыс немöвöјја парма мојдсö. Сöмын тувсов кадö, кор ју јывсаң кутасны лезавны вöрсö, сöмын секi ју пöлö-нöд заводитöны јургыны морт уж шыјас. Кывтасны

пурјасыс, весасас ју јылыс вѳрыс, і нїнѳм-нїн оз-торк вѳј ывлавывлыс олѳмсѳ.

Ташѳмі сіјѳ тувсов-гожја кадјасѳ.

Мыјѳн воас ар, мыјѳн кѳздѳдыштас да пукѳасны зера лунјас, окѳабр-нојабр тѳлысјассањ заводѳтѳ лањтны вѳрвалѳн олѳмыс, — корја пујас кїллысѳны, уткајас, зѳзѳгјас прѳшщјгчасны јурган гѳлѳснаныс да лебѳасны лунвылѳ, черїјас леччасны ју пыдѳсѳ, оз-нїн гыбавны, бырѳны ѳвадјас. Сѳмын лыска пујас — пожѳмјас, нывјас да козјас — колѳны шувгыны. Шувгысны најѳ ар помѳчыс, лым устѳз, а кор лымсѳ сапкас зѳњ туктајас ѳшјымѳн, ывлавылыс лѳѳ зїк-нїн кулѳма коѳ...

Корја пујас кїллысны заводѳтѳчѳмсањ Вісер ју пѳлѳнса јагјасѳ поснїѳлїк котырјасѳн, вѳр трѳпајасѳд кутѳны кајны чера-пілаа јѳз. Локтасны најѳ местаѳзныс, вѳчасны чѳмјас, і кутчысасны стрѳїтны вѳр баракјас. Ештѳм мысѳї на бѳрса најѳѳн стрѳїтѳм выл баракјасѳ локталасны выл јѳз — пѳрѳдчысјас. І сыркмунѳ парма, ловѳѳ, заводѳтѳ горавны багатыр-пујас пѳрласан шыјасѳн. Воз асывсањ да пемдытѳз јагјасын быд помын кылѳны лечыд пілајас да трїњган черјас. Зер ваѳн кѳгасѳм нїщ вылѳ гывдѳ пілнѳј пыз, чаг да нѳбыд кырс. Артмѳны медвоzza керјас — јежыдѳс, гѳгрѳсѳс, мїчаѳс да кѳрт коѳ топыдѳс.

Тасањ заводѳтѳчѳ вѳрлезан сезон.

Тѳлыс нѳлѳ-вїт сајын, кор кучкїс медвоzza мороз да зѳбіс Вісер јуѳс чуњ-мѳд кызта јї улѳ, мыјѳн тѳкѳѳѳ-на усыштіс лымјыс, сіктса колхоѳнїкјас кугїсны лѳсѳдчыны петны вѳрѳ кыскасны. Сек кежѳ кызвын мужїчѳјыс вѳрас-нїн вѳліны. На лыдын щѳщ і ѳњѳ ѳлекан — дарјалѳн мужїкыс.

Вѳрѳд кајны вѳвјасѳн ез поз — тујсѳ Јаг-Станѳ абу-на вѳлі піскѳдѳма, а вїччысны ез-жѳ поз. Сѳерт, ескѳ вескыдасѳ сѳмын нѳламын кїлометра, да-ѳд

груза доџа вѳвјаснад вѳр вывтѳыс он лебѳы. Быт лоі ју куѳа кајны.

Кѳзѳыд асыввоѳѳ, кор војтѳв којасіс чужѳмѳ сашкыган лым бусѳн, сіктѳыс вѳрѳіс колхознѳј обоз, леччіс ју вылѳ да томјѳа герам-гылѳм сор мѳдѳд-чіс ју катыд. Вѳв бурысјасын, мегырјасын ворсѳд-чісны гѳрд ѳестукјас, ѳентајас. Медвоѳѳа доџаыс-лѳн мајѳг помын дѳлаліс колхознѳј гѳрд флаг. Ве-сігтѳ олѳма јѳзлѳн чужѳм выланыс ворсіс ѳум.

Гортѳ колччысјас дыр-на ѳвтчісны мунысјаслы, дыр-на кыліс налѳн быд бурсѳ сіјѳмныс. Дыр-на вѳтчісны чѳлаѳјас да понјас.

Колхознѳј обоз пыр воѳѳ ѳтдаѳтчіс ас сіктѳыс, пыр вылѳжык і вылѳжык кајіс ју катыд, сесса бер-діс. Чѳлаѳјас бергѳдчісны, сѳмын понјас колччісны-на колѳѳдны мунысјасѳс.

Гортса сікт колі бѳрлаѳѳ, воѳвыланыс — го кіло-метра сајас туј. Њекытчѳ сувтлыны шојччыштны, ѳекытчѳ шонтысны пыравлыны. Візув ју абу-на тырвыјѳ сувтѳма. Быд здук паныдаѳѳны рыјас. Мукѳдсѳ муртса вевтѳыштѳма лымјыс, нарошнѳ моз октѳма леч — ічѳтѳка-кѳ прѳступка лоѳ, бузгысѳ груза доџа вѳла.

Відласѳмѳн, віччысѳмѳн кајіс обоз. Го кілометр-сѳ вујіс віт лун сајас. Віт лун чѳж војтыр учісны і олісны тѳв јылын, сојісны кын ѳаѳ да ѳтарѳ воѳѳ кајісны.

Жужыдѳс Вісер ју пѳлѳнса слудајас. Подувсаѳ-ныс јылѳзныс тырѳмаѳѳ вѳрѳн. А на вестѳд шун-гѳны кымѳрјас да кѳзѳѳны лым.

Кујімыс станѳвѳтчыліс обоз, кујімыс лоі перјысны војтырлы. Кѳт ескѳ і јона віччысѳмѳн кајісны, быд вос-колын кыјѳдан став рысѳ ез вермыны ордіѳдны.

Муниг костаныс ѳемвіччыстѳг друг бузгысас јла ваѳ кушѳмкѳ вѳвныс, доѳнас і быдѳн бердлас дрѳ-балѳм јі пѳвстѳ, сесса корскігтыр лептас јурсѳ да

гөрөгтас мукöd вöвјас чепöсјымөн — чорыда вермө горöдны агонјаö воом вöв.

Јиа ваын ујалöмөн перјысисны колхоџныкјас. Паскөмныс јјџас, корөгмас, кi-кокныс гердас, а перјасны-жö.

Коркö i тајö тујлы воіс пом. Обоз локтiс Јаг-Станö — колхоз вөрлезанiнö.

Обоз локтöмсањ пыр-жö шумнöжык лоi баракјасын. Томјöз, кодјас воџык вöлі кајöмаöс пөрöдчыны, важөн-нын вiччысисны кыскасны локтан нывјасöс. Натөг налөн олöмныс вöлі ње олөм код. Рытнад локтасны да оз төдны мыј вöчны. Мукöd дырјi соборујтасны, а кызвын кадсö коллалöны вöлі нарјас вылын гащ кујлөмөн лiбö шашкиасөмөн да iзтöгы картiасөмөн. Мукöd дырјi паскөдласны гудөкнысö да њазгасны, њазгасны, а гаж оз-i лыблы. Мыјкö оз тырмы налы да-ј пом, мыј сесга вöчан.

Зато встретiтисны-жö најö кыскасны локтысјасöс: гажöдiсны баракнысö, медыдаланiнö öшöдiсны гөрöпöв, сетчö пасјалiсны медбур пөрöдчысјасöс, веiгтö щай јылыс ез вунöдны — нарошнö корiсны ыжыд бак да пуџöдiсны.

А мыј вöлі рытнас!..

Зонјас та воџвылын њекымын луи чöж агiвiрујтисны гöтырајасöс, мед најö леџасны бараканыс војпук котырtnы. А гöтырајаслы мыј — аслыныс окота вiџöдны томјöзлыс гажсö да-ј гашкö мукöдыслы щöщ кiмöсвiтчышtnы. Öтсöгласөн леџисны. Но-i гаж-жö вöлі: јöктисны, гылисны, ворсисны, варовiтисны. Јансалан кадсањ уна горњи-нын уџiтiс налөн öкмыны.

Пемыд војнас барак гөгöрыс поџö вöлі аџыны гозја вужöрјасöс: најö кутчысөмөн гулајтисны вөр туј куџа, пылсјалiсны-сералiсны, вiџöдiсны јара ломчан коџувјас выlö да на пöвстыс корсисны ассыныс шудсö...

Оңо Олекан куш муён-на локтіс татчө.

Тажө — шыр гөн рёма, зуг журсіјаса, рам сінјаса, жомын арөса морт.

Радејтө по-турецкі коксө улас суркәалөмөн пукавны, шпуткыны кызпу вуж бердыг вөчөм крука каллансө да варовітны матө војшөрөз. Сіјө нар дорын векжык пукалөны морт кујімө-ноль, на пөвстын обязагельно-нін дорчыг Степө — кузмөс чужөма, төкөтө көсөјтан сінпотасјаса бурлак-зон, комсомолец, куквічыг Јелөлөн мілөјыс. Сылөн медрәдејтан мөвпыс — велөдчыны прамөј кузньечө да лоны колхозаныс „дорчыг специалистөн“. Сіјө весігтө вөтнас коса дорө. Асывнад муртса-на журсө лептас да чукөстас Олеканөс:

— Тавој, Олө, бара-на коса дорі.

— Бара-на ез артмы? — серөктас мөдыс.

— Ез, другө, ез! — ышловзас да кутас пастасны уж вылө петны...

Барак свенаныс ошалө картон міст. Сы шөрө вөчөма круг да јукөма со пелө. Бригада кор кутчысис ужө, стрелка вөлі петкөдлө 0%. Сегга луныслун кутіс вешјыны пыр воҙө да воҙө. Мағыт вынөн стрелкаөс ас дорас отарө матөжык кыскіс гөрд рөмөн гіжөм 100%.

Оңо Олеканлөн бригада медрөзза лунјассағыс-на кутіс вөчны морт вылө медуна кубометр, медрөз лептіс өдјассө і тајөн гөрдитчіс.

Быд рытө, кор пемдігөн баракө кутасны локтавны пөрөдчыгјас, пөрччысны да когтысны, Оңо Олекан, Степө да мукөд чукөртчасны пызан помө, артыштасны лунја ужнысө, төлкујыштасны коді-кызі талун ужаліс да мунасны стрелкасө ставныс дырјі воҙө вештыны. Тајө здукнас баракын сорңјасыс лаңтлөны, кывлө сөмын гусөңік сорңитөм да виччысөм пырыг тасті-паңөн вөртөшітчөм, быдөнлөн сінмыс кыјөдө — јона-ө воҙө вешјас стрелканыс.

— Воқо — абу бөрө, шулывлөмаёс пөрыс јөз! — улөс вылыс чеччыштөм бөрын серөктас Олекан; өтшөщ став чужөм вывті котөртас нум, муңныс. вунлө, кык коф чөскыда сесга сојбө.

Өтпыр тақ-жө уж вылыс локтөм бөрын Олекан-лөн бригадаыс чукөртчис да артыштіс — кајис щук 70%. Тајө вөлі вым волы паныда рытө. Жара ломтыгіс пач. Барак өшіңјасыс сылісны морозөн серөдөм узорјас. Ывла вылын вөр вестын өшаліс көзыд лөз-јенеж, пыр јаржыка і јаржыка өзјалісны козувјас, өтарө содісны да қикөз пемдөм бөрас лоіны лыдтөм унаөнөс. Најө чөв кынмөм парма вестас пөртмагісны гурс рөмөн, мукөдыс сырмісны посңи кельчі аргаөн, гырысјасыс оравлытөг вежлалісны рөмнысө дон гөрдөаң міча лөзө да сесга сін јормөн југыдө, бара лөзө, бара гөрдө. І ставныс зев вылынөс. сешөм вылынөс — һинөм вылө кінад он сузөдчы. Козувјасыс — паскыд да жужыд вөрса ты пыдөсын моз ворсан азывтөм міча черіјас, кушөмјас јылыс қор пөчөјас мојдлөны посңи чемафјаслы.

Но барақын вөлі шоныд, весігтө мшка шоныд. Лөз дөрөма Олекан чеччыштіс улөс вылыс да, стрелкалаң јурсө довкһитөмөн, шуіс:

— Зонјас ставныд горзөј урал Огө макөс бөжөн пырөј вым воас. Міјан 70%!

Быдөн кокһиа ышловчґсны. Степө квағітіс тыр-төм тасті да кутіс чуңјаснас барабаңитны. Кодјаскө збылыс горөдісны „ура“, кодјаскө гажаа серөктісны да заводітісны шмоңитны. Лыбөм тајө гаж шөрас друг кыліс чірөм гөлөсөн шуасөм:

— Кукаңјас моз ышмісны, јөјјасыд! Лоөма-жө сіғімдас прөчент. Зев-тај!.. Кынөмјас оз-на віс мі-јан тасы.

Пыжөн мунігөн мукөд дырјі немвіччыстөг пыж пыдөс друг гуж кылө інмас лажмыдіно, катовтөдас

быдөн тенө. Тажө шыасөмыс сиз-жө друг сувтөдис
дыблөм гажсө.

Баракын уеі чөвлөң.

Гтепө чужмөкөн пунктс тагтисө пызан помө да
бергөдчис сылаңө, кыгаң кылс шыасөмыс.

Жарө — Зөв Ілмалөн вежапыс — пукаліс пыді
нар вылын да бергөдліс кіас ва туңисө. Тажө — сім
куа, чукырөс чужөма верете воан морт. Нгайт ситеч
дөрөм улас кусҥасис жебыңзі јаја тушаыс, жежгов
сінкымјас увгыс віжөдисны бышлаган-лөг сінјас.

— А?.. — сылаңө вокковтис Степ.

— Те-нө тагсө, Јараг?!. Лок-инө пет да жоң
шөрсаньыс бајитышт.

— Асныд бајитө, колөкө.

— Оз-мөј тырмы смелствоыд? Сорҥит.

— Візув ва кылөдө амі мыј? — жоңө ласкіс ту-
ңисө Јарө.

— Ужавны — ужав, а туңитө небос некод оз дөм!

— Со-өд кушөм барін лөма! — кодкө шыасис
воча.

— Кодлы ужалам, сіјө мед і дөмө.

— Кодлы-нө ужалам?

— Ісаклы помечалам! — локыс орјөдліс чірөм
гөлөснас Јарө. — Быд во вөрсө лезам-лезам, а век
пом оз тыдав. Мыјкө песисны-нын мјанөс.

— Ас ҥимсаңыд сорҥит. Јөзсө ен кодрөдлы, —
вомалисны Јарөөс. Сіјө гөгөр нуөдис бышлаган сін-
јассө да ез аҥы выјөҥтө өві мортөс, коді ескө мед
өшкөмөн віжөдис сы вылө.

— Ек те! Шөщ-жө колхоҥҥикөн шусан! — зывөка
чөвтис Гтепө. — Гөдан он-нө мыј сорҥитан?

— Төдтөг оз-тон ов. Зөв рөдас-на сінө, — шуис
өві рубшцік. — Зөв пөлан...

— Мыј-нө тед Зөвтыс лоі? — пуҥис Јарө. — Зөпад-
мөј сүлөс?

Оз-тај убöмiт кiсö гaдöбeтны. Вöрад eз-на пe-
тав нeбoc.

— Кынöмыс-кö пöт, мыј нуждa сылы,— нылöм
чужöмсö дöрöм соснас чышкыштiс Јарö.

— А вот щöктыны сешöмјассö колö, бур кывсö-
кö оз кöсјыны кывзыны. Кушöм-сешöм шoјччысјас
најö! Быдөн ужалöны, мед i најö щöщ. Сöветскöј
му вылыс нaнcö жöрiтöны нeбoc.

Öгарсаң, мöдарсаң кутiсны шуасавны Јарöлы
вочa, топöдiсны морттö.

— Ладнö, мыј пуçинныд,— раммиc сiјö.— Кыв оз
поç шуны сeсса...

— Вот мыј, Јарö,— кывзöм бöрын шыасiс Öнö
Öлекан.— Менам бригада— ударнöј бригада. Коди
кöсјö ужавны, сöмын сешöмјас мијанлы колöны. Он-
кö кöсјы ужавны, тур мијан дорыс. Ея пежав мукö-
дöс. Гөгöрвоин?

— Ме нинöм... Ме-öd ег локыс...

— Ея локыс!— вомалисны рубшщикјас.— Тöдам
тенсыд думјастö, он çеб.

— Ладнö, ладнö... Сөрöмыс дон оз бостлыны.
Кутid-жö дöжнавны,— нар вылö гащасiс Јарö. Бара-
кын мыјкöдыра пукалiс çöвлөн. Сeсса нöжјөнiкөн
бара кутiсны гартчыны сорнiјас, чужöмјас бара
гажмиcны. Сöмын öтнас Јарö колi кујлыны.

Öнö Öлеканлы воiс пiгмö. Гöтырыс гiжö:

„...Лечча карö — скöтвиçыс-ударнiкјас слот вылö...

А јона-нын теыс гаж бырiс, но да ужав, ужав...”

Кушöм мелиа пуксöны тајö кывјасыс сöлöмö.

Öлеканлы окота лоi аскежас олыштны. Пастасiс
да петiс ывлаö.

Јенежыс востымагiс: пöртмасан југыд рöма гыјас
наçөнiк ветлöдлöны вöр вeгтын. Тајö војса кыаыс
парма шöрсыс моз кыпöдчöма да oјдöма ытја ваөн.

Дыр нiмкофасiс Öлекан, пeмјас кынмымөн су-
лалиc барак дорын. Вöли пeмын тiнгымымөн лөн да

чөв. Вөрҗөдчытөг сулалісны пујас — јежыдөс, җорөс. Но Өлеканлы җәйтчө, бытвө пыдысаң сырмө пармаыс, јіркөсөны-ужалөны сы шөрын кушдөмкө гігант мехаңизмјас, пыдысаң кылан шыјасыс қыптөны вөрвөстас да гыҗөдөны јічөм чім лөз војга јенежсө. Насаң-жө бытвө разалө востымыс.

Вөтын моз Өлекан мөдөдчис јуж туј куҗа. Уклад торјасөн триҗгөны кок увгыс чужјыштөм лым комөкјас — сешдөмөҗ најөс кынтөма морозыс.

Мунны ескө пыр тазі воҗө вөр потасті вегласан јежыд туј куҗаыс, век ескө віҗөдны востымагөмсө да кывзыны җәйтчан шыјассө! Мыј жылыс таҗсө јургө чөв олан пармаыс?..

Өлекан пыравліс гөрд пелөсө, но талун абу воөмаөс выл гаҗетјас да ез кут дыр овны.

Баракас бөр локтігөн мөвпаліс әс челаҗјас јывыс. Сінјассө куңөмөн зіліс мөвпнас вәјөдлыны сінвоҗас Мішө пысылыс шыңјалан чужөмсө. Арнас, кор Өлекан прөшҗәйтчис ськөд, Мішук вөлі төлыс коҗ гөгрөс чужөма, полччөм банбокјаса, шыр пі сінјаса.. Сіјө таво медвоҗыс-на көртыштіс сыліас гөрд галстук. Сікт помөҗ сіјө коллөдіс баҗсө да медбөріја здукас сен јуаліс:

— Став пусө, баҗ, пөрөданныд?

— Ставсө, Мішук, — шугіс Өлеканлөн, а Мішук збыл пыҗҗі гөгрөвоіс да повчыс:

— А көҗјасыс-но көн кутасны овны?..

Вывті лөсыда уҗис тајө војсө Өлекан, вөталіс кокһіҗік вөтјас — гөрд галстука Мішукыс гажаа сөраліс да өвтчис сіјө гөрд знамјанас, кодөс талун брігаданыслы баракө вәјісны рабочком да парторг, а Степлөн бытвө медвоҗаыс артміс прамөј коса і сіјөс пуктісны колхознөј куҗнечө.

Пемыд-на вөлі ывлаыс, кор пөрөдчысјас асыв-воҗнас петісны баракыс.

Көңүд сыйоодыс чышкыштіс чужомсыныс унзілсө, гыртөдіс сіналыснысө да равалі туша пасталаныс кыскө друг лыбөм вынөн.

Талуң вөрлеңысјас шуісны вөчны вы вөса субботнык.

Сајаліс баракныс, трөпа суныштіс вөр пышкө, өтарө кутіс векъавны, вожавлыны, лоі өві мортлы төрмөн, сесса і помасіс.

Најө воісны пөрөдчаніно. Со кујлоны төрыт вөчөм пујас, төдчөны на гөгөрын коктујјас.

Јүгдө.

Јенежыс бытвө кулыштісны војса шебрассө і јөв шорјасөи ылытіс лунјугыдыс, паскаліс да раваліс быд пу костө, быд тукта улө. Вылын дөннүдісны банјөм кымөрторјас — ачыс кыаыс ез тыдав муын сулалысјаслы.

— Заводітам, Степө?

— Заводітам, Олекан!

Пыдө муө вужјасөма велікан пожөм. Уна да с во сіјө быдміс мулыс сөксө кыскөмөн. Лоіс јон, зумыд да шап. Пөмталісны војтөвјас, кістлісны зерјас, жарігліс шонді, а сіјө өтарө век быдміс да быдміс. Сулалө өні пашкыр тугансө шапа качөдөмөн, езы парчаөн моз ежөма сіјөс лымыс, кысаңкө вывсаңуеан кыа јүгөрјас сурс рөмөн ворсөдчөны лымчирјасас — әірдалө, лөсталө шап пожөмлөн мічагыс міча туган.

— Каш, каш! — сашкыеліс пожөм дінышө паскыд чер. Ез вөрчылы, ез вдрөгнүтлы вөрса велікан. Кыскө друг локтөм ічөтік төвру кышөдчыштіс пожөм лысјас пөвстын да бөр пышјіс.

— Кубометраыс, Степ, петас таыс?

— А матө, другө. Со-тај — быдмылөма небоо. Код төдас кымын во кыпөдчіс мусаңыс, а мі бостам да здукөн бөр водтөдам. Но, кутчыслы піла воропас.

Ічөҗикаһи пурө піла, быд вешјігөн гөлыштө лым
вылө зарһи чірјас коф піһнөј пычсө — өтарө унжык,
өтарө унжык. Сырмыны һын кутіс пожөм, здрөгмуһл.
Горажыка һын шувгө сылөн туган. Пөрөдчыгјас вы-
лө пыркалө езыс бус, кымын воҙө, сымын јонжыка
да чукөражыка. Со, катовтчыліс һын вөрса велікан
да бөр вескөдчіс — көсјө-на кутчысны, көсјө-на ас
мічлуннас гажөдһны вөрсө. Сор-һын, сор.

— Вічысөј!

Рашкөдчөмөн копыртчіс — первојсө һөжјө-һөжјө,
сегса пыр јонжыка өдәдчөмөн — став ас гөктанас
лічкыліс посһидік пујас вылө, воһыштіс, һазһитіс,
чегјаліс да гыпкыгіс лым пышкө. Усөһинас мһна
взрывыс моз качліс лымјыс, сажөдліс маті гөгөрсә
понөһјассө. Лым бусыс дыр-на өшаліс сен да һөж-
јөһиһкөн пукгіс.

Увјісны, орјөдлісны вөрса веліканөс.

Гылыда ветлөһны бок пөлөһныс черјас, куҗ да
міча вөһјасөһ водө муө кыре, мһсәгігөн моз усө.

— Добраыс! — чер тыһнас керјө камөбгіс Оһекан.

— Нөбөс һнас. Ташөм өкаҗіјатө буржујјасыд рад
бостасһны. Сөрт ескөн абу көһкө окота мјһанлыө
һөбасһнысө да төварыс-өд первој сорт!

— Пасјыһны, ескө, Степө, кер вылас: вөчісны
сөщөмтө да сөщөмтө колхоҗһиқјас, сөщөмтө лунө
да сөщөмтө местаһын. А?

— Огө-һын шыкөдөј. Нәјө-пө, кыз зөбјасыд, зөв
јөшшө піскаөс.

Варовігөһны да воһсөһны кык друг. А на гөгөр,
вөрас, мукөдјас пөрөдчөһны. Мукөд дырјі чер тріһөб-
тас, мһбө пулөн гыпкысөһмыс кывлас...

Друг Оһеканлөһ черыс һенөг вһдліс да сапкыөіс
кокчерјас. Туша куҗалаыс јуковтіс дој.

Оһекан помһтө-на лым вылө пуксөһмсө, помһтө,
кыҗі кутіс гөрдөдһны кок улас лымјыс...

Оһеканлөһ саһыс бырі...

Вөскресеңна лунө Јелук ордө локтісны нывјас,
 қик акаңјас код шаңөс. Вөччөмаөс да аслыныс зев
 лубө — јурсіныссө лөсөдыштасны, бөждорнысө ле-
 қыштасны, чышјан помјас зелөдыштасны. Зев е-
 кө лөсыдөс, сөмын-тај вев моз вошө вөччөмныс.
 Қызвын том јөзыс өмі вөрынөс, колны скөт до-
 рын бергалыејас. Некод воңын шапйтчыштны, не-
 кодлыс вевсө петкөдны.

Нывјас ышлолалөмөн виччысісны Јелукөс. Јелук
 котөрөн вужөртис өшіңувті да көқыд сыйөд сорыс
 пыріс керкаө. Нывјас ускөдчісны сы дорө:

— Јелук, вөлөстад вірдыштам...

— Кіно-пө лоө.

— Ветлам, Јелук!

Јелуклөн чужөмыс банјөма. Котөртөмлаыс век-на
 ловшыыс терыбжык. Сіјө локтіс телавныксаң. Ге-
 рамбанөн пөрччис коска пассө, пөмалыштис кі-кабыр-
 јасас, зыралыштис гөрдөдөм сојјассө да мөдөдчис
 мысган доз дорө.

— Ме асныдтө көсја вөлі нуөдны-а. Удінныд-
 тај,— пінјасыс посныдкөс, сакар торјас моз јеввізб-
 ны нумјалан вомдорјас костас.

— Талуи комсомол собраңіе,— мысеігтыр сор-
 ытіс сіјө. Бөрвыв пыркытіс сук јурсісө да влөд-
 ліс нывјас вылө:— кіноөқыс щөщ оламө сен. Ам-нө
 дышөдас тіјанлы?

— Лөзасны-кө, олам...

— Міјантөг гашкө нлнөм оз артмы-да,— бурыс
 шмоңлтоны нывјас.

— Ветлам-да ақзам сен...— чужөмысө мајтөггаліс
 Јелук, дыр мысеіс, салькөдчис утка моа. Сесса ко-
 сөдчис вышівајтөм помјаса кічышкөдө. Сундукыс

періс кумач сарапансö, вышивајтöм сосјаса јежды
дöрöм, сикöщ, кашімер чышјан.

— Мыј-но, лöсыд эбу?— Ҷеркала дорын бергалö-
мөн јуасіс нывјаслыс. Нывјас отсалісны сылы паг-
тасны: кыткö топöдыштасны, кыткö лезыштасны,
лöбöдöны, гөрчыштöны...

Сынасігас Јелук нужöдліс кывсö да гөт-гөтөн
серöктіс:

— Да öд ешщöмтöнекод-жö оз бост. Мыј-нö ку-
тас меөн вöчны? Полокала тужö-кö-а.

Ҷеркаласаң сылы тыдаліс пелькінік банјаса, тө-
көтö чангыла ныра, коңлалан сінјаса ныв чужöм.

— Степöйд-пö гадсö-нын воштöма те вöсна, Је-
лук. Вöрыс пö пышјыны лöсöдчö.

— Мед відлас.— зумышміс Јелук, сінкымјасыс
вочавоісны, вомдоссö курчыштöмөн вичöдіс сізі
сорнытыс вылö.— Ескö ме сылы...— олыштіс, нум-
бырасыштіс да реңдіс гора серамөн:— Пачесајта
јурсö!.. Со збыл, пачесајта!

Јелук сераліс сöстөм серамөн, кызі вермö серав-
ны даскөкјамыс арöса нывка, кор сылөн сölөм вы-
лас вывті кокны да долыд. Сералігас тірчыштісны
дöрöм улас пелькінік морөсјасыс, саркөдчісны сикöщ
мољјас.

— Жал-на лөб Степукыд!

— Ш-ш-ш,— сінјаснас вөрсігтыр öлөдіс Јелук
да мүдөртöмөн сінмаліс нывјаслы. Кукна пачвоңын
ноксіс мамыс сылөн. Сіјö ескö кыліс нывјаслыс
став сорнынысö, но сöмын ас кежас нумјаліс чуки-
рöс вомкөщјаснас.

Горнічавын југыд да гажа. Вешталöм занавесјаса
өшіңјасті краскаа жоң вылö кіссö лунјугыдыс. Же-
ныд кад кежö петөм төвса шонділөн југöрыс гөрда
кучкө белітөм пач мьшкө. Пелөс пьван вылö лöгы-
да течöма кыгөјас. Стенјас полөн: календар, воңф-
јаслөн портретјас, картинајас. Медшöрын, горд мен-

та кышын да кабалаыо вöчöм чорісіас пын — Ста-
лынлөн портрет. Сіјö тöкөвö нумдыштöм, і тајб
сум вöснаыс керка пыщкөсыс кык коѳ кажитчö ујут-
нöјөн, гажаөн да шоныдөн.

Гөгөр тöдчіс пельк нывбабалөн кіподтуј.

— Сојöј, нывјас, пöс шаңгасö. Шөгмас-кб, гө-
вітчöј, донајас, — бмуд чукјөн пыртіс Јелуклөн мамыс
пöс шаңгајас. Најö руалісны пызан вылын.

— Јона-жö чöскыда пöжалöмыд, Парас вöт, —
ошкісны нывјас.

— Сојöј, сојöј, шөгмө-кө. Тіјанлы, том јöзлы, Јона
колö сојны. Оні ем да со мајбыр пöжаснытö. Не-
бог-таі Јелукöс важөн ег зевсö чöсмöдлы пöс һан-
над. Дасвітöд во, лубајас, дöваала; медга сөкыд
кадас мужікөј уеі. Красној парвізан-öд вöва, — гө-
лөссö татчö лептышталіс Парас, — сла-бог, быдгі на
кықкө-мыјкө челафöс, шөггла кулöмыс јенмыс вісіс...

— Мамö, мыј-һын јенсö кыскалан. Ачыд тај-нö
колхознöј ударніца, — выја шаңга чегігтыр һебыда
шуыштіс Јелук да нумјовтіс мамыслы.

— Чöв, Јеле, дона ныв. Ен јанöд менö. Јентö-öд
сіқ-һын качтыштав, ог-і тöдлы — ачыс артмас... А
ыжнд-жö автö шуа колхозавы! — сöлөм бердас ве-
кыд кісö пуктылöмөн шуіс Парас. — Сіјö-öд мјанöс
вердö шаңганад. Мукöд дырјі думајга ас кежөн,
міса чукöртлыны ескö колхоз паныс јöзсö да ппр
вылын моз гөстітöдны сөкөлјасöс! Со-öд мыј думајт-
лан пöрыс јöјыд. А медыжыд гөстнас көрны ассö, —
Сталын портрет вылö віқöдліс Парас, чеччыліс да
сöстөм кічышкөдөн весыштіс сіјöс, көв ескö бусыс
ез-на уфит пуксыны сы вылö.

— Сојöј, нывјас, сојöј. Јешцö-на ваја, — һебыдык
кокшыөн петіс кукһа вежöсö Парас. Јелук рафејтан
өінјасөн коллөдіс мамсö, бөгтіс балалајка да кутіс
ворсны.

— Јелук, дарјаным ез-на во? — јуаліс сырја шалла ныв — скотъица. Јеле дугдыштліс струнајасо чунјаснас кучкавны, јурісö бөрвыз пыркытіс.

— Дарја? — Јелук ышловчыс. — Дарја ез-на лок. Ачым лун-лун вічыса дона гөстөс моз. Төрыт ескө каңным мыссö вөлі-да, мыј сыыс... Оз-жө-өд һинөм төд сіјө — сөрөны. А тіјан-нө гажныд быріс-жө?

— Сіјөтө мед-һин ескө-да, — вочавіліс сырја шалла ныв. — Ічөт дырјі мамјас вөлі мунасны војков-мөдөн віз вылө, коласны міјанөс посны чој-вокөс. Пыр-жө матө-і воам: жождыд чышкытөм, мөскыд коретөм, посны челадыд кытчөкө сажмовтчөмны... Оні міјан сіз коф-жө. Дарја муніс — і скөт картаын мөдждык пөрадоқјас лоины.

— Мыј нө сіз? Варукныд-нө оз-өмөј туј мамныд пыдыді?

— Варуктө-өд төдан, Јелук. Һинөм он куш сылы вөчны. Төрыт-на менө увтіс — мыла-пө мөскыд-лөн кыномулыс рудмөма? Волөостө, міса, вај дај оз рудмы. Картаным, Јелук, һолөд лун волөостөм, со-өд. Мөскыд водас дај һајтчас. Весав көт ен сесса. А волөсыс ыж вомтыр абу.

— Да, — улыс лөбсө јрыштіс Јеле. Сінкымсө тілгтыр сувтіс да прөјдытчыс пелөсыс-пелөсө. — Со мыј мем окота віставны, нывјас. Абу скөрмөмыс сөмын. Ме-өд щөкыда вола тіјан картааныд. Варук ас местаас, ті ас местааныд-дај. Варукныд бура вөчө, відыштө кө тіјанөс. Мосјасныдтө-өд енждык кутөј старајтны! Вескыда вістасөј: сіз-өд? Сіјө-өд і ем — век-на мам кыд колө, ещөм һевестајаслы.

— Да-өд абу куш міјан сајын, Јеле, — падмышт-лөмөн заводытліс венчыны сырја шалла ныв, но Јеле ыпмуні бі вылын еумөд моз да лептіс гөлөссө:

— Мыла-нө кодкө ыло ыстыганын! Волос шу-
ад абу? А лыс пажынтө кералынны? Кералынны
аы энө миса?

— Некод-на тај еэ..

— А ті-нө? Оз-мөј тіжанлы ков медвозсө тәж-
дысны? Серт, колхозницажасын шуасны: со-пө тај
асныс ез-на убөлітны, а мі-нө мыл! Сіјө-өд і ем.
Колө гөгөр думыштны нывјас. Варукад волөстө оз
рөдіт тіжанлы. А правленіе шуө — ізас-пө еша, віз-
тыны колө. Кызкө мыжкө колө дескыд інгыс петны
міжанлы, а не пежавны скөтөс.— Јелук пыркытис
јурсисө да мөвпалігтыр бара прөјдітчис комната ку-
ча.

— Нывјас пукалісны сінјассө увлаң лөзөмөн. Ас
костаныс најө Варукөс винтујтлісны. Сәрја бөрад
тешкоф кажитчис налы сіјө. Сәрја некор ез горөд-
лыв, ез відлыв. Пыр өткоф. Качалас-кө најтчөм мөс-
көс, бостас ізас да весјіг моз шуыштас рамынка:

— Скөтыд, лубажас, морт кофа жө рафејтө сөс-
төмлунтө. Војдөртө мі сөмын мучітлім коңөрјасөс.
А колхозад прамөја-һин колө візны.

Шуас тајі, а мыжалөн некор сесса оз вун, дај
оз лөгас шуөмыс.

А Варук сіјө леныд характера, нарафитны рафеј-
тө. Скөржык-кө—і лок кывјөн шуас сінмад:

— Те-нө, мапасса, мыј віқөдан! Он өмөј азды?
Ешажыка гыжјас, секі аздыны кутан. Рытнас пы-
равла да мед вөчөма вөлі.

Ташөм нарафитысыд ез во сөлөмвыланыс скөт-
ницажасы. Мукөдыс кутисны шуасны, мукөдыс
нарошнө не сы ног вөчны. Варук мөдыс індас, а
којмөдыссө пузас, шуалас, шуалас, сесса бөрдас
да правленіеө котөртас. Пөжысө курөг моз сен
лептас шум:

— Чөрту ставыс! Кушөм-нө тајө пөрадок! Ме
тазнад распрө..... ужавны!— зымңитас кокнас. Вомыс

сылон терыб. Абу вом, а пулемјот, кыџи-гај шулас
Онџип коњук.

— Мыџаа-кө тај-нө кывзылсны дәрјаөс. Сіјө раи
і быд тор вөлі-а. Кужөј лөбөдчыныто, — шуасны сы-
лы правленіеын.

— Менам характерөј сещөм, шуа да дөзмөны.
Вежөј колөкө-а, мөдыг еи винтујгөј. Велөда ме на-
јөс дорын учыны...

Код-пө сені мыжыс налөні Правленіеын виччы-
гисны дәрјаөс. Сіјө-пө лөктас да бөр лад пукоас...

Јелук ветлөдлышгис жоҗ куҗа да вочасөн раи-
міс, ыркалі. Важ коҗа нумјалөмөн пукогис нывјас
дорө, гөгрөс гырҗајаснас леччыгис пызан вылө да
вгталіс:

— Виччыбөј, нывјас. дәрјаным лөктас да пывө-
дас, тыдалө. мијанөс, со збыл, пывгөдас. Не куш-
өд өтнас сіјө кывкугө. Ставныман өткоҗа колө ө-
лөмнаным влоны. — Марја-мом коҗ гинјасыс сылөн
бара кутисны важ коҗа ворсны гажаа, щөщ і нывјас
кокнџыка ышловчысны:

— А де-ерт... де-ерт сіҗ.

Најө ез дөзмыны Јелук вылө. думгыныс вежаліс-
ны, мыј сіјө сещөм төлка да суҗ, комсомолка.

— Мыј тајө? Аттө дивөл — өшіңлаң друг копырт-
гис Јелук.

Өшіңувті прөјдгитіс вөла. дөҗҗас кушөмкө морт
— төбөмаөс, гартлөмаөс, ныр ны вом. А доҗ бөрҗа
бабајас вөтчөны.

— Коди тајө, коди? — өшің стеклөө таркнџгис
Јелук да горөдгис мыјвермөмоыс.

— Даңө Олекан!.. — муртса кывмөн воча горө-
дгисны вылаван сылы.

Ызгыс јөз чукөр прөјдгитіс да лечгис чојгоруҗ,
дәрја керка дорө.

— Вот-тај! — сінкымсө тільштіс Јелук, сесоа
кватігіс кашімер чышјансө, чедөсјіс ывлао:

— Нывјас, рөдтамөјл..

5

Лыија ердјас вывті түріс көлөкөлчк шы. Вөв
кок ульс чукталіс јуж лым.

Вөла кежіс міргүј вылыс, һедыр мысөі пыріс
сіктө да кыгкө друг чукөрмөм понјаскөд локтіс
колхоз правлөніје дорө.

Тәјө локтіс пошта. Пшга вәјіс выь газетјас...

Варэв Варук воьбыд сінсө ез куълы, пыр ојзіс
да воьпасас бергаліс. Төрыгөаь матөвоіс піңнас.
Заводігіс лыјлыны да лыјлыны, көв өвені кәј сөсөа.
Мыјкө уфігіс жө мөвпачны војбыднад. Сөкыд ізјөн
сөлөмсө мчкіс кущөмкө шог. А кущөмі, ачыс пра-
мөја оз төд. Нгөсө Оңө Олеканлөн дормөмыс сещөма
імігіс, һгөсө скөг каргаын луныс-лун төлк вошомыс
јіріс сөлөмсө.

Асјадор сөгчө-жә јешүө кущөмкө пон матөвош-
тынны заводігаліс: оммало өшнұулын, сөлөм кавтө.
Медбөрын сещөма дөзміс Варук, төбөіс да петавліс
роскавны сіјос.

Асылын чеччіс һемортөн. Ез-һын көсјыв гортоыс
петны, но быь колө вөлі вәрдәыны мнј-һын скөт
картаын вөчсө. Војдөраун вәјісны кын һш. лунтыр
сывдісны, а төрыт Варук щөктыліс воьсавны.

Өві војыс төдчымөнја імігіс сылы. Мича өнја-
сыс вөјыштісны, доргөгөртіныс дөзовмісны, щөка
лыјасыс јосмыштісны. Шөныд шамьө төбсөмөн
муніс скөт картаө.

Түјсө толөма. Гын сапөгыс сөкыда чукталө лым
пыс. Гашкө мшнөј сөкыда талун кәжітчө Варуклы-
да. Мустөмміс тәјө тујыс сылы. Мустөмміс скөтһи-

цајаскөд пиңасны, мустөммис волөс жылыг быд лун кангыны правлеңиен, мустөммис ставыс.

Варук воңыв төдис, кыңи востас карта да чужо-мас паркытас ул ру дук. Важ местајасгыныс аңдас һајт рушкыјаса мөсјасөс, кылас налыг ымзалөмјассө. Воңыв төдис да сы вөсна бөкыда чуктөдалис лым пышкыс гын сапөгјассө.

Думнас ассө влдис: колис-жө јур сјравны сетчө. Ев-кө көсјыс ескө, ез ков өни мајшасны, шог еэ вөв...

Скөтһицајаслөн ештө-һин вөли ідрасөмныс. Варук пырис да һинкөмасис гын сапөг вылас, сөгва кыщов-тис карта пышкөссө.

Каргаын вөли шоныд. Мөсјас кокјаснаныс лојисны кјер һајтсө, азыма сојисны турун.

Варук кыщовтис картасө да пиңыс нөшта лечыд-жыка бөссис јонтыны. Јонтөмыс паскалис пиңан кучалаыс.

— Волсалінныд һышсө?— јуалис Каревлыс, һеламын арөса скөтһицалыс, кодөс ас зилуун да старанһөыс вөсна радејталис сарја. Карев сылөн ошјысан-тор вөвлі. Сылөн мөсјасыс век пывганыс петөм ко-фөс. І өни-на һајө медеа сөстөмөг да медеа јајасө.

— Волсалім, — мургана гөлөснас шывеис Карев, чышкыштис кисө јубка бөжас да лөсөдис чышјансө. Тајө — гырыс сінјасө, кос чужөма, суктөм чукырјаса лапкыфк нывбаба. Ветлөдлө кынөмсө воңө чургө-дөмөн. Кык во сајын-на сјјө кага вајис. Верөссајө петаваис дасквајт арөсөн, і быд во рушкыаслис. Даскык кага вајөмлаыс і ыждис кынөмыс. Кызвын челафыс куліны, а һөлыс быдмисны. Сешөм оләмыс і төдчис Каревлы — быдмыны прамөја ез уфиг, воң пөрысмис да һеламын арөсөн чормыны-һин кутис. А ужавны век-на ужалө.

Карев медвоңда вонас пырис колхозө. Сетчөң семјаыс ез петаз гөлуныс. Ыждыд һадејаөн пырис

колхозо да уџ вылын век вöлі медвоццäөн. А öнi, кор колхоз кутiс петкöдны немöвöјја гöмунсыс, кор шыг жаг-гөрöдыс кутiс мiчавны, Карев ез-нын мöвпыштлыв колхозыс петны. Кувтöчыс-нын јитчiс сыкö. Сы вöсна i шогалис гöлöмнас, кор аццiс скöт картаыс лад вошöмсö.

Карев гораа сумыс воцдöра помас.

— Волсалiм. Вiцöд. Шули ме, мiса нiщкыс тöлкыс шыр гыж ыџ ла лöö. Нiщкыд нöшта-нын кiцöртас.

Карев бостiс сарöгöс кiнас нiщсö.

— Тајö-нö волöс, прöвvi господi! Пежалаам мöс-јаснымöс цiкöц, тыдалö, нiнöмö воштам конöрјасöс. Колхозад оз-жö ескö ков сiцтö-да.

Кöсјiс Варук мыјкö сешöмтор шуны, мед пiньсыс дојыс лантлас, да јандысiс пöрыс мортыс.

— Мыј нö ме вöча сесга? Сукџыка волсалöј, дашкö шогмас.

— Кöв век сукты,— бергöдчiс мунны Карев.— Кор-нын сарјаныс воас, кулјасыс кö кыскöмаöс-а.

— сарјал сарјал— сölöмас кучкiс Варуклы. Вiр-ыс пöс гыөн коыштгiс јурас...— Мунис-тај, шывјалö-тај карын. Енсвтiс-тај тiјан сарјаныдi— Варуклөн лöга југјалисвы мiча сiнјасыс, гöлöсыс лечыда јургiс. Јурсö копыртiс да кöсјiс петны, но секi бурещ пань d пырис Јелук.

Чужöмыс Јелуклөн ворсiс серамбанөн, лолыс тырöма. Пасыс кiчавтöм, тыдалö сiц вылас павскыштöмөн когöртöма татчö Јелук.

— Мыј ме тiјанлы вајi, мыј ме тiјанлы вајi!— кiсö јур вестас кутöмөн тыр голöснас шыасiс сiјö. Кiас вöли гает.— Карев, нывјас, рöдтöј татчö! Варук, вiцöд-жö!

— Мыј-нын бара вајöмь d, муvivöј,— кысаыккö пелöссаы кылис Каревлөн мургана гöлöсыс, сесга мöс зад саяыс тыдовтчiс чурвицан кынöмыс, а кынöм-

сö вывоаҥчыс асыкалöма паоҥыт тасмаӥн. Карев да мукöд скöтӥцајас локтисны Јеме дорö. Јеме пагкödic гачетсö.

— Kodі тајö?—чуҥнас індіс сарја портрет вылö.

— Аӥöј, аӥöј!.. Збыл-тај сіјö!

— Сарјаным і ем.

— Вот і на!..

— Га-четö вескалöма.

Скöтӥцајас шенҥисны, ӥмкобасисны, выреисны гачет гöгöр.

— Вот і на,—машејјасас кјаснас швачкис Карев.—Олан, олан да гачетö маскасны чужöмтö. Вот і сізö... А сізö-жö-ӥн тајö і ем...

— Заслужитан-кö—і тенö печатајтасны,—шуіс Јелук.

— Ме-енö!..—зік збымыс чујмис Карев.—Менö-ӥö мыјыс? Лаӥт, муғивöј. Вистав вај, кор ачыс воас, сарјасыс?

— А регыд-ӥн колö воны: тајö лунјаснас коркö виччысöј.

— Сіјö öд і ем,—ышловҥис Карев да сінјассö нуödic карта пыщкöсті, бытвö медвоҥыс-на азҥис.—Ок-ок-ок, прöсвті да господі, талун мыјкö коскöј жукалö. Мыј ескö воҥсавны тјтöјасöјлы. Көнкö горт дорын ізастор вöлі, час-жö ветла куралышга.

Карев кічаліс коска пассö да мödic. Сіјöс ставöн колмöдісны сінјаснаныс. Мукöд скöтӥцајас чöвлаӥтöмөн олісны, кытчöз сіјö ез сајав.

— М!.. премірујтöмаöс,—вомсö пывкыртліс варов Варук, сөгіс гачетсö Јелуклы да туркі-таркі котöртіс.

— Сулавлы, Варук!.. Варук, сулавлы.—чукöстліс Јеме, но мöдыс ез-ӥн бергöдчыс. Вегыҥгіс куҥсарапана бöжнас да петіс.

— Мыј талы ез лѳав?—шемѳсмылс Јелук, кусналіс гачетсѳ да сујис пшѳгас.—Быѳама-жѳ ѳз ем. Мукѳкѳд немтѳ ѳтлаын колмѳдан, а век он вермы тѳдмавны помѳз.

— Ацдылін, луба, дарјасѳ? Ен-на аздыв? Гачетѳ ласкѳмаѳс! Со збыл, ог пѳрјав. Онѳ мѳжанкѳд сѳјѳ оз ѳ кутсорнѳтны. Мајѳыр, чѳнѳ-нѳн сѳјѳ выслу-житчѳс. Шывкнѳтѳс карѳ, скѳтсѳ еновтѳс, емсѳ ѳabu-сѳ, кѳнкѳ, сѳрѳс-ошјыѳс, вот ѳ вескаліс местаѳ. Гашкѳ карас ѳ колччас-да, ѳеревна пѳдѳсѳд оз-нѳн ѳ лок-да... Ној костюмѳн премѳрујтѳмас, луба. Со збыл, ог пѳрјав!—таѳк сорнѳтѳс варов Варук кол-хоз-нѳцајаскѳд паныдасѳгѳн. Нарошнѳ кежавліс Ла-тѳ ѳѳла ordѳ да бур здук сенѳ пукаліс. ѳѳукѳ ез прѳста сѳјѳ кежав. ѳѳуклыс удачасѳ быдѳн тѳдѳны. Мыјкѳ-кѳ сѳјѳ кывлас лѳбѳ аздывлас, лун кѳѳ вој сесса, а сусѳдо петавтѳг оз-нѳн вермы овны. Учан-нѳыс чеччас да котѳртлас жѳ-нѳн мѳдѳс палѳдны. Мукѳд дырјѳ, дыржык-кѳ оз сурлы сукласны, жугыл-мылас быдѳн.

— Но-тај, вот-тај.. ѳѳѳѳ-тај!—кывзѳс Варукѳс ѳѳук да кывбѳрѳтѳс. Кыкѳ-кујмыс заѳѳѳтлѳс-нѳн чеччывны, быдысѳс Варук бѳр местаас пуксѳдлѳс сѳјѳс да нѳшта кыввыштны шѳѳктыліс.

— ...ѳѳк выл ѳѳѳ костюмѳн премѳрујтѳмас, ѳѳук. Со збыл, ог пѳрјав.

— Верѳта, верѳта. Кыѳѳ-нѳ теныд он верѳт. Но-тај! Вот-тај! А мыјѳс-нѳ премѳрујтѳмаѳс сѳјѳс, Варук?

— Морыс тѳдас. Бура-по скѳтсѳ вѳѳѳма, сѳѳ гѳжѳ-вы. А пыравлы, ѳѳук, вѳѳѳдлы мѳсјассѳ. Жалыд конѳрјас вылѳ петас. Сѳѳѳ ѳ еновтѳс, налѳм моз вѳл-скѳптѳс карѳ. Карчѳн гашкѳ кѳсјѳ лоны-да? Ме бара сылыс нѳјтсѳ ог кут весавны. Дѳј тѳ, колхоз-нѳцајас, енѳј кералѳј лыс пѳјныдтѳ. Мед ачыс кералѳ. Зев тај ескѳ вылѳ пуксѳма-да, мед керагыштас.

— А, ферт! А, ферт,—inas ez öşjы Одук, быгъ-
тö кокпыдöсjассö сылыс терпiтöма гiлöдöны.—
Час ме петавла, Варук; могторjөн петавла орча
керкаö. Пърмепър бөр воа. Олышт, колöкö. А фiвö-
таj те вiсталин. Но-таj, вот-таj!..

Одуксаң кор Варук петiс, рытö-нын катовтiс
кадыс. Лöсöдчö рöмдыны. Лунjугыдыс да кыскö
тыдавтöг сöздöчан гудырыс бурещ вермасiсны
вежа-веж.

Котралигас Варуклөн лагтiс пiңыс. Зато кокjа-
сыс муадсны. Сöлöм вылас лоi спокоj. Варук тöдiс,
мыj аскi сещöм сорнiјас паскаласны öиктын, сöмын
пелтö чошкод да кывзы. Медга ыжыд нафeјасö
кутiс Одук вылö. Жын керкасö кыщовттöг сiјö оз
бурас. Быд керкаын вымыс-вымтор содтышталас,
сещöма сукмалас зугас, көв рытивбыд коре помсö,
ферт, он аззы. Тајö i колö вöли Варуклы.

Скöt картаыс петöм бöрын сiјö нiнöм-на ташöм-
торeö ез мөзпав. Јемелөн вaјöм вiччыгтöм јуорыс
лiчкiс Варукöс, сапкыöсiс сöлöмас. Нарошнö кежав-
лис колхоз правлeнiјeö гачетла, нöшта сен лыдфiс.
Сесаң мöдöдчiс вежајыс ordö.

Асывнас-на Варук аззывалiс вежајсö. Лавкаыс
вöли локтö. Вежајыс сувтöдлiс суш кежлö:

— Пыравлы рытнас, Варук. Кодöскö аззылан.

— Косöс-нö?

— Сен тöдан, небос,— муфeра öнјассö чiткырт-
лис вежајыс.

Ödjö пемдö тöвса рыт. Гудырыс кыскö друг
ылытас, заводитас oјдны да oјдны, вiздöдан-да—
пемыд-нын.

Варук кежiс вежајыс ordö.

Зöв lмла ордын пукалисны вiччыгтöм гöстјас:
öтыыс—Јарö, мöдыс Варуклы çик тöдтöм: кузмöс
чужöма, сувтса öнма морт. Нaјö јуыштöмаöс-нын
гажымöн. Керкаын кылис вина дук. Нaјтöс жожын

тупласыны көчаинлөн дөмаса тунјасыс. Ачыс Ілма
көмтөг шлопјаліс, жан восса морөса, чуг јурсіјаса.
Сука быдман сөд тошкыс гынмөма кушенча кофөз.

— Пуксы, колхозница, дона гөстөн лоан,— сој-
бордјөдыс Варукөс кутіс вежајыс да кыскіс пызан
дорө. Пызан сажанъ Варуклы љубө пырыө жерјаліс
Јарө. Сіјө чышкыштіс нырувсө да Варуклаң веш-
јыштіс.

— Мілості спросім!— віна дукөн долыштіс сіјө.

Куҷмөс чужөма гөстсө сушкитөдіс. Көчаин кі-
таліс налы, щөщ і Варуклы мыччіс.

— Пожјышт рушкүтө. Піңыд вісө-жө-тај, самөј
лөсалас,— вурзалан гөлөснас гөсвітөдіс сіјө.— Бост,
Ласеј Петровіч.

— А?— дугдыліс сушкитыны куҷмөс чужөмаыс.

— Бост, міса, дубалас!

— Коди?

— Дас тувја јоді, пелтөм сыс!— вомгорулас
јортчыштіс Зөт Ілма.— Бост да ју міса!— сешөма
горөдіс, быдөн лампалөн біыс тіпиктыны заводіліс.

— За здоровјө-інө...

— Важөн-нін мед сіз... Павершшікөс-жө меным
јен сетіс, Варук,— норасіс вежајыс,— көт пелас
чолгы. Тазі і сорнітам, гөлөсөј бырны-нін кутіс.

— Коди-нө ачыс?— јуаліс Варук. Кыскө бытвө
аздыліс-нін, сінвозтыс вужөртліс, а кор да көні,
өз і вермы дум вылас ускөдны.

— Колхозныдлөн выл куҷнеч. Вомынса. Дого-
вор-тај вөчөма. Аскі кајө шом вөчны.

— Вернө-тај,— вөмісві төдіс Варук. Кодкөлу
правлеңіеыс аздыліс. Паччөр серөгас вөлі. Сөмын
сувтса сінјасыс і колны паметө. Варук сек бөра-
воз кежалө пыравліс да сыыс вывтисө ез удіт прі-
метігны. А тајө сінјасыс со јідтысөмаөс — вывті-
нін ненөгаөс. Пыр жөзөны. Вүдөдлас те вылө да
өдләмад бытвө шобооны.

— Вежіп!ыз вѳмсѳ тауун празнујтам.— Вірук-
лы гѳгѳрвоѳдіс вежајыс.— Вѳрыс локтіс тѳрыт.

— Леѳісны ѳмѳј?— чујміс Варук.

— Локті дај прѳст,— вѳмсѳ жергѳдіс Јарѳ.—
Тыс, Варук, гажѳј быріс, еѳлѳмѳј косміс.

— Відасны ѳд.

— Відѳмыд абу шын, сінтѳ оз сој.

— Колхозыс вѳтласны.

— Ыжыд-тај шог. Вежајѳ небос оз шогы, олѳ-
вылѳ да вина јуѳ.

— Јѳј јѳз сѳмын колхозасѳны. Міјан ѳедјас і
батјас колхозтог олісны дај ме налыс тујнысѳ
помѳѳ талала. Сіѳ-ѳд, Ласеј?

— А?

— Кос пу јылын турі, міса,— ыжыда лолыштѳ-
мѳн горѳдіс Зѳѳ Ілла, сегга семдіс серамон.—
Гажа-жо такѳд овны лоѳ!

— Лант, страміна!— кыліс паччѳрсањ відѳм.
Еарук чѳвтліс сінјассѳ сетчѳ — кык во-нын сен пласт
кујлѳ Зѳѳ гѳтыр. Јурсі лѳѳјасыс правѳмѳны, сінјас-
сыс кос гѳрдѳс, војомаѳс, став сінвасѳ бѳрдѳмаѳс-
нын. Вісыс бердыс паскаліс лок дук. Кујлѳмлаыс
сылѳн бокјасыс ловјавывгыс сісѳмѳны.

— Јандыстѳм сін, овмѳстѳ ѳінѳмѳ воштіні! Пра-
мѳј јѳзыс ставыс важѳн-нын колхозынѳс, сѳмын те
мам ѳѳѳ мѳз кутчысѳмыд аслад овмѳсад да он
убѳміт леччысны.

— Но, шањ, шањ. Кујлытыкѳ-а,— горѳдіс верѳ-
сыс.

— Кујла-нын-тај. Вермі-кѳ ескѳ, ѳерт, ег леѳ
овмѳстѳ кістны.

— Шањ міса, шањ, јѳј баба!

— Іѳведітін те менѳ, сојін ловјавылыс!— кіјас-
нас пач дорышѳ мыжсѳмон кыпѳдчіс Зѳѳ гѳтыр.
Јурыс тіралѳ, сінјасыс гырысѳс да повѳѳдланаѳс.

Сіјо мыјкө көсјіс-на шуны, вомсө ыжыда вост-
ліс көсінө шыбытөм чері моз, но друг јурсө чатөр-
тіс да җешкофа, зев терыба кутіс шуавны вөснідік,
зік кагалөн коф, гөләсөн:

— Вај, вај, вај!.. Вај, вај, вај!.. Вај, вај, вај!..

Зөв Ілла сувтіс, јурсө копыртыштөмөн сіз сула-
лыштіс. Сесса мыжа моз віқөдіс пукалысјас былө
да һужөдіс сөнөс кісө віна стөканла:

— Шеваыс сасміс...

Ош моз тапіктөмөн муніс пачлаһ, кајіс пріступка
былө да гөтырыслыс јурсө морөс бердас топөдлөмөн
кістіс мушкыртөм вомас віна.

— Но, лаһтас сесса. А те уф. Шебрас јонжыка
а уф.

Зөв Ілла һөжјөнїкөн бөр леччіс жождө, кокчун-
јылас локтіс пызан дорө, пуксіс да јурсө кіјаснас
кутөмөн мыјкөдыра пукалыштіс чөв.

— Мукөд дырјі шеваыс сещөма дөзмас, зік ма-
төвоштыны кутлас: маткө, јенмөс јорө, былө, ортсө
вөјысө... А век оз пет. Кучкала да кучкала мукөд
дырјі, кабырөј дојмыны кутас, сіјө век горзө: „ог
дојмы! ог дојмы!“— мөвпалігтыр сорһытіс Зөв Ілла
да вескыд кіпыдөснас малаліс мөд кісө.

— Те һө, Варук, кушөма-һин колхозасан?— друг
мөдарө бергөдіс сорһисө. Кода руыс бырі чужөм
вывгыс, сінјасас тыдовтчіс мывкыд. Југдөм сін пы-
дөсјасас солкјасіс кушөмкө шог.

— Мыј-һө, кушөма?— зельда көсасө кыгтыр
шыасіс Варук.

— Јөзыскөд, міса, кушөма лөсаланныд?

— Кушөма-кө...— ышловҗіс, сінкымјасыс пелө-
саслісны.

— Важкофа-на?— ев леччыс Зөв Ілла, воқө јуа-
сіс, көв ескө Варукыс җебсасіс һинөм віставтөм
кывјас сажө.

— Код төдас...

— Гм...—тош јывсö пиънас курччiс вежајыс да кутiс њаклавны.—Час, ме нөрöвiтышта-на, виждла кыџi-мыј тi, томјöзыс... Тијан-кö нынöм оз пучы, ми код пöрысјасыдлөн ферт-нын оз...

— да öни оз i бовтны тенö,—бара јурсö лептiс гöтырыс. Сiнјасыс лöстасöны, ловшыыс терыб да киргана.—Вöвгö таргајтiн, тарантастö јуиn, сiјöс-кö-лујыд код тöдас көн... Кодлы те ташöмыд'колан?

— Бара-нын те...—керка пыщкöстiыс сiнјассö нуöдiс Iлла.

Пачвозын, залавка пельöсын сулалö чусмöм, сiмöм самöвар, код тöдас мыј дыра-нын весавтöм. Коркö сы гөгөр пукавалiс быдса семја да лöња јулiс щај. Сек њiмкофасан бат-кöчаиn сiнмөн ачыс Iлла вэöдiс семјаыс вылö да мöвпас арталiс: тырмас-ö њаъыс тајö семјалы төвсö вужны? Кущöм ескö нажетка вылö ускöдчывны? Сеега ыжыд пiыс гöтрасiс, јук-гiс да сорөнжык пырис колхозö, öтi ныв вöрын, мöдыс код тöдас көн ветлöдлö. Арын кiлла пу вылыс корјас моз кышсiсны, разалiны ставныс. Комi сулавны кушмöм, россöм пуыс сöмын.

Зэъ Iлла ышловчыс да мöдарö вештiс сiнјассö.

Свенын öшалö њајтчöм черкала, јенжажын сулалöны посњи i гырыс öбразјас—сöдöс, черан везјөн тырöмны. Краскаа пöлат брус, гөбöчыыв, öзöс курiчјас—ставыс важмöма-нын, њајтнас корог-мöма. Коркöја гажа керка пыщкöс тöдгöмвыјöз дуркмöма.

— Пескыд, коңöрлөн, абу весiг, јандыгтöм сiн!—шуалiс гöтырыс.

— Аски сарај жој кута раъны, он кынмы...

— Пiлiг, раъ-нын ставсö, заводытöмыд-да... По-мав дiкöз, чöрт...—кызöмөн семдiс гöтырыс. Зэъ Iлла кылöдiс сiнјассö да горöдiс:

— Лаъг!.. Он-тај кув, сөтөрво лов!.. Спокој он сет, сöлöм вылын iз моз кујлан. Тетöг-нын, прöсчi

господил..—ез помав, курыштіс віна тыра стокан да
гораа глөтјөдлөмөн јуіс.

Керка пышкөсын услі чөв-лөң. Јарө јөжгылтчіс,
копыртіс јурсө. Варук паскыд сінјаснас візөдіс
паччөрлаң. Сөмын өтнас Ласеј гораа гурчкіс сола
капуста да важ мозыс жөзіс сінјаснас, бытөө һинө-
мөз мог абу сылы.

— Шомтө вөчны кор кајан јагас?—друг бергөд-
чөмөн јуаліс сылыг көчаин, тыдалө, сорһисө мөдарө
бергөдөм могыс.

— А?

— Кор кајан шомтө вөчны?

— Но, шом вөчнытө! Регыд каја, регыд. Kodös-
кө отсасысөс сетасны дај каја.

Бара угі чөв-лөң. Сорһи ез гартчы.

Варук һужөдчылөмөн інмөдчыліс вөһні да куч-
чујјаснас вежајыслы:

— Те вот, вежајө, век велөдан менө колхозыс
петны. А кытчө-мыј ме сек воштыса пөрыс мамкөд?
Тенад со, ачыл ақзан, төлкыс вошөма-жө. Астө ачыл
бөжгаһыд заводітөмыд сојны, мојдыкыса гундыр
моз. Ҷик сізі, со збыл,—сінјаснас ворсіс Варук.—
Ме сізтө ог көсјы, тазтө ог ворс... Жал мем тенө
лоі. Озмөстө ендөдін, вөрө он пет, поставкајас он
мынты. Візөдасны, візөдасны дај...

— Мыј?—јурсө лезөмөн јуаліс Зөв Ілма.

— Төдан-өд мыј.

— Ея шөгсы, көчаин,—друг шыагіс Ласеј да
тапкөдыштіс Зөв Ілмаөс паскыд мышкас. Сесса
повчөмөн візөдліс Варук вылө да муферітөмөн чіт-
кыртліс сінјассө:

— Ог ескө кыв да ақза: шогсан-тај... Оз ков.

Зөв Ілма вештіс сылыг кісө.

— Вернө, Вэрук, вошны куті. Кызі да кор прө-
ступіті, ог і төд ачим. Пырны колхозө?.. Кокһи
шунитө, а думышта кызі лоі лөсөдөма овмөсөс, да

помтõм шог бостõ. Слæм арõссаң бат кутис оõрас новлõдлыны уж вылõ. Му местајас коклим, вијас весавлим. Чој-вокјас гõтрасалим да бара ковмис вијмутõ вõчны. Синмыс би петмõн кокбылим гõтыркõд. Ньеламын во ола, кыҗкујим восõ позтыса, а ставсõ ас гõрбõн. Гõра-кõзæ, турун пукта, вунда, варта — ставсõ ас киõн. Морт мем ез отсавлы. Ачым-жõ тајõ керкасõ лептыли — кык вочõж керјассõ леҗи да вајали. Воҗõсõн щупси вокјаслы, најõ щõщ меным щуписны. Керка пышкõссõ ачым вõчõди. Гõтырõј ужалõмысла ропмун. А õни шуõны — леччыс-пõ ставгыс. Кыҗи-нõ верман? Кыҗи-нõ тенад кывјид бергõдчõ шуны — на, сет ставсõ јõзлы! — локыс горõдис гõтырысы.

— Колхозõ, јõј выжив... Јõзыс-тај сетисны, олõны õни.

— Мед i олõны!.. — бара код руыс бостис Iлмæс. — Виҗõдлам, дыр-õ оласны-а. Семјаын вит морт да понјас моз пурсõны, а колхозад со мортыд мõда-мõдысыс синнысõ перјасны.

— Ез-на ньекодлыс перјыны...

— Ме шуа — перјасны!

— Тенгыд медвоҗ колõ, урõдлыс!

Варуклõн јурас кутис шувгыштны. Верõсјаслõн пиҗасõмыс кылис кыскõ бытõ ылысаң, вõтын моз.

Вина пычкитис пõс. Варук раҗис палто морõссõ — ковта јурјувтыс тыдовтчис жеҗид јажыс. Јарõ вешјис җик бердас, мыјкõ вашкõдигтыр сывјалис мышсаңыс, топõдчис õзјан тушанас.

— Леҗ вај, — песовтчис Варук. Вешјыштитис да гырҗажыв леччысис пызан вылõ.

А Зõт гозја век-на увтчисны:

— Чајтан, тенõ абу меным жал! — морõсас таркõдис Зõт Iлмæ.

— Серт нин тед жал!.. — киргис гõтырыс.

— Жал, ок-õд жал!.. Ачымõс жал-и!.. Ставыс жал!

Сувтса сінма Ласеј ез-на дугдывлы сущіктыны да сојны сола капуста. А сінјасыс отаро жоқоны. Варук приметітіс: пелтөм, а ставсө, тыдало, гөгөрвоо. Сінјасыс серті төдчө — гөгөрвоо. Ок, і муфер дадо, қік чаң козыс коф.

Варуклөн мөвпыс шыблаоо өті торсаң мөдө. А көнкө ем шөр мөвп, заводитлас лыблыны да бөр вошо. Сіјө мөвпсө колө ас кежын мөвпавны, водө мөн да сінјас куњөмөн печкыны сіјөс.

Бөлі зурс пемыд-һін, кор Варук петіс вежајыс ордыс. Сіјө нарошно віччысіс прамөјжыка пемдөм, медым сорөн-һін локны Олекан дорө.

Туј куға ез термасөмөн мун. Сіктса улыч кумігајас олісны шы һі-ру, і тајө војса лөһас кылісны сөмын Варук воковјаслөн һебыһка рузмунаң шыјас.

Віна жуыштөмыс һисө, Олекан дорө ветлыны куға көсјөмыс һисө, Варуклөн јөктіс сөлөмыс зев терыба.

Војыс вөлі мојд коф лөсыд. Вөсһідік кымөрјас ежөмаөс јенежсө. Мукөд дырјі костагласны најө да вогсылө пыдөстөм лөзыс.

Олекан локтөмсаң Варук быд лун-ча воліс сы ordө. Көртөдсө вежас, вердыштас, мыјкө чөскыдтор нуыштас... Олекан велаліс сіјөс быд лун азыны ас бердас, кывзыны сылыс езыс пөланыс моз петан гөлөссө, варов сорһисө да болгөмсө. Локтас Варук, пөрччысас, пуксас крөватыс бердө да жуалас:

— Но, мыј-һін, јенвалід. Он-на јөкты? — һумдас да вомкөщјас бердас артмөны мичаңік һоковјас. Сещөм-жө һоковјас емөс гөгрөс гырзға помјасас да кі карјасас.

Олекан мукөд дырјі ачыс оз качавлы, кыңи сорһитігас бара-һін сінјасыс һімкофасөны Варук мичлунөн — шаһіна коф тушанас, гөгрөс чужөмнас. Мукөд дырјі, кор Варук дыржык оз лок, бостас

гажтөм: Пелјасыс кывзöны, кор-нын посвоңын кы-
ласны сылөн кокшыјасыс, а здук мыгті воггас öзöс
да тыдовтчас серамбана чужöмыс. Таң аскежас
олгөн сөлöмыс пондылö шогыны. Куңөм сінвоңас
сувтлöны радејтан ныв кималас коң небыдїк тувсов
војјас. Но таштөм ру волөмсö некор-на ез вїгтавлы
сылы Öлекан; мөдарö-на: зіліс қебны, саядны.
Челадыс дорö нөшта меліжык лої, щöкыда гаравліс
налы:

— Регыд-нын мамукид воас. Карса гөснечјас
вајас. Мїшуклы қоланїк барабан, а Машуклы мыј?

— Палапан,— чуңсö вомас кутөмөн шуас ічөтїк
Машук.

— Оз сїјö. Тед, Машук, акаң вајас, каменнöјöс...
да преңик. Колö преңикыс?

— Плеңик...

Таң челадыс дорын Öлекан зіліс лантöдны
сөлöмыслыс ворсөмсö. Но Варук аңгїс сылыс тајöс,
ї нөшта-на мудержыка, нөшта-на вїччысөмөнжык
пушкїс сөлөм гөгöрыс везсö. Таңї најö бытвö вер-
масїсны ас костаныс, көт ескö нїөтї кыв-на налөн
абу вöлі шуөма радејтөм жылыс. Варук вїччыгїс, кор
Öлекан шуас сїјö кывсö. Тајö кывјыс јона колїс
Варуклы. Сек ескö мөд ногжык поңїс вїқөдлыны
сарјалы сїнмас.

Талун Лавї Öла ва-вомнас гарыштлис-нын Ва-
руклы:

— Мыјкö-тај, аңдел, горнїтöны јöзыс локтор
те жылыс. Öнö Öлеканöс-пö смітöмыд. Збыл он-ö
көсї мырддыны гөтырыслыс?—выја бордөн моз-
гїмөдыштіс Варуклыс сөлөмсö. Сегга сїнјассö чїт-
кыртлөмөн небыдїка кучкышгїс кепыснас:

— Смотри, јөз пощöсад пырöмыс нөрјаласны.
Алї-нө оз, аңделöј?

— Мыјкö вїгталан-жö, Öдук.

— Ме öд ог ачым лөсөдлы, озтус.

— Јөзыс сорытöны?—нiмкoдa сeк ыркытлiс Варуклөн сөлöмыс. Јөз пöвстö-кө петöмa, ферт-нын воас дарја пельöç...

Варук кeжiс пывсан сaјтi кышовтaн тyј вылö да петiс Öнö Öлeкaн керкa öшiнyлö. Зaнaвeсaлöм öшiн пыр лым вылö уeи бi југөр—керкaас олöны-нa.

Варук нуöдiс сiнјассö гөгөрyс, бытöө кодöскö корсiс. Но ывлаыс олiс çик чöв. Керкaјас мöдa-мөд бeрдö топöдчöмöи сулалiсны гөгөрбoк, сөд вужөр-јасөн тьдалiсны вoјсa пeмыдaс. Морт лов eз вужрaс. Вeсiгтö лымјыс eз yс. Сöмын бoкын, чoј јылын, југыдa лoмaлiсны шкoлa öшiнјас да муртсa кылыштiсны чeлaф гөлöсјас. Тыдалö, шкoлнiкјаслөн вöлöмa кушöмкö рытја уж, a öнi разöдчaлöны.

— Смилтны-кө көсјан-а,—бара дум вылас уeи Лaтi Öфaлөн гарыштöмыс. Варук нyмдiс да, кiлчö пoс куça тeрыбa кaјöм бöрын, тpaкнiтiс кaлiч көв. Öçöс çуркытöмөн вoсeиc.

Öлeкaн да Мiшö сaмöј вöли шeгјасöны. Öлeкaн, дoјa кoксö кiјаснaс кyтыштaлiг, чeчiс пывaн сaјыс да нyжöдiс Вapуклы кiсö:

— Гор-тај талун. Oг-нын вöли вiччыс.

— Гор-мöј?—сiнкымјаснaс, пeчкыштiс Вapук. Бур тöдcaјасын мoз јyaгтөг-щöктытөг пöрччысiс i öшлiс пaскöмсö да көсјiс мaлыштны Мiшyклыс јyрсö. Но Мiшyк бyгчыла вiçöдлiс да, тыдалö, вoзвыв вiччыгöмөн, пeсoвтчiс кi yвгыс, пpистyпкa вoзö сyвтöмөн кyтiс вiçöдны сы вылö. Вapук гaжaa сeрөгтiс:

— Јона-жö вöј, сo зöлөт. Вeк-нa вaж кoдыс.

— Вoд, Мiшö,—мeлiа шуыштiс бaғыс да сoснaс пывaн вывтi нуöдöмөн чyкөртiс шeгјассö.

— Мaт-тај скöт дoрaд нoксöмыд,—Öлeкaнлы пaныдөн пyкcöмөн кyтiс сoрытны Вapук.—Кöв eн i пeгaвлы скöт кaртaсыс. Кyјöд дyкыс кöнкö сöрыс-нын вöтaлысö.

Өлө чуңјаснас пызанө таркөдөмөн кывзис. Кор Варуклөн здук кежлө пөдлагалс вомыс, сек дугдіс чуңјаснас ворсны да жуаліс:

— Вісталоны, Варө, скөт картааныд-пө Һеладно мыжкө. Мыј-һин тіјан?

Варук јрыштіс вомдорсө — сізкө, со мыј вөсна талун зумыш сіјө.

— Кыс-нө кывлің?

— Мішө вісталіс, јөзыс-пө сорһитөны.

— Он-мөј төд мијанлыс јөзтө. Кушөмі вөлі дарја дырјі, век-на сещөмі, вомөсыг-тај Һескыдҗыка олам-а. Ачыс локтас да корғас Һебос. Мукөдлаті сесса ставыс бур. А тенө шогөдіс?

— Смотри, мед вөлі важ коҗыс. дарја локтас да... Гаҗетсө аззылің?—пызан јөрыс кыскіс гаҗет да дона торјөс моз Һебыдыка пунктіс Варук воҗө.

— Но да ог-жө ылөдлы тенө... Мыј-һин кокыд? Талун-тај ветлан-һин,—өдјөҗык мөдарө бергөдіс сорһисө Варук.

— Кысјага. Ывлаө-һин ас кокөн петавлі. Час јешщө олышта, сесса і јөктыны почас. Гаҗтөм,—ышловҗис Өлекан.—Вөрыс гаҗөј бырі, Варук. Һон мужіклы лоө лун-лун седунавны. А сені — уҗалөны. Бригадаөј комі. Бурдышта да пыр-жө вөрө весаса. Верітан-ө, вөтагла-өд.

Часі дортчө стенин. Мішук да Машук уҗөны-һин, а најө век-на воча пукалоны да сорһитөны.

— Менам нем оз вун мамлөн өті віст,—ышловҗис Варук да гырҗајыв леччыгіс. Шҗга бокө віҗөдөмөн кутіс Һөҗјөһикөн віставны:

— Важ права дырјі на сізсө вөлөма. Мамлөн вокыс кәјөма вөрлеҗны. Мамө вісталө: гөгрөс гөрд чужөма јон том бурлак вөлі-пө сіјө. Гортас коҗөма рушкауа бабаыс. Муртса во сајын удыгөмаөс гөтрасны. Озмөдчигад нажеткаыд-тај зев колө. А том гозјалөн, төдөмыс, пу-һи палыч-на өвмөсаныс ез вөв.

Кажома артелкөд, ужалыштөма кер дорын дај таҗ-
жө керыштөма коксө. Мыј сөгга? Соҗыс-пө ескө і
абу чорыд, да-өд гортад он котөрт. Уҗавны колө,
пөдрадшіклыс уҗөн бостөм донсө көт вештыны.
Бара-жө тулыс коркө-не коркө воас, һаһ оз ло
выјөзтө сојны, кыс-һын ескө көчны-дај. Вөлі-кө ескө
сен пельшөр, мортыд вежон чөжөн і бурдіс гашкө.
Кыс-һын сіјө пельшөрјасыс сек. Морттө кутөмас агныс
вөрлеҗысјас бурдөдны. Төдан кыҗа?—Варук јуалис
да Олекан вылө виҗөдіг лаһтліс. Олекан һинөм ез
шу, воҗө виҗчысіс.—Мөвпыштисны карасінөн зырав-
ны дојсө. Зырالیсны, а мөд луннас кокыс кутіс
пыктыны да пыктыны. Повҗисны јортјасыс. доҗда-
вісны да леччөдісны гортас—өіҗимдас верст матө
вөлі. Гортас краж коҗөн-һын воіс коһөрыд. Ставнас
тушаыс пыктөма, бергөдчыны һекодарө һинөм оз
вермы. Сөмын горзө-пө: „Ој, сотчал. ој сотчал.“
Пуктыласны јур вылас ва кічышкөд да пыр і космас.
А јај бердас имөдчыны-пө оз поҗ—вескыд дон.
Вель міча бурлак вөлөма да, кор пыртисны, гөтырыс
выјөзтө абу төдөма. Чужөмыс полдөма, сінјасыс
бердөмас, вом һі ныр абу колөма. Вірула гөрд маҗ
коҗ-пө. Оліс-на саҗтөгыс лун-мөд дај ештис—сот-
чөмөн сотчис. А гөтырыс мыј виҗсіс!.. Жалитөмыс
сылөн!..

Варук лаһтис, бостис чышјан помсө да косөдіс
сінјассө. Сөгга содтис:

— Гортсө кујім орчча пөвјыс вөчөмаөс, бага-
тырлы моз.

Олекан ышловҗис Варук віст помө, шылкһитіс
шыр гөн рөма јурсисө, сувтис да бед вылө мыҗсө-
мөн, чөтігтыр муніс крөват дорө.

— Да, важја олөмтө сөмын-жө курыд сінваөн
каҗтылөны. Шудтөмөс вөлөмас мјан баҗ-мамјас. Ови
мајбыр уҗавнытө. Ме со дојмі да сен-жө пельшөр
отсаліс. Сіјө оз карасінөн бурдөдчы. Татчө вајисны

да быд лун-на-жө воліс пельшөр. Ёні лун кост мыст-
һин волө. Вісіг коста кујім пісмө воліс бригадасан.
Төждысөны. Сесса і вісігам-на мем мыјтакө мынтө-
ны. Сещөм законыс мјан властлөн өні. Уж вылын-
кө дојмін, оз еновтны. Абу важја кадыд.

Варук отсөгөн Ёлекан пөрччіс көмсө да лөсөд-
чіс һоровтчыны. Но унмыс ез-на лок. Окота-на вөлі
олыштны Варуккөд.

— Енлы, воьсышта тед. Вод сесса,— һумјалан
сінјассө Ёлекан вылө чөвтліс Варук.

Сесса Варук пукаліс крөват дорышын, а Ёлекан
кујліс. Горһітісны бара-жө ез сіјө тор, мыј вөлі
кыкнанныслөн дум выланыс.

Ёлеканлөн бергаліс мөвп: „Со сіјө кушөм матын,
һужөдлан-кө кітө-і...“

Мукөд дырјі Варук копыртчылас лөсөдыштны
сылы јурлөссө лібө ешкынсө, секі ловшыыс сылөн
інмө Ёлеканлы чужөмас, өзтыштө да өзтыштө. Лов-
шыыс пөс, мыјкө лөсыдтор ускөдө думвылө...

Коркө важөн-һин, јона важөн, ақ вөтөн азыліг
моз, тақ жө вөлі сотышталө ловшыыс. Сывтырасөмөн
пукавлісны кыкөн, ақ кыкөн, кывзісны мөда-мөдыс
сөлөмјас вартчөмсө. Сещөм лөсыд вөлі, сещөм лөсыд,
выјөзтө һинөм ез көсјыны азыны ас гөгөрсыныс.
А ывлавылыс ворсіс став ас мичлуннас. Рытја шон-
діыс вомыно вөјтчіс, гөрдөв рөмөн лакирујтіс ју
вылыссө, көнкө матын чівксісны уһны лөсөдчан
сырчік гозја, ыбјас ывған өвтис қоріқ дукөн..

Варуклыс сорһісө кывзіг Ёлекан мукөд дырјі
куһлас сінсө да сек ставыс вунлө,— пыжын моз
лајкјөдлө, а пельы кылө валөн сальөдчөмыс.

— ...Мыјкө бытвө оз тырмы меным, мыјкө бытвө
вошти,— сөд көсасө кыгтыр сорһітіс Варук.— Ола,
ола, лун-вој көмөны, сөлөм оз бурмы.

— Ужтө колө рафејтны, Варук, секі тед ставыс
мөд нога кутас кажітчыны,— сінјассө воетлытөг воста-

ліс Өлекан.— Ужсө раҕейттөг морт оз вермы овны.
Варук ышловҕис — морөсыс ғыөн каҕліс да сесга
бөр леччіс.

— Уж... уж... Оз куш ужалөмөн ов мортыд.
Мортлөн ем сөлөм — сїјө кужө шоггыны, кужө ра-
ҕейтны, донај. Өні менам сөлөмөј векжык шоггө.
А коркө-өд ме медса гажа нылыс вөлі. Помытан,
Өлекан, кыҕі јөктылім, кыҕі ғывлім... Војпукан інсыд
асывнас-нын локтан, гугөн пыран гортад, мед бат
оз кывлы. Кынөмыд суммөма, сојны он лыст, а
век-жө аслыд долыдгыс долыд,— Варук Һенароснө
моз леҕіс кыыс зельыда кыөм көсасө да піҕөсјас
вылас кїјассө пуктөмөн бара ышловҕис — көсаыс гі-
лөдөмөн водіс Өлеканлы чужөм вылас.

— да,— лолыштіс Өлекан, бостіс көсасө сылыс,
көсјіс вештыштны да кыыс ез лыб — друг воші кыт-
чөкө ебөсыс, чуңөн вөрҕөдны оз вермы, а сөлөм,
кылө, полдөма морөсас, оз төр, вомөд чеччыштны
көсјө. Көсічажасын тіпиктө вір, сінвозын гөрд круг-
јас гөвкјалөны, а на шөрын — җірдалан сінјаса, намыр
гөрд вома чужөм...

Өлекан сөрвітөмөн копыртіс Варуклыс јурсө ас
дорас, і ставыс вуні сылөн. Кыліс сөмын Варуклыс
вашкөдөмсө:

— Мыј те, мыј те, дона...

Сесга вомсө сотыштіс Варуклөн вомыс, пемјасас
колі муртса-муртса кылан тыңган шы...

...Арын, кор јагыс заводітө ыркавны-нын, вөрын
нукалө чөв-лөң. І друг кыккө теd кылас зев вөснї-
ҕыка — тың-һ-һ!.. Таҕі пем дортыд наҕөңік лебҕас
медбөрја ном, сылөн ғылөмыс чөв-лөң піас каҕітчас
зев гораөн..

Тыңгөмыс өтарө кутіс содны Өлекан пөлын, со
көлөкөмчїк шыөн-нын кутіс јургыны — көнкө матын
тан, керка дорын, сесга... өшің улө сувтіс вөла.

Кылісны кокшыјас — кодкө кајис килчө поскөд,
пырис посвоқд. Вогейс керка оқдс.

Порог дорын сулалис дарја.

6

Төвныр локтіс рытив-војсаң. Војпыдөснас сіјө
друг лыбис ыжыд шумөн, шычөдіс улыч кулігајасө
поздыслөм војса лөһсө, гартыштіс толајас вылыс
лым да кутіс којасны ворсны ышмөм багатыр моз.

Төв пөлтис шуғлалөмөн, зельда, улыч кулігајасө
разөдіс скөт карта дорө чукөрмылөм турун корөб.
Төв шы сор кыліс турун вескілөн чуртөмыс.

Јенеж кутіс воссыны. Асја лөзыс леччис разалан
кымөрјас костөд, кічөртіс војса пемысө.

Бівлаын кутісны вужрасны јөз. Кодкө вала петө-
ма, кодкө мөсјассө нуөдө струба дорө јуктавны,
кодкө өшің увсө весалө, зырјөн лымсө којө туј выв-
гыс.

Лаві Ода өтчыд уытіс-һин петавны вала. Мөдыс
петавлігас ақдысис Оһисакөд. Сувтөдіс туј шөрө да,
карнана ведрајассө пөмпомјаснас кутөмөн, јуалис гуға
вашөн:

— Кывлін ен-на? Локтөма-пө. Ен кывлы?

— Kodі локтөма?

— Көлөкөлчіка вөлөн бусытөма Шојнатысаң.

— Kodі нө, коді?— Оһислөн капуста мач код-
јаја чужөмыс паскаліс, посһифік сінјасыс јешщө-на
јона векһалисны.

— Вістав өдјөжык, Одук, ен повчөдлы. Kodі?

— Слотціцаным...

— дарја?

— Сіјө. Ачым ег-на ақыв, а Варук талун віс-
таліс. Век-на кыјөді, кор-һин кајас скөт картаас.

— Но, — пас пöласö лептышталöмөн ладвейсö гыж-
ыштіс Оңисса, сесса жуалис:

— Кушöмжык-нын-нö ачыс?

— О-о! Шап-пö зев! Журсисö по-городскі шырö-
ма, мужик самөн шöщкортöма, гын шляпочка. Сес-
са ној пальто вајöма. А јона-жö-пö лö-ö-гыд! — мыј-
кö чöскыдтор видліг моз сінјассö кылöдліс Офук.

— Преміја-пö сіјö. Сс-öd, dona, јöзыд кызі ку-
жöны овны.

— Но, преміја, — вомсö пыткыртліс Оңисса. —
Нинöмыг-на сылы. Скöтсö урöсмöдöмас. Міјан ба-
бајас тöрыт сорнитöны-нын вöлі — бөр-пö босталам
мöсјаснымöс. Јона скöрмöмас. Јешшö і премірујтöны
сешöмјассö. Лытајтасны, лытајтасны дај налы-жö і
честь, — лöга висталис Оңисса. Гожöмнас дарја вöг-
ліс сіјöс скöтныцаыс; дурклуныс да дышыс сылөн
ез во сölöмвылас. Оңисса абу-на вунöдöма тајöс.

— Час петкöдчылас мед, сінмас і шуалам. Ме-
бара ог пов. Зев-нын лептысліс-да.

— Шуавны і колö. Варов Варук сіз-жö сорнитö.
дыр-тај оз кыпав-а. Карад, тыдалö, велöдöмас унсö
пöжны.. Чöвлы, мыј вистала. дарјаыс суöма Варук-
јастö.

— Суöма?

— Гортас суöма. Варукуыс тöрыт дыр олöма сен.

— Гажыс, көнкö, вöлі налөн! — туп-тап вомсö ке-
рыштіс Оңисса. — Чöвлы, то бабајас локтöны. Котöрт-
лам-жö на дорö.

Тövчöны пас пöлајасныс, тронöдчöны ведрајасөн
да котөрөн сорөн суödöны бабајасöс.

дарја долыд сölöмөн петіс ывлаö. Јона-нын сы-
лөн гажыс бырі горт сиктыс. Нимкода вичödöны
сінјасыс тöдса местајас вылö. Со пывганныс, со сы-
сајын росмöм кыз пу, век-на важ моз сулалöны кер-
кајас — кодкö талаңö банөн, кодкö мышнас пешкылт-
чöма.

Кык вежон і ветаӧмыс лоі, а код төдас мыј ку-
ча кажігчіс аслыс. Слот ештӧм бӧрын сінјас вӧсна-
ыс кольчывны лоі. Коркӧ гожӧмнас-на, вундигӧн,
сінмас вескавліс жікі. Шедліс-мі, ез-мі, а сінмыс век
дојміс, быд асыв ordіс, сесга кутіс прамӧја віглас-
ны. Быт лоі карса болһичаын кујлыштны.

Зето ӧні төдчымӧнја кокһӧдіс. Оз-на ескӧ вӧлі
лезны, да кыс-нӧ верман терпітны. Ӧд колӧма чоҥ
овмӧс. Слот вылын ыжыд сӧлӧм сетісны, колӧ кут-
чісны ужавны. А тан лоӧ шпотвізны лун-лун.

— Смотри, оз-кӧ бурд, мі вылӧ ен елас,— болһи-
чаыс колһӧдігӧн шуіс сестра.

— Бурдас, оз дур,— рамыһика кыввізіс сылы
дарја да кокһі сӧлӧмӧн воковтіс болһича порог
вомӧн. Кокһі вӧлі сы вӧсна, мыј піщогас сӧстӧм но-
сӧвӧј пыщкӧ гартыштӧмӧн кујліс гӧрд білет. А сет-
чӧ гіжӧма сешӧмтор, мыјыс сӧлӧм оз дугды јӧкты-
ны. Білетсӧ сетӧма сталинскӧј ударһицаӧ кандідат-
калы.

Долыд сӧлӧмӧн сек пуксіс доҥҥӧ да мӧдӧдчіс ка-
рыс. Кык вежон тан олӧм бӧрын мусміс сіјӧ, выјӧҥ-
тӧ бытвӧ жалӧн колӧ. Рытја сынӧдын тыдалісны
југыд біјас. Сесга најӧ бердісны, но дыр-на кар
вестас тыдаліс југӧрыс. Сіјӧ кыаӧн сулаліс сен да
југдӧліс војсӧ.

Сек чужӧмӧ пӧлтіс лечыд төв, донӧдіс чужӧм-
банјассӧ. Нмкоҥ вӧлі мунны төвлы паныд. Сылӧн
выныс јіжӧдчіс вірӧ, збојмӧдіс сӧлӧм. Лӧсыда гычӧ-
діс доҥҥын, лӧсыда і мовпавгіс вугралігтыр.

Ӧлі, сікг куҥа мунигӧн, щӧщ-жӧ чужӧмӧ пӧлтіс
тӧв. Воҥлаңӧ копыртчӧмӧн воҥлаліс дарја, бытвӧкӧ-
нӧс вермагіс сыкӧд. Тов ӧдӧбӧн углагіс сы вылӧ,
зіліс пӧрӧдны кок јывғыс. Но дарја зумыда пукта-
ліс кокјассӧ. Сӧмын лӧвшыыс щӧктамміс да чужӧ-
мас кајіс вір.

— Олан-вылан!—нумјалөмөн шуыштіс чој шөрө паныдагөм төдсалы, ез і сувталы, пыр воқо кәјіс терыб вокковнас.

Ғарја термагіс скөтыс дорө. Чој рөч јывсағыс со тыдовтчісны нін скөт картајас. Зымвіқоны, ылысағ сінмө шыбытқоны, јос јурјаснаныс кыпөдқоны керкајасыс неуна бокынжык, нөрысас моз.

Тані төлыс нөшта-нын јаржык. Ғарја кутышталө кјјаснас јенеж-лөз рөма гын шапөчкасө, мед оз ну јургыс, көт ескө і топыда сіјөс сујөма. Выл палто парусітчіс, гартлагіс пөлајаснас кокјас костын.

Сізсө Ғарја абу ыжыд тушаа, а копыртқөмнас нөшта-нын ічөтөн кажитқө. Сөмын чужөмыс петкөд-лө сылыс комын ар вужөмсө. Чужөм кучікыс абу-нын том нывлөн код југыд да вомалана зельд. Төдчыштөны поснідік-поснідік чуқырјас, најө везјасөны сін пелөсјасас да ныр бордјас дорас. Сінјасыс кызвыныссө төждысана мөвпаөс, төкөтө ылынжыкөс мөда-мөдгыс, сы вөсна неуна бытөө көсөјтыштөмөн кажитқоны. Первојыс ақзигөн оз воны сөлөм вылад—зев-нын шөкыда куңтырагөны. Тақсө сін вөгөмсағ велалісны.

Картајас дорө матысмігөн төждысөмыс нөшта јонжыка содіс Ғарја сінјасын. Төрыт еша лоі сор-нігөма варов Варуккөд. Сіјө мыкө кышлөдлөмөн, тышкас-мышкас висталіс. Ғарја ез-і гөгөрво сылыс: мыј-нын скөтыскөд. Но сөлөмас сек пыріс полөм. Ез спокојнөја уғ тавој, пыр мыкө вөтасіс.

Картајас дорын матын, туй шөрас, сулалісны колхоғһіцајас. Најө вешјыштісны, сетісны Ғарјалы туйсө.

— Оланныд-выланныд!—нумдыштөмөн чөлөма-гіс накөд Ғарја. Нывбабајас кодјаскө вөча шыагісны, кодјаскө вомнысө ез вогтлыны. Бөр топөдчісны да мөдісны сы бөрсә. Најө сојөмөн сојісны сіннаныс

сіјс, мыјкө гусөн вашкөдісны мөда-мөднысы да
најана шыңјалісны.

Ҙарјалөн ыркһітіс сөләмыс тащөм көзыда азы-
сөмыс. Көт ескө ставыс таи сешөм бабајас, кодјас
пыржык быд шумсө лептылөны, но...

Ез каңавлы восков содтөмсө, котөрөн моз-һин
локтіс карта өзөс дорө, өтһі кісө морөс бердас кутө-
мөн, мөднас кутчысіс өзөс вугјө да бергөдчыліс.
Нывбабајас һекымын восков сајын сулалісны топыд
чукөрөн да чөв віқөдісны сы вылө.

— Мыј-һин, бабајас?— јуаліс налыс. Полөмыс өта-
рө јонжыка шымыртіс сөләмсө.

— Нһинөм...

Карта јурјылын летјысіс іңас прат. Қыліс сылөн
шарөдчөмыс. Карта пыщкын баксіс мөс— һужјөдлә-
мөн куңа заводһітіс улі нотасаң, катөдліс да бөр
летчөдіс гөләссө:

— М м-у-у-і-і-у-у!..

Ҙарја пыр-і төдіс мөссө. Но мыјлакө сылөн ба-
көстөмыс сөләмсө чепөлтіс. Друг лоі зев шог, горш
мыјкө гөрззасіс. Тајө бакөстөмас кыліс бытвө нора-
сөм.

А бабајас век-на чөволісны да віқөдісны.

Ҙарја выныштсөмөн гур востіс карта өзөссө, суш
віқөдыштіс пыщкас да чатөрмуні.

— Ма-туш-кајас!— артміс сылөн сешөм забедһөја,
сешөм шога, сінваыс быдөн аслас петіс. Ебөсыс
друг бытвө бырі, куңлунтыр косаөн ыщкөм бөрын
моз кі-кокыс лотмуні, слабітіс, һөжјөһік лажһітчө-
мөн пуксіс һајт порог вылө выл палтонас.

Ҙарјалөн чужөм куңаыс леччіс сінва. Ҙарја шы-
төг бөрдіс. Чужөмыс ез вөр, сөмын чуқыша парјыс
сырміс кынмігөн моз.

Карта пыщкө сінсө чөвтлөм мысһі сіјө гөгөрвоіс
ставсө. Ез чајтлы тащөмөн азыны овмөссө, көт
ескө ветліг чөжыс поліс ачыс. Сінмас пыр-жө шы-

бытчисны мөсјаслөн рудмөм задјас, кичөр кужодыс, пощјас вылын когман һишкыс — сөг кыптис ул ру да левјалис јірк бердас. Јірк керјасыс васөда вола-лісны, на вылын өшалісны гырыг ва војтјас да во-часөн топкісны мөсјас вылө. Налөн гөнныс сібдөма, кыз-сурө ауггөма.

І ставыс тајө лоі кушөмкө вежон-мөдөн.

— Мыј-нө лажгөдчин порог шөрас?— алта гөлөс-нас шыасіс Оһіс.— Ен-тај вартны ветлы карас.

— Коһөрүд уңежитчөма кушөма,— содтіс мөд.

— Вөччөма да баруһа коф лоөма. Оз-ө-һін ве-рөссајө лөсөдчы петны, лубаяс?

— Шапөчкијас лөсөдөма!

— Но кыз-жө! Оһі-өд тајө чіна морт: областнөј ударһік, со јереһе-һыр. Ен, колөкө, зевтө...

— Ударһік-тај! Скөтһымөс со кушөма старајтө. Коһөрөј, оз уһлы һі оз сојлы-пө.

Нывбабајас кыщалисны дарјаөс, мөда-мөд веж горзісны өтарө јонжыка лыбан гөлөсјасөн. А сіјө сөмын чіткыраліс на вылө сінјассө да паскалөм во-мөн, пыр сиз-жө кіјаснас муө мыжгөмөн пукаліс позасө вежтөг.

Нывбабајас шумө өдјө кутісны вылјас чукөрмыны. Лөктіс понку шапкаа Јарө — кіһа улас чер. Јөтка-ліс нывбабајасөс да медшөрас піскөдчіс.

— Со морө свафба!— ыжыд гөлөсөн серөктіс сіјө.— Со-тај камеґјаыд, оз ков кіно виқөдны. Ку-каһасны-мөј кутін тан?

— А-ка-ка ка!

— Ох-хо-хо!— сөмдіс јөз чукөр.

— Скөт пельшөрсө, скөт пельшөрсө корөј!— сод-таліс Јарө,— гашкө кык јураөс ваяс да. Но мыј-нө сінһытө чашкөдінһыд? Көді кужө бабітчынысө? Час ме ачым заводітла лібө,— кепысјассө пөрччіс да кіјассө һужөдөмөн мөдіс матыетчыны дарја дінө. Дарја аґвірк сувтіс југјалан сінјаса.

— Сөмын вөрәддлы! — горөдс мыј верміс.

— О-о! Кушом гөлөса вөлөма мјан рам кукаң-ным, — збылыс повзыштс Јарө да бөр тракһитс кісө. Но јөз чукөр гөрдліс, ызјөдс быд пөжсө шуа-лөмөн:

— Јарас, ен повзы! Тежык, тежык!

— Абу-өд сен сір вом, оз шапки кітө!

— Ха ха-ха!

Скөтһичајас гуҗ-петалісны картајасыс, повзөмөн јөжгылағисны, ез лыстны сібөдчыны. Кыскө друг локтс чурвізан рушкау Карөт, заводитліс піскөдчыны дарја дорө. Мурғана гөлөснас горзс:

— Ақ ті, страминајас! Вежөмјас! Вешјөј вәјө! Еј, скөтһичајас, мыј віқөданныд! Шыблалам јурсі-кучі-көдныс. Локтөј, локтөј!

Но Карөтөс бөр кыскисны ортсө. Кодкө јешщө кынөмас зургіс. Ускөдчылөм скөтһичајас вылө горө-дссны уна вом:

— Волөј сөмын, сувнытө ескө каттам!

— Позтысөмаөс шоныдінө да һебоғ мј моз оз жуғөдчыны!

— Тајјаслы оз ков турун доддөн вөрлеғанінад ветымын верст кајлыны лун кост мыст. Оз ков кын һаң калскыны.

— Оз кынтөдчыны, мајбырјас, — піһалісны ныв-бабајас.

— Еј, бабајас! — кісө лептс Јарө. — Бостөј мөс-јастө гортаныд. Ура-а!..

Нывбабајас валһитссны карта өзөс дорө, но дарја кіјассө паскөдөмөн сувтс сы шөрө:

— Ог леҗ! Віјөј татчө, а ог леҗ! — горөдс јармөм чукөрлы. Чужөмыс өзјс дон-гөрд, сінјасыс віқөдссны зумыша, өні ез-һін куңтырасны. Но сөлөмас шуш-төма ырјалс полөм. Телөпіт вөлі куңны сінјассө, чун-јасөн тупкыны пөмјассө, мед һе кывны тајө зыксө.

— Со тїянлы і колхоз!— зык сорыс кыліс јон гөлөсә мужічөјлөн горзөм. Ҙарја вічөдліс сетчө— Зөт Ілла шенасө кабырјаснас. Сы дорын кузмөс чужөма, жөқан сінјаса төдтөм морт.

— Көт дон көртөн зіжалөј, а һинөмыс ог пыр тащөм колхозад!— равзіс сіјө.— Тајө абу олөм, а...а...

— Босталөј, бур јөз, мөснытө, босталөј!— мукөд дырјі горөдавліс кузмөс чужөмаыс. Быд горөдігөн һапкөдчыштлас, сесәә гөгөр вічөдлас да бытө ез і сіјө горөд— бара-һин чөв сулалө, усјассө шылөдө.

— Те мун тас, Ласеј,— өтчыд вісталіс сылы Зөт Ілла.

— Тан сещөм рок пусө, ој-ој сөмын. Јарө вот јурсө воштас-а, гораç-өд сіјө.

Ҙарја век-на верміс кутны јөз чукөрсө. Сыкөд орт-чөн өні щөщ сулаліс Карет, а бөрвыланыс— скөтһи-чајас. Најө мөд өзөсті пырөмас.

— Кыскөј гірі-һуки сег!— ызјөдіс нывбабајасөс Јарө; ачыс, тыдалө, поліс кутчысны медвоç.

— Вешјы өзөс шөрғыс.

— Ен һужөд пеж китө! Аски-жө тутан колхозыс, — рушкусө вічөмөн воіс Јарө вылө Карет.— Југыд бугыһа деçервір! Гусөн пуран пон!

— Бабајас, колхозһицајас!— шуаліс Ҙарја.— Тїя-һөс һоктор вылө ызјөдісны!... Оз поç тақі!... Оз поç!

— Петкөдлам теd оз поç!— Јөз чукөр бара вал-һитіс Ҙарјајас вылө, но бурещ сек сынөдас јуковтіс горөдөм шы:

— Стој!— здук дыра кежө вевтһыліс зыксө.

— Шуа тїянлы— лаһтөј!

Јөз чукөрө піскөдчысны колхознөј председател, Јемө, правлеһијеса шленјас да колхознөј актїв. На бөрвылын щөщ тыдаліс мужік шапкаа Парас, Јеле-лөн мамыс.

— Мыј тан лоі? Кущөм зык? Коди шычөдіс јөзсө?

— Но, но, гөлөстө ен лепты!

— Локтісны-тај...

— Чөртыс вајіс кыскө!— шуасалісны ызгысјас, өтщөщ тујсө сетісны локтысјаслы.

— Мыј вөсна шумыс?— јуасіс предсөдатөл.

— Мөсјаснымөс бөр көсјам бостны гортө!— горө-діс Өңіс.

— Бостам, бостам!— бөрвывтыс горөдісны мед-га јарјасыс.

— Чөвлө! думышттөг јірө ен пырө, јортјас-кол-хоъңцајас!— кокгыс лымсө пыркөдөмөн висталіс предсөдатөл. Таз-жө баъ өлөдлө ышмөм челадсө — рама і өтщөщ стрөжитөмөн.— Мыјла таз лоі? Асныд төданныд — ме вөлі вөрын, дарја сәот вылын. А јуртөгыд тушаыд, тыдалө, оз вермы овны. Көдөс-нө ті винујтанныд? дарјаөс? Оз поъ, оз поъ, вөткајас. Шумсө лептөм дорыс-кө ескө ті кералінныд лыс пайныдтө да вайнныд карта дорө, сек ескө ладжык бостіс.

— Асныс скөъңцајасыс мыјла оз керавны?— Өңіс бара заводітіс гөлөссө лептыны. Но нывба-бајаслөн јарлуныс уеі-ңін, најө чөв сулалісны да кывзісны.

— Щөктам і најөс лыс пайнысө вајны. Аскі бу-рыс чукөртчыламө да сорңитамө, дөна аңјас. Өңі мунөј ужалө. А мөсјассө вөрөодны оз поъ, оз поъ, вөткајас.

Јөз чукөр вочасөн гежөдміс, сыліс. Кутісны ра-зөдчавны.

дарја вөлісті каъаліс, кушөма јурыс вөсө. Кыпав-лөм збојлуныс бырі, бара вір-јајыс лігышміс. Јелук-лы кі вылө мыжсөмөн сулаліс да тушатырнас кын-міс-дрөжжітіс.

— Коңөрөј, гулу сінмөј!— дарја палто вывсыс һајтсө пыркөдіг шуаліс Јелуклөн мамыс — Парас.
— Муртса, вежөмјасыд, ез віны, акаңөс. Ладнө уфі-

тім дорҗыны. Јелук гаммис чукөртны јөзсө, а то ес-
кө... ок, ок, ок!

Бокын сулаліс Варов Варук да ез лыгт матыст-
чыны. Сіјө повчыс лыблөм зыкгыс. ез віччыг ташөм-
торсө. Чајтис мөд ногжык лоны. Оні сөлөмсө вілө-
діс полөм. Міча чужөмыс вөлі быгыд, лымгыс ез
јона торјав. Төв ыешкіс сылыс сырја дора шал
помсө, којіс чужөмас лым буссө да јіжөдчис јай бер-
дас.

Јенежгі котөртісны гудыр кымөрјас. Костјастыс
діөн-діөн тыдаліс лөзыс.. Көсјө, тыдалө, сөҗдыны.

7

— Менам донајас!
Менам посніјас!
Менам ічөтјас!
Менам мусајас!

Јелук, ужалігтыр, сыліс вомгорулас сен-жө асҗа-
ныс лөсөдлан сыланкыв. Сыланкывјыс сылөн ачыс
течгіс; сыланкывјыслөн ез вөв заводітчөмыс ыі по-
мыс. Кістас кукјаслы јөв, малыштас медматысасө да
сылыштас:

... Сојөј јонжыка,
быдмөј чојжыка,
менама посніјас,
менама мусајас!..

Вајас мозлорас іҗас, пырас кукјас пөвстө да
іҗассө пушітігтыр бара сылыштас:

...Іҗас волсышта,
Кокув весышта,
Менама донајас,
Менама ічөтјас!..

Таҗ-жө раҗејтыс мам бабитлө ассыс кагасө.

Белатныкын вөлі шоныд да југыд. Градуснык петкөдліс 15°. Ломтыгіс пач. Белитөм стенјасыс җик көсөс.

Проходсаң өтмөдар бокас пощөма вежөсторјас — сені олоны куқјас. Первојтө візөдлан да најө бытто ставыс өткофөс — ставныс зев шаңөс, посныдлыкөс да візулөс. Мукөдыс гөрд-сера, мукөдыс сөд-сера. Но таҗсө боковөј мортлы. А Јелук кывлас-кө куқлыс шыасөмсө, куқса сінмөн вісталас:

— Тајө — „Ыждачка“, — шуас. Либөнөс: — Тајө „Эвјоздочка“ — лөн гөлөсыс. — Оз ылав.

І куқјас төдөны сіјөс. Тыдовтчас-кө-на өзөсын, либөнөс кыласны-кө коқшысө, шыҗасны, кутасны баксыны ватагаһн, чукөрмасны пощөс бердө. җик-жө таҗ кагајас інаныс оз кутны өщјыны мамнысө аққөм бөрын.

А кор пырас Јелук на пөвстө, лучкі коқывғыс ускөдны заводитласны — чеччалөны, һувсөны, һоһалөны чунјассө, но мыјсө оз вөчны радланыс!

Кызын кадсө на дорын колмалө Јелук: вердө, јукталө, чышкө, пелкөдө. Стенас сен-жө сылөн өшлөма табличкајас, сетчө пасјалө — уна-ө да кущөм куқлы сетны лун кежлө сојан, уна-ө да кущөм куқ содө лунөн.

Выл локтысјаслы сылөн пыр ем дағ вежөс. Öнi виччысө, кор-һын сылы сетасны быдтыны „Ум-һичалыс“ сера куқсө. Сумнас һим-һын i быдтор бөрјөма сылы: „Шуда“ лоас һимыс.

— Ен-жө вісмөдчөј,
енө омөлтчөј,
менам кагајас,
менам мусајас.

Куқјас дорын бергаліг, сыліс Јелук. Сывјалис јежыд ныра куқөс да окыштіс сінјас костас. Тајө

куксö сылы вајисны нөгiлка вылын — журыс лотјалис, сiнјасыс кылавны-нын кутöмас, кок јылас оз сулав. Ез вермыны мам дорас бурдöдны. А кукыс зев-на iчөлiк вöли, ез-нын чајтлыны ловчöдны. Јелук бөгтiс ас дорас. Кујiм вöј бердас вiзiс, öти пас улын учтöд-лис, ас том вiрјайнас шонтiс, чуңпомсыс һоңöдiс да лекарствојасөн јукталiс. I кук һөжјөнiкөн кутiс справiтчыны, ловчыны, кычi ловчö, бөр кыпöдчö чеглөм турунвуж.

Јелук копыртчылис мөдыс окыштны жежыд ныр-вома кукöс, бурец сек друг јок-јок мунi сөлөм увдорас, бытвö кодкö сен гырк пыщкөсгаһыс зев һебыдыка кучкыштiс.

Јелук пукгiс кук бердö, пуктiс кiјассö морөс вылас да бура дыр ез лолышт.

Тажö здукнас сiјöс почiс шуны мiчаөн: помтөм һимкофлунөн солкјасiсны гөгрөсмөм сiнјасыс, алөј-гөрд розјасөн öзiсны чужөмбанјасыс. Коска пага, жежыд вофдöраа, сiјö пукалис кукјас шөрын да дае вöли горөдны. Калкалөм вомас жежвiзiсны посһидiк сакарторјас код пиңјасыс.

Сiнјасас солкјасiс ыжыд долыдлун i... öтшöш полөм. Окота вöли һимкофа горөдны, мед быдөн кывласны, i сек жö повчөмлаыс гөрзасөм горшгыс һiöти шы ез вермы петны.

...Мыј тајö?.. Збыль-өмөј?.. Аттö! — вежа-веж вiзла-сiсны јурас мөвпјас, пузувтөм бiпурыс моз чукөра кiңјасөн тојтiсны најö.

Вель дыр вiччысiс, оз-ö бара... Гашкö ылалис-да, гашкö һинөм ез-i вөв-да?

Гөгөр вiзöдлөм бөрын сујiс пас морөсас кiсö да һебыдык маласөн нуөдiс кынөм куфалаыс. Кi улын һинөм-на ез тöдчы.

Јелук важөн-нын вiччысiс тајö здуксö, гашкö сы вöсна пыр гажаөн i афдылисны сiјöс-да. Но вiччы-

сантор јывсыс некодлы-на ез шөпкытлы, выјөзгө мамыслы.

Кушөмкө кадсаң зев окота лоі сылы быдтыны ассыс кага, гычөдны сјјөс кјјылы, вашкөдны медміча кывјас ыждөдлыны медміча нјмјасөн. Муса мортсаң кага — ічілік кі кока, гөгрөсіңік чужөма, акаңлөн код қолаңік вома — абу мөј сјјө шу?

„Ау!.. Ау!..“ — өні јургіс Јелук пелјасын, сешөм нораңіка, сешөм забеднө-вермытөма, выјөзгө збылыг улсімісны сінјасыс сылөн. Морөс бердас турун јокмыл топөдөмөн кутіс лажкөдлыштны сјјөс, кықі неважөн-на — ачыс өні сјјөс зев бура помңітіс — ворсігтыр гычөдлывліс дөраыг вурөм акаңөс.

Јелуклөн вомыс шытөг мыкө вашкөдіс, сінјасыс олісны төкөтө вогыштөмөн. Тақі і суыс сјјөс колхознөј председател.

Јелук ез кывлы сылыг локтөмсө. Сөмын кор-ның пыріс сјјө да бөрғыс гораа пөдлыштіс өзөссө, сөмын секі палаліс лөгыдыс-лөгыд мөвпјасыс. Чужөмбанјасыс век-на өзјісны.

— Челадыд дорын? — гажаа серөктіс председател. — Таг і чајті. Но мыј-ның өтаваыд, оз-ө ков пельшөрла мөдөдлыны?

— Оз! — вомтырнас нумдіс Јелук, чеччіс да кутіс ас вывсыс пыркөдны өшјөм турун-іқассө. — Быдмам да јонмам, төваріш председател, сјјөс-жө шөщ і тіјанлы сјјам! — шуткөвітөмөн рапортујтіс да реңдіс сөстөм, гора герамөн, кықі сөмын сјјө кужө серавны.

— Но, но! Сізі-інө і пасјам, кықі-тај шулывлө скөт пельшөр. Молодеч те, Јелук. Вот ескө ме-кө тащөм-жө том да гажа!

— Абу-на-тај і пөрыс те, Павел Грігорјевіч.

— Буреща том. Вөдітчөм тарантас код кымын — шмоңітіс Павел Грігорјевіч.

Тажо — красноармејскöј шльома, брiтчöм чужöма, сералан сiнјаса верствö морт, ар комын нолјаса гөгөр. Ветлис помыг-помö телатник куза, пуктис пач бердö папкасö да пуксöмөн кутис гартны чiгарка.

— Он-ö кöсјы шынасны, Павел Грiгорјевич?— кажалис Јелук.

— А, со труст, пыр i вунöдча!— бөр чептас сујис кiсетсö сiјö, сесга визöдлис Јелö вылö.

— А ме-öд морторјөн пыри те дорö. Машинаным мыјкö кутис зуртны мијан.

— Кушöм машина?— ез гөгөрво Јелук.

— Колхознöј машинаным. Öви вишт-кö-öд-дугдас ужавны, машинаыд ставнас торксö. Ме сорнита дарја жылыг. Мыј вöчны? Вай те том јурнад мөв-пышт, гашкөг мыјкö i тöлк бостас.

— дарја?— ышловчис Јелук.

— Тöнлунја бöрад вежисны быттö. А јона-жö сылы имитöма. Космöм наң крај код лоис, нинöм оз кывзы. Сöмын öвiтөр долö: вөрö-пö ыстöј. да кыс-нö миға ыстам? А скöт дорас кодi лоас? Ме понда-пö көт кодi.. Чу-де-са! Етази дарјаным кутис сорнитны. Мыј те татчö шуан?

Јелук бурадыр чöволис. Рафлис чышјансö да вылыг көрталис.

— Ме ног-кö, колö бурыг сорнитыштны сы-öд.

— Быдса асыв талун сорнитi!— носövöјсö кыскис да сумейс председател.— Кывјöј бончис, Јелук.

— Колхознöј правлеңije вылад корлыны да артелөн сорнитöдны.

— Оз кöсјы локны. Мыј окотаныд-пö асныд вöчöј, а менö ен-нын кыскалöј.

— Он-ö кöсјы стрöжитны сiјöс?— лечыда сiнјас-сö сы вылö чöвтлис Јелук.

— Абу стрöжитöмын делаыс. дај абу мыжа сiјö. Оз кöсјы тајöс гөгөрвоны. Вывти-нын чорыда дој-

дiсны сөлөмсө. Ок, сөкө, ердјаммас-кө, кодi секи гудыртыгыс вөли, бурiнзi-жө пывсан петкөдлам сылы. Јарастө правленије вылын шуим вөтлыны колхозыс.

— Вазжөн-нын колiс, Павел Грiгорјевич. Ме ветла талун сарја ордө да ог-кө чег сiјөс, керыштөј јурөс.

— Но, етащөм јурјасыд абу-на мијан капуста мач мыда,— нумдiс председател.

—...А те талун рыт чукөрт правленијетө. Кыкөн локтам. Сета кыв—локтам. Менө кывзас сiјө. Бостгас али оз ујас, сiјөс ог куж шуны.

— Сенi аздам, медтыкө волас-а. Артемнад мыкө вөчам-нын. Ладнө либө, правленијетө ме чукөрта, Јелук. Став надејаөј те вылө.

Павел Грiгорјевич бостiс папкасө да лөсөдчис петны. Небыр падјалыштөм бөрын Јелук локтiс зик бердас сы дорө да, тужурка кiчас кутчысөмөн угсањ виқөдлiс небыд сiнјаснас.

— Мыј-нө нөшта?— јуалис сылыс председател.

— Павел Грiгорјевич, ме вөрө кајла лун-мөд кежлө. Леқөј менө!— кевмысөмөн артмiс Јелуклөн.

— Да мыј тi ставныд лөбмныд!— воча-кi швачкiс председател.— Кымын морт-нын талун менсым вөзјысiс вөрө. Вiстала ме: сјужитөны-ујалөны сен мијан јөз, тiјантөг ештөдчасны.

— Лун-мөд кежө-өд, зик сы дыра,— сiнјассө улө леқөмөн вөзјысiс Јелө.

— Мыј могоыс-нө?

— Ог вiстав. Сiзi. Зев јона колө. Павел Грiгорјевич, шу— поэ-пө. Лун-мөдтө тан метөг оз јөрмыны.

— Те зик збылыс вөзјысан?

— Серт-жө...

— Те, те, те... Мыкө кутi гөгөрвоыштны. Аски турун обоз кајас, накөд i лөсөдчы. Да вiстав сен

Степöйдлы, мед локтö. Тан куънечöс бостим. Степöйс кутас велöдчыны сы дорын. Коркö-некоркö асланым куънеч лоö.

— Атъö!— журнас гогнитис Јелук да гажа серамöн коллöдис сijöс ывлавылöз.

Чој јывсаң лампаөн ислалисны челафјас. Гажа зыкныс налөн ылöз кылис. Сеч јенежыс во малис. Сикт вестын öтырышја ји ердөн. Ылын сикт сајын тыдалис лымјөн турдөм вөр, төкөтө лөзов щынөн моз сајсыштöма. Пыдöстөм јенежа-муа костын сынöдыс вöли уна, помтөм уна.

8

Локтөмсаңыс сарја кујим лун-нин вöта-вемöса олö. Ез-на гажаа нумдив. Мышкыртчөмөн руңјалö керка пыштис, пачвозын ноксö, гырнич-кашникөн вöлтöшитчö. Синјасыс вöјыштисны, висыслөн моз коса кутисны југавны. Нырбордјассаңыс увлаң виңнитчисны чуқырјас, другысөн некымын во ылö пöрыстисны чужөмсö сылыс.

Кулөм морт дырји моз керкаын олис гажтөм лөң. Быдөн мыјкö бытвö виччысисны. Нöжјөнйк ворсисны челаф, шы ез лытны лезны. Щöкыда кылис сарјалөн пачвозын ышлолалöмыс. Горaa да гөлөм чепöлтана шөгөн сijö ышлолалис.

Воласны сы дорö, заводитласны сорнитöдны, а сарја вомсö оз вост. Лöга виçöдö, лөбдорјассö јирышталö, мукöд дырји курыда нумдылö.

Верöсыс шöјөвошөмөн олис, ез төд, мыј шуны, мыј вöчны. Öтпыр матыстчылис да бокö виçöдөмөн заводитлис сорнитны:

— Те, даша, гашкö збыл чајтан Варукыскöд... Верит меным.. Нинөм сещöмыс ез вöv мијан...

— Вешјы!— орöдис сарја.

Чөволыштис да codтис:

— Аззöмыд öни сорни... Мед көт-нин те ен дöz-

мөдчы.— Ласкыс чужомнас пачвом вестө, сывыш-
тис кijasнас журсө да шытөг бөрдзис. Сөмын пөлпом
вечікјас сыркјалөм серғыс төдчис бөрдөмыс.

Дарјалы вөлі сешөм забеднө, сешөм забеднө,
гашкө һекодлы-на һекор сыыс вывти забеднөыс ез
вөвлы. Кушөм думјасөн, кушөм сөлөмөн термасис-
локтис гортас! Мыјда вөлі көсјөмыс! Бордјас вылын
моз лебіс, і на-жө: сөлалисны, смекајтчисны, быд
пежнас відисны. Ез-өмөј на вөсна-жө төждыгылы, код-
јас бостисны да сіз вөчисны?

Тажө лун-војнас сінвозгыс ез вешјывлыны
векуштгөм чужөмјас: Оңислөн, Јарөлөн, мукөдлөн.
Нем кежө паметө коласны налөн локыс радлан
сінјасныс. Кезјөдлө. Повөдлө.

Бара лоас пачвом бердө көртагыны, бара кутчис-
ны быдлунја нокгөмө — пеласны, дөмсыны, тојасны.
А оковітөмыс мыјда вөлі!

Чөскыдөс відлөм бөрад важја курыдыд нөшта-
һин мырд-мустөм. І пычіктөмөн пычіктө сінва, кор
сінвозө сувтлөны сөлөм өзтана серпасјас...

...Кар вылө пуксө рыт... Кар ојдис електричество
биөн. Ылыгаң тыдалө Култура дом вылын өзјана
віт пелөса козув; војса шонді код сіјө. Карһизјас
пөлөн кысөмны електролампочкајасыс гірландајас —
јежыдјас, гөрдјас, лөзјас.

Луыгөны — кајөны јөз, ставыс өтарлаңө — тат-
чө. На пөвсын шөщ ачыс дарја. А сөлөмыс јопкө
да јопкө, кокјас кокһида вөслалөны, сөлөмын кісмө
вөвлытөм лөгыд шуд.

Јөз гажа зыкөн пырөны Култура домө, пөрччы-
галөны, төдмасөны мөда-мөдкөд: делегатјас, гөст-
јас, представителјас.

Лымјежыд сөнјас, жужыд пөтөлөк, ударһыкјас-
лөн портретјас, кумач лозунгјас.

Ызгыштөны чукөрман војтыр.

Кожмөд звонок. Воссө зал. Стелегатјас, гөстјас пуксалоны.

Сцена вылын зоризјас пөвстын Стаминлөн да Ленинлөн гырыс портретјас. Öзјө-ломчө на костын советскөј герб—шепјас пөвстө кыгөм чарла да мөлөт.

Кушөмкө вывті лөсыд вөт код...

Сесса јурөбтіс „Интернационал“. Ставөн сувтісны да кутісны сывны. Дарја оз-на ставнас төд тајө пролетарскөј гимнсө, но щөщ-жө вомгорулас сылыштө. Гора шыјас поткөдөны залсө. Дарја оз кыв пелнас, но кылө сөлөмнас сыланкывсө. Сені, морөсас, сылөн пөс гыөн мыјкө ветлө, чепөсјөдө долыд сінва.

Сіјөс бөрјісны президіумө да щөктісны пукбыны обкомса секретаркөд орчөн. Сцена вылө кайјгас зал аплодірујтіс.

Возын Дарја ез лыт сінсө лептивны, пукаліс гөрд дөраөн вевтөм пызан сајын. А кор візөдліс—сөлөмыс ыркмуналі. Кымын јур, кымын сін—і ставыс талаң візөдөны. Сылы чайтсис, мыј ставыс візөдөны куш сы вылө. Но візөдөны һумјалөмөн, меліа, бытвө сіннаныс вісталөны:

— Пукав, пукав, ен пов...

Унаөн кайлісны трибуна вылө да горһитісны мікрофон возын (обкомса секретар өтпыр копыртчыліс да һумјалөмөн јуаліс Дарјалыс:—„Есіјө төдан он мыј?“—індіс мікрофон вылө.—„Ог“,—воча һумјалөмөн Дарја вісталіс сылы. „Тајө—мікрофон. Горһитны кутан да тенад кывјасыд быдлаө разаласны, быдлаын кывласны“).

Слот муніг чөж оліс лөсыд вөтын моз. Сесса ассө корісны кайны трибуна вылө.

— Премірујтам... МТФ са јуралысөс... Сталинскөј ударһицаө каңһидаткаөс...

Кыскө зев ылысаң кылан музыка јургө. Сінјас руалөны, кокјас тіралыштөны. Көнкө бытвө саріа шөрын сулалө, а гөгөрыс кувгөны, мургөны јон гы-

јас. Но сјјö оз пов, сöмын-тај һеуна кымышгö бытвö.

Востіс сінјассö. Зал аплодирујтö. Ворсö музыка. Дарјаос сен-жö пастöдисны вым палтоөн — лоі шоныд, лоі пöс. Кіас сетісны гөрд білет.

Тази вöлі сек...

А öні сулаліс пачвом дорын да гусöник мала-ліс морöс бердас топöдöм гөрд білетсö Кушöм дона сјјö. Кушöм муса. Век ескö тази візны, шон-тыны морöс. Öд ужөн перјöма, уэтöм војјасөн да дугдывтöм тöждысöмөн.

А öні ставыс мөдар-путкыль сувтіс. Кымынкö лун ас кын гөрд білетсö кутöм мысті бөр лоас сетны сјјöс. Ез вын сертыс кутчыс ужö. Кöсјіс лоны возмөстчыс нывбабаөн, а самыс ез тырмы. Чужöмас сöлалісны, відісны. Поэö-öмөј та бöрын ас ордын візны ташöм донатор? Абу-мөј јур-јанзім јöзсыс, најöыс, кодјас сетісны сјјöс?..

Пачвом бердö ласкысöмөн дарја шытöг һыла-ліс курыд сола сінвасö.

Ташöмөн сјјöс суісны Јелук да Карет.

Вöлі рыт. Öшінјасö візöдчіс рытја пемыдыс. Јелук візув төвруөн тур-тар пыріс керкаö, чолö-масіс да аслас гора сорніөн палöдіс поэтыслöм шог лöһсö. Пыр-жö бытвö керкатыс ыркнітіс свежөј ывлавыв сынöд да лоі сөстөмжык лолавны. Лаңтöм челафјас уекöдчісны Јелук дорö, најö дöзмöмаöс шыр піјан моз куткырвізны паччөр се-рöгын.

Сöмын öтнас дарја ез һумјав, ез сорніт.

Јелук матыстчіс сы дорö, інмөдчыліс сојас:

— Дарјуш, куктö-кө öні азылан, јона-жö чујман! Кушöм збој быдмө. Ме сылы һим-һын бөрјі — „Шуда“ лоас. Бур абу һимыс?

Дарја ышловчыс, но һінöм ез шу. Муніс пызан дорö да пуксіс. Выјöзтö öтні мускул ез вөр чужöм

вылас, сѳмын сінјасыс — ыждѳм сінјасыс — коса қір-
далісны сылѳн.

— Но, те-тај омѳлччыны кутѳмыд! — жалітіс Је-
лук.

— Шоглы-кѳ сетчан, унжык шог чѳжан, — мур-
гана гѳлѳснас шыасіс Карет да ачыс ышловзіс.

— А мі-ѳд тенѳ гортсыд петкѳдны локтім, —
сарјакѳд орчѳн пукеіс Јелук. — Тырмас-нын
шогтѳ пѳжны. Скѳтнїцајасыд дѳна гѳгтѳс моз
віччысѳны.

— Збыль-ѳд віччысам! — нумјовтіс Карет.

— Гашкѳ те лѳгалан мі вылѳ-da? Лок да відышт.
Відны і колѳ мїжанѳс. Чорыда від, мед дѳналам јан-
зімлаыс, бѳбѳ. А сесса бѳстчам да бырѳдам страм-
сѳ. Тазі-кѳ колам, нем мїжанлы кутасны казтывлыны.
Сай некущѳма оз поз тазі колны.

— Ог лѳгав, дѳна Карет, тіјан вылѳ, — ѳшікѳ
візѳдѳмѳн шуыштіс сарја. — Некод вылѳ ог лѳгав.
А возѳ скѳт картаын ужавны ог-жѳ кут. Менам шуѳ-
ма-нын кыв.

— Шуѳма кыв! — гѳлѳссѳ лептіс Карет. Сувтіс
да разіс важінік ыжку пассѳ. — Ме тенѳ, бѳбѳ, ві-
дышта тані, ен лѳгас. Тазі тенѳ і велѳдісны карад?
Мі надејччїм. Час, мїса, локтас да пыркнїтас став-
нымѳс. А сіјѳ со. шуѳма кыв-пѳ Нѳрјавны колѳ
тенѳ, вістала ме тед пѳрыс морт, нѳрјѳн лачкыштны!

— Сѳлалісны-нын чужѳмѳ, — сінјассѳ ѳшіңыс
чѳвтаытѳг, пыр сещѳм-жѳ кын чужѳмѳн, шочїніка
кыввізіс сарја.

— Да те думышт, кодјас сѳлаліснысѳ? На вылѳ-
кѳ вічѳдны, кѳт талун-жѳ, бѳбѳ, колхозтѳ лезав. Мем-
мѳј колѳ тенѳ велѳдны, сарјуш? — меліа-нын содтіс
Карет. Локтіс сы дѳрѳ да сарѳга кїпыдѳснас
малыштіс јурѳдыс. — Шаң, утка, шаң! Ен повзы!
Быдторјыс-кѳ повны, кѳт земла-маві вылас ен
ов-da.

Ҙарҗа бергөдчис да виқөдлис Карев ыылө. Посһи-
дйк бисерөн сйнҗасас сырмисны сйнва војтҗас. Чужөм-
гыс кыныс вочасөн сылі, бырі.

— Атьбө... бур кывсыд,—вашһитис вомнас.—Гаш-
кө і вежа-на думөс... гашкө вежа...

— Вежан, Ҙерт,—матөжык Ҙарҗа бердө топөд-
чис Јелук.—Ми-өдмөд ногегө-і чајтлө. Миса пуыш-
тас, пуыштас сөлөмыд дај ыркавны кутас. А секи
мөд сйнмөн-һын виқөдлан.

Керкаө өтарө сукмис рөмыдыс. Ҙарҗа бисис,
бостис печкан да пукҗис печкыны. Би југөр һе-
быдйика водис чужөмас. Оһи сылөн ез-һын төдчы
помтөм шогыс. Банҗасас ворсис вір. Терыб чуһҗас-
өн бергөдлан чөрсис мыјкө журҗис-гылис да гартис
куҗасө.

— А јона-жө унаөһи вөліны,—печкигтыр сорһитис
Ҙарҗа,—ме чајта да Комі му пасталасыс волисны.
Чалановакөд сен төдмасі.

— Со-өд, уткаөј,—чышҗансө пель вестгыс веш-
тыштөмөн, Карев кывзис сылыс вистсө.

Ҙарҗа виставлис слот јылыс. Аслыс каҗавтөг сјјө
пырис тајө сорһиө да бөрынас өзҗан сйнҗасөн-һын,
коставлытөг висталис і висталис—кытчөјасө волөма,
мыј аҗҗылөма, мыј кывлөма.

Часі стрелка час бөрҗа час тамалө, ывла ылыһи
важөн-һын сап пемыд, а Ҙарҗа вистлы век-на абу
помыс, кыҗи абу-жө помыс чөрс ылас каҗһан гар
куҗаыслөн.

Тајө асылө Ҙарҗа зила ідрасис-пелкөдчис гортас,
шоныдҗыка пастасис, паскыд тасма костас сујис
чер да петис ывла ыылө.

Југыд-нын вöли. Вылын шуңгисны лыа серöн паскалöм вöснi кымöрјас. Пöлтiс қiбыр тöv. Сотышта-лöмөн сiјö һулис чужöм, но сарја ез сажы сыыс, а сулалiс паныдөн да јурсö вылын кутöмөн гөгöрыс вiқöдiс тökөтö кöсöјтыштан сiнјаснас.

Тöрыт тақ-жö сiјö вiқöдiс сiктыс вылö. Тöрытсаң сiктыс қiк һекущöма ез вежы. Но век-жö талун сiјö мöджык коф.

Тöрыт сiјö вöли повчöдлана лөг, кыјöдчана шуштöм. Быд öшиң, быд кiлчö сажын мыкö бытвö зебсасiс. А талун сiјö ез-һин повчöдлы. Сарја öнi збоја вiқöдiс сiјö-жö öшиңјасыс вылö, бытвö чуксалiс на сажын зебсасысö вермасны.

Тöрыт сорöн-һин локтiс колхоз правленiјеыс, вој пыдöсöчыс ез унмовс; вылпöv бергöдлiс став думјассö да петук чуксасöм бöрын вöлiстi суркмуни — унмовсiс. Чорыда, чöскыда, кықi һекымын вој-һин дорыв ез учлы.

Тöрытја шогсöмлөн, падјалöмлөн выјöзтö вужöрыс ез кол. Унмовсiсгас сек чорыда аслыс шуiс — тақ вöчны, i орöдчöмыс друг чышкыштiс ставсö, мыј вöли орöдм мыл моз лiчкö сöлöмсö.

Скөвһицајас талун вiччысiсны сарјаöс. Кор сiјö локтiс, чукöртчiсны сы дорö.

— Iдрассiс?—налыс јуалiс сарја.

— Iдрассiс, Ваоiмјевна, Iдрассiс, — став пыдi шыасiс Карев. Быд мöс дорö сувтлöмөн сарја кыщовтiс картасö, сiнкымјаснас печкиг мövпалыштiс да сесса пыркһитiс јурнас.

— Богтчылам али мыј тöлк-ладсö пуктыны?— сiнјассö нуöдiс кыщөн сувтöм скөвһицајас вывтi.

— Аттö, утка, мыјла-һин јуалан, — кынöм вылас кiјассö асыкалöмөн вiсталис Карев. — Те сöмын на-рафiт, а ми му пырыс мунам көв да вöчам.

— Вöчам, ферт, — отсыштiсны скөвһицајас. Нажö быдөн ас кежас радлöмөн вiқöдiсны сарја вылö i

збылыс дагöс вöлі көв кытчö мунны сijö шöктöм куға. Некодлөн-на ез вун, кушöм ыжыд гöлөмөн төнлун сijö доржысiс жармөм ватагаыс, i таjö нöшта-нын лептiс даржаöс скöвнiцаjас думын.

Даржа эбiс нумсö вом пелöсjасас.

— Сiзкö со мы, донajас. Медвоzza мөг—костыны картасö. Колö лыс ваjны. Ветлöj вежсыны да терыбжыка бөр чукöртчöj татчö. Сегса арвелөн мöдамö вöрас.

— Мед-öd важөн-нын таqи!— мурган гөлөснас ошкыштiс Карев.— Гөлөмлы долыджык лоi.. Котöртöj, котöртöj гортаныд, мыj сегса сулавнысö.

Таjö лунö колхозникjас аqылысны, кыqи сiктöd рöдтiсны куjим вöv. дофjасас вöлины скöвнiца чукөр. Нajö гажа зыкөн вужiсны сiктеö да мöдiсны вiзjаслаң, турун ваjалан тujöд.

Аqылыс i Варов Варук. Сijö весiгтö паныдагiс сiнjаснас дарjaköd. Нумjалан чужöмыс сылөн, jурсö вылын кутöмыс шенчöдiс Варукöс. Шенчöдiс ас выны ескöмыс, кодi төдчiс быд вöрасас сылөн, став фiгураас.

Вövjас саjалiсны, а Варук дыр-на вiзöдiс сыла-нö да некыq ез вермы гөгöрвоны—кыс тамында выныс таjö жебiнqи, косiник нывбабаыслөн. Мыjсö-нын абу сөлөдöма сы jур вылö, а со век-на вылын сijöс кутö, оз көсjы копыртны. Мукöд-кө важөн-нын гiнгiс секö, а таjö вiнов баф моз сöмын нукымтчылас да бөр вескöдчö.

Таq шенчöмөн i мунiс Варов Варук гортас.

А вöлаjас рöдтiсны вiзjас вылö, кeжiсны матыса вөр дорö да сувтiсны. Нывбабаjас мукöдыс лампа-асöмөн, мукöдыс сiз пырiсны понöмjас пövстö кe-равны ныв лыс.

Пöлтiс qибыр төв, вiзjас вылыс сынаалiс-шылöдiс лымсö, но татчö вöрас сijö ез вермы пiгтны. Пуjас пövсын вöли шоныд. Даржа öтпөлөсөн керасiс. Пас-

кыд чер триңгөмөн орјөдліс увјас. Лысјас вылыс
гылаан лым пуксіс чужөм вылө, сыліс да гилөдчис.
Нывбабајаслөн гөлөсјас гажаа чуксаөісны то сені,
то тани. Најө кылісны кераган шыјаскөд өтвылыс
да вөр шувгыштөм сорыс јургісны асылс өікас лөсыд
аккордөн. Тајө вөлі кыпыд уждөн сылаикыв. І теш-
кофөн өні сарјалы чајтчис төрытја лабөмыс аслас.

— ... Вермөмыд ачыс оз лок, сіјөс колө тышөн
перјыны... — усі думвылас вгсталөм, кодөс кывліс
слот вылын. Вөліс өні кутіс гөгөрвоыштны тајө
кывјаслыс вежөртассө.

Нөшта усі дум вылас колхоз правленіје вылын
төрытја сорңі. Председател — Павел Григорјевич,
сені шуіс:

— „...Ыжыдыс-ыжыд прөступка мі вөчім, егө
кужө аскадө кодлы колө кіас кучкыны-да... Мі мы-
жаөс сарја возын, јона мыжаөс. І кымын өдјө сылы
вермам сетны отсөг, сымын бур...“

сарја пуктіс лым вылө чер, лөсөдыштіс зугсөм
шалсө да пу бердө мышнас лезчыгөмөн сувтіс ло-
лыштны.

Воқза војјаснас уятөмыс, шогсөмыс да мајшасө-
мыс сещөма һөһыштіс ебөссө, өні регыдлік ужалыш-
төмыс мөртчис-һын сылы. Мөвпјас кокһидікөс, лөһ
луно гырыс лымчјрас моз һөжјөһика гартчөны. Ке-
расөм шыыс, нывбабајаслөн јурган сорңыс, пулөн
јур вестын шувгыштөмыс, ставыс зев һебыда сө-
зөдсө да пуксө вежөрө. Щөщ і пујас костөд тыдав-
лаан морт фігурајасыс абу мукөд дырјі кофөс. Со
Карет естөн керасө. Кушөм тешкофа сіјө мышкырт-
чылас черсө лептігөн, пасыс пельпомјас вестас гад-
фаслө быдөн. А кор сашкысө черыс сылөн, сек пу
јывсаһ пыркһитчө лымјыс да посһі-посһі бусөн
леччө пу куһалаыс, лысјас костөд, јурыс вылө, пел-
помјасас...

Аръянад ödjö кералсны лыстө, сөвтисны, поиталисны да вөрчисны.

— Со öd i ужыс, а зыксомыс мыжда вөлі мiжан,— даржакөд орччөн вослаліг сорһитіс Каревь.

— Ковмас рынышын һыщсө костыны... лыс сорыс волсавны,— мөвпјассө вiсталис дарја.

— Ме сіз-жө вөлі шуа-тај-да, Варук сөмын нокајтіс... Көсјысөм кежыс i коллі сылөн.

— Вiстав, Петровна, кызі гөгөрвоан Варуксө? — жуалис дарја.

— Кызі? Варуклөн кын сөлөмыс. А кын сөлөмнад i ужыд кын, бобө,— мывкыд өінјассө чөвталіс дарја вылө.— Сөлөмтө кепысөс моз другысөн он веж. Ас серті төда. Отсавны сылы колө.

— Варукыслы?

-- да, Варов Варукыслы.

— Ме сіз-жө мөвпала, Петровна,— мөвпалыштөм бөрын кывјөвоөдчіс дарја.

Сөгга чөв мунісны сіктө вотөчыс.

10

Вөвјас кајісны вөр тужөд. Журнысө копыртөмөн најө һужгісны турун дофјас, кајісны груза восласөн.

Щем сук вөрыя вөлі лөһ. Нһіөві шы, һіөві лов — кајысјасыс өпріч. Выјөзтө лымјыс ез гылав лысјас вылыс. Вужасны вөлајас, i сіјө местаын бара чөв пуксө, шы-һі-төв, кулөма код.

Чөјыс чөјө, увтасыс увтасө кајөны вөлајас. дофјас бөрвывті мунөны нывбабајас — пагаөс, гыөртөм өінкымаөс

Тујыс топыд, јуж. Тат быд һөлө-віт лун кост мыст колхоз катөдө вөрө турунсө. Прамөја імітлө нывбабајаслы тајө тујыс. Ылөсас ветымын кілометра

арталоны. Кайоны лун жугыднас, кайоны војнас, кор тујыс муртса тӧдчыштӧ морт сінлы, мибӧнӧс кор козула јенежгаңыс уӧӧ пемыд-лӧзов војса жугыдыс.

Талунја обозкӧд шӧщ кайіс Јелук. Таво сійӧ некушӧм тујӧ-на ез петавлы, ӧні радпырыс воелаліс дод бӧрвывті.

Лӧсӧдчіс пуксыны сез кӧчыд вој. Вӧвјас музӧмӧн воелалісны медбӧрја вӧлӧк костсӧ.

Кӧв ескӧ веж морозыс чеплаліс Јелуклыс нырсӧ, кӧв ескӧ уӧтӧм вој вӧсна куҕсісны сінјасыс, век-жӧ аслыс вӧлі долыд. Јона-һін сӧлӧмыс уҕітіс гажтӧмтчыны Степӧ вӧсна, А медгасӧ ӧвитор радлӧдіс, кодӧс медвозыс-на качаліс сен, ас ҕелатһікас, кукјасыс дорын.

Сесаң ез на јок-јокһітлы сӧлӧм улас, но Јелук бура-һін тӧдіс: ем сійӧ, кісмӧ сійӧ, аслас. Волпасас водігӧн малаваліс кынӧмсӧ, корсіс — оз-ӧ тӧдчы-һін.

Вылторыс повчӧдіс і ӧтшӧщ радлӧдіс. Повчӧдіс некор-на сещӧмторсӧ тӧдлытӧмыс, повчӧдіс чужтыны быҕ колӧмыс.

Тӧнзі уҕігас друг черӧбтіс став тушанас. Сылы сек кывсіс кагалӧн бӧрдӧм: „а-а-а!“... Сещӧм неры-һіка, сещӧм коңӧра-забеднӧја, вемӧсын коҕа топавліс сӧлӧм. Дыр-на пукалӧмӧн кывзіс, оз-ӧ јешшӧ кывлы. Но војыс чӧв оліс.

Кыза да шоныда пастасӧм Јелук воелаліс мӧвпјас пыщкас вӧјтчӧмӧн. Гартӧм шал увсыс тыдалыштисны сінјасыс да нырыс; вӧзӧдлыны-кӧ ӧні сінјасыс вылӧ матысаң, чужмӧдасны најӧ ас ворсӧмнаныс. Најӧ — кызі сез гажа тӧвса војӧ кык козув. Сещӧм-жӧ сӧстӧмӧс да жугыдӧс. Ташӧм сінјасыс вермоны лоны сӧмын ыжыд шуд азӧм јӧзлӧн.

Местаӧз обоз воіс сор рытнас, самӧј кор вӧрлезыс-јаслӧн сојсӧма-һін вӧлі. Локтысјас дорӧ ватагаӧн

ускөдчисны нывјас, отсалисны лезаоны, пыртлыны сјјос-көлу], пукөдчисны ас ужыннаныс вердны.

А сорөнжык комсомолецјас чукөртчисны баракө да щөктисны Јелуклы отчот кофөс вөчны скөтнөј двор јылыс. Вөрас татчө кывгөма-нын ставторјыс.

Кывзыны локтисны кывзын ужалысыс, баракыс вөлі зик тыр. Жарлаыс лоі востыны өдөссө.

Бөрынас Степө сорнїтїс:

— ..Мї тан ужалам, почө шуны, ударнөја, знамја кутам. Срокус воажык көсјам договорнымөс ештөдны. А сенї мыј тїјан? Мыј вөсна сїз лоі скөтнөј двораныд? Јеме, кызї комсомолка, кывкутө не куш сөмын ас кукјассыс, а чоњнас скөтнөј дворөыс.

Јелук кывзїс да сек-жө мөвпалїс ас кежас: „Соөд, макар лампаыд; мыј дыра ег аздыслө, кыв-на ег удытө мөда-мөдлы шуны, а крїтїкујтө-нын. Часлы ме тед бөртї“... Но тазсө ез дөзмөмлаыс мөвпав, а нөшта мөдарө—нымкофасөмөн, Степөыс гамлун вылө нымкофасөмөн.

Колхозчыкјас гуса кывзїсны да мукөдыс сувтөмөн щөщ сорнїтїсны. Ставныслөн төдчїс колхоз овмөсныс вөсна төждыгөм, і тајө торјыс щөщ-жө радлөдлїс Јелукөс.

Рыт сорнас собранїе бөрын Јелук да Степө петїсны ывлаын ветаөдлыштны ас кежаныс.

Јелук көсјїс јуөртны Степөөс сы јылыс, мыј могөн татчө.кајїс сы дорө, но быттө кывјассө ез азды. Сорнїсө панїс мөдторсаң.

— Тенө, Степө, гортө леччыны щөктисны. Кутанпө выл куњнеч бердын велөдчыны. Кушөмкө зев тешкоф морт сїјө, вомынса.

— Вомынса?— чујмїс Степө. Сылы ез во сөлөм-вылас тајө јуөрыс. Скөрмїс, кїјаснас шенасөмөн кутїс вїставлыны.

— Кушдөм-нын сешдөм зары борда рака тјанлы уеи! Ас морт ез кут шогмыны?

— Kodi? Гашкө те-да?— нумјалөмөн јуалис Јеле.

— Мыј көѳ ме.

— Ог төд, тејад коса вылад услан-кө уна-ө ышкан. да те ен дөзмы, Степө. Велөдчышт. Јурыд оз ус. Мортыс-пө төдө ујсө.

— Ог кут сы ордын велөдчыны! Вөрсыс лечча, колхозыс пета. Ужалі, ужалі— ударык, а на-жө, корсөмаөс кушдөмкө вомынсаөс. Велөдас сјјө тјанөс дорын уялыны.

— Оз велөд. Теныд ми щөктам візөдны сы бөрса.

— А ме ог мун ны ог візөд.

— Но-но. Ен шыблаг кывнад, Степө. Лоас кывзыны правлеңјетө. Ышмыны-кө кутан аззам-на теd нөрсө. Онтај со-тај кушдөм збоја сорытин... да чөвлы те венчынытө. Мыј дыра ег аззыгө-өд, вай мөдтор јылыс сорытыштам... Кушдөм бур јуөр ме көсја теd віставны!— сінјассө чіткыралөмөн нужө-діс Јелук.

— Но?— Јелукөс сојпөлөдыс кутөмөн век-на дөзмөмөн вослаліс Степө.

— Но, вістав,— дыржык ез шыас Јелук да бара јуалис Степө.

Јелук сувтіс. Кутіс кыкнан кырымнас сылыс чужөмсө, матыстіс ас дорас да стрөг сінјасөн, өтщөщ і німкод сінјасөн, шуіс кывјассө костөдлөмөн.

— Ме регыд... регыд... лоа... мам...

Степөлөн сінјасыс чүјмөмөн паскалісны.

— Мам?

Јелук кыјөдіс Степө сінјас бөрса. Најө повчыштөм чүјмөмсаң вочасөн кутісны вежгыны— німкофыс өтарө јонжыка сөзөдчіс, өтарө паскыджыка ојдөдіс најөс, вөтліс полөмсө.

— Мам?... Те мам лоав?... Јелук?

Гъепö сывтыраліс, лептіс кіјаснас кутөмөн да кутіс бергөдлыны Јелеөс.

— Леэ, ој, лыјасөс чегјалан, ош. Ҷік-жө-һин те ош. Леэ, Гъепö! — Кокһидіка сералөмөн мездысис Јелук.

Сегса топыда куччигөмөн најө һөжјөһік мунісны вөр туј куға да долыда сорһітісны.

Кыкөн, Ҷік кыкөн, жуҗыд вөр шөрынөс. Војшөргә јенеҗыс ворсіс лыдтөм сурс козулөн, мыкө мојдіс кык том гөлөмлы. Најө гөгөрвојісны сылыс мојдсө да һөшта јонҗыка топөдчісны мөда-мөд бердө. Сің вөлі шоныд налы.

11

Зөв гөтыр кувсис асыввоғө, кор ывлаын лөз југыдыс төдчө-һин вөлі. Кувсис ловсө дыр һылом бөрын, сөкыда, кыҶі-тај дыр шынагөм-чіскөм бөрын ку-сө ул сартас.

Мукөдјаскөд шөщ Варов Варук воліс мыскыны сіјөс. Мыскігас һырсө көрліс лок дук, мыкө кајіс горшас да ез-һин сегса вешјыв, ділквіҶіс, зывөка, выјөзтө сојны ез ков.

Зөв гөтыр вөлі гөн акаһ коф кокһидік, сартас пес коф кос. Мыскігас кі-кокјасыс увјасөн чурвіҶісны, ез кусҗасны. Пыдө вөјөм сіңјасыс жеҗыдјаснас віҶөдісны, һекыҶ ез көсјыны тупкысны.

Кор пастөдісны да пызан вылө пуктісны покој-һічаөс, сіјө лоі зев ічөтк, быдөнөс шенҶөдіс.

— Аттө, коһөрүшкаыд кытчөҶ космөма, — ваш-көдчісны нывбабајас.

— Ҷік-жө-һин һинөм абу колөма...

Весігтө ачыс Зөв Ілла, гортлы меркасө бөстігөн, дыр віҶөдіс жерпіһа гөтырыс вылө да чујмалөмөн чукраліс чездагөм кымөс кучкөсө.

Луннас тазјөн пыртісны лым да пуктісны пызан улө, шој вестө. Сотісны кос тусапу, шыһөдісны керка пышкөс, посвоғ, сарај да тыртөм карта гід.

Сесса локтіс сөд паскөма, өчкіа манакіңа, сөрас
вајіс сөд мышка салтыр да кутіс лыдфыны. Сіјө
өві сіннас салтырө віқөдіс, а мөднас кыјөдіс пырыс-
петысјасөс. Лыдфыніс чукырөс вомсө терыба вөрө-
дөмөн да гежөдіка пернапас чөвталөмөн.

Кытыг-мыј сіјө, ңекод оз төд. Вістагө Кылатово
манастырын овлөмөн. А өні сіктыс сіктө ветлө. Во
піын пөв-мөдыг тыдавлө і тани. Олыштас мыјкө-
дыра і бара вошө.

Гажтөма да помтөм куза ңужалі луныс. Кодјас-
кө воласны, сулалыштасны, вашкөдчыштасны і бара
петасны. Өзөс помала зуртө. Көзыд сынөдыс өзөс
воссігөн јокмылөн кајө порог вомөн да котөрөн
разалө жоқ пастала.

Пыртісны горт да пуктісны сетчө покојнычаөс.
Зөв Ілла пуксіс лабічө, лезіс сөнөс кіјассө кык
піқөс костас да јурсө өшөдөмөн пукаліс выјөқтө
чуысө вөрөддытөг.

Варук шөјтіс керка пышкөсті да торја ковтөг
мыјкө ноксіс — вөлтөшітчіс. Кор зік-нын заводітлас
сіјөс шөгөдны, сек петавлас ывлаө долыштны сөс-
төм сынөдсө.

Ывлаын вөлі швач-көзыд. Көзыд-дон јенежыс
кынгіс сынөдсө, пујас ывлаө кыза суктіс гыөр.

Өтпыр Варук пукыліс вежајыскөд орччөн да
пельпомөдыс вөрөддылөмөн јуаліс:

— Но, мыј, вежај. Өтнад комін?

Зөв Ілла јурсө лептытөг віқөдліс сінбөжјаснас
да пашкыр тош пышкас долыштөмөн шуіс:

— Өтнам...

Олыштіс да содтіс:

— Со-тај мјан оломыд.

— Кызі-нө мыј сесса? Воқөсө кызі көсјан?

— Кызі? Ог төд... Ыжыд шөг сотө морөсөс,
Варук... Со көні,— бутнытіс морөсас кабырөн да
рытывбыд кежлө лаытіс.

Варукӧс ассӧ кушӧмкӧ шог вӧлӧдӧс. Гашкӧ кулӧм морт жылыс мӧвпалӧмла сӧсӧ вӧдӧтӧс, гашкӧ і мукӧдтӧр вӧсна. Онтај асывнас паныдаелӧсны кык вӧла. Ӧтӧ додӧлас кӧлуј вылын пукалӧс Ӧнӧ Ӧлекан. Сӧјӧ мӧдарӧ бергӧдӧс чужӧмсӧ, кучкӧс вӧвсӧ да регыд сајалӧ. Варуклӧн сӧлӧмыс ез вӧрчы, аслыс шенчы-мӧн олӧс чӧв. Сӧнјасыс вескода коллӧдӧсны вӧрӧ каяыјасӧс, накӧд шӧщ і урку шапкаа Ӧлеканӧс.

дарја локтан рытӧ најӧ медбӧрјаныс олӧсны ӧтлаын. Сесаӧ сӧмын ӧтпыр, ӧеважӧн-на, азыыелӧсны колхоз правлеӧнјеын. Но секи выјӧзтӧ ӧтӧ кыв ез шуны мӧда-мӧдыслы. Нӧнӧм жылыс-нӧн вӧлӧ сорытны. Варук сек вӧдӧдлӧмӧн шӧщ качалӧс сысаӧ мустӧмтӧм, і сӧлӧмнас гӧгӧрвоӧс помкасӧ талыс. Сӧјӧ ез вӧв жал аслыс. Вӧлӧмкӧ, важја радејтӧмыс важӧн-нӧн бырлӧма, тӧлавлӧма. А мыј ӧнӧ вӧлӧ, сӧјӧ абу радејтӧм, мыјкӧ мӧд тор, ӧик мӧдтор...

Рытнас бӧласӧм бӧрын манакӧнасаӧ жој шӧрӧ водӧс сӧд вујӧр, сӧјӧ шӧщ-жӧ вӧрӧдӧс вомсӧ.

Варук вугыртлас, сафмылас, кывыштас саалтыр лыдӧдӧмсӧ, очсалыштас да бара вугыртас.

Лыдӧдӧм горыс кынӧкӧ керкаын нӧнӧмыс ез кыв. Јӧв дугдӧсны волены.

Јона-нӧн сорӧн Варук палалӧс кокшыјасыс. Мӧд вежӧсыс петӧсны Јарӧ да Ласеј куӧӧеч. Јарӧлӧн сӧнјасыс ӧрдалӧсны гажа код руӧн. Сӧјӧ тапкӧдыш-тӧс вежајсӧ кусыӧа мышкас да гӧрбылтчӧмӧн мыјкӧ вашӧтӧс. Варукӧс чужӧмдӧс налӧн војшӧра-војӧ мунӧмныс. Кытчӧ? Гуӧајтны сор-нӧн, мог оз вермы лоны.

Мӧвпјасыс ӧкӧз палӧдӧсны Варукӧс. Очсыштӧс да сувтӧс.

Пыр-на важ мозыс боргӧс лыдӧдыс манакӧна, важ мозыс-на пукалӧс вежајыс, сӧмын ӧшиӧӧ ӧнӧ вӧдӧдчӧс лӧз вој-нӧн.

Варук чајтӧс вежајсӧ пуксӧн уӧӧмӧн да ез кут сафмӧдны. Шалӧласӧс, нӧшта ӧтчӧд чӧвтӧс сӧнјассӧ

горт вылө, сесса петіс өзөс саяө.

Порог вомөн восковтөм мыети пыр-жө долыджык лоі сөлөмвылас, бытө збылыс петіс шој дука гуыс.

Чім сөз јенежын јара ломчысны козувјас. Керка-јас, пывсанјас, жытныкјас — ставыс сулаліс лөз ју пыдөсын моз, а на вестті гырыс серөн, шытөг да шуштөма ветлісны лөза-віжа југөр гыјас. Ворсіс војса кыа.

Варук локтіс улч кулігаті гортас. Јуж лым гораа зуртіс быд тувчгөн.

Сікт оліс чөв, выјөзтө понлөн увтыштөм ез кыв.

І тајө војшөрвојса чөвлөныс, самөј кор Варук улч кулігаыс петіс скөтнөј двор дорө, немвичыс-төг, друг кыліс кучаа зуркытөм. Шы сертыс пыр-жө төдіс, кушөм өзөс востісны.

Сувтіс керка пельөс вестө да кутіс візөдны.

Варукөс чүмөдіс ташөм горөн карта дорті код-јаслөнкө вужрасөмыс. Мыјлакө думвылас усіны Јарө да Ласеј, налөн војын мунөмыс, Јарөлөн сінјасыс, і сесса інстинктивнөја кежіс тујшөрыс керка бөкө.

Картајас дорөз вөлі бура-на ылын, но суса кыјөдөмөн позіс аздыны морт мыгөрјас. Отыс бокынжык, жытнык дорын сулаліс да јурсө гөгөрбок бергөдіс. Мөдыс муніс мөд карта дорө да бара гурјыв востіс өзөсјассө.

Варук тушаті котөртіс јірмөг, көчыдыс бытө прөмітіс пае пырыс.

Варук востліс-нія вомсө горөдны, кокыс кыптыліс восковтны воҙө, но... некөднансө ез вөч. Візөдіс, кызі кыкөн өтлаасісны жытнык дорас, вашкөдчыштісны да саялісны. Оні бура-нын төдіс кыкнансө: бөдфаыс, кань вогласа мортыс, вөлі Ласеј, а мөдыс... коднө сесса, абу-кө Јарө?

Мунөм бөртыныс бур здук-на важ местаас сулаліс Варө. Мөвпјасыс ветлісны вежа-веж. Шөјөвошөмөн візөдіс вөсса карта өзөсјас вылө.

Со, кыліс мөслөн нораа мыкөстөмыс, тыдалө, өздөсдорсаысы ыркыд лоі. Сөгса бара чөвлөн пукгіс.

Варуклөн чунъывјасыс піјавны-кынмыны кутісны. Көзыдыс быд долыштгөн куччыгіс ныррофјасө, чеплаліс чужөм. А сіјө век-на сулаліс вөрчөдчытөг, ыжда долалөмөн віçödic і віçödic.

Друг Варуклөн чужөмыс вежгіс, пелькінік парја вомыс лөга топалі, сінјасыс векһалісны. Крута бергөдчіс да котөрөн кутіс леччыны чојгорув, гортлаһыс.

Пышјіс термасөмөн, кодөнкө вөтөдөмыс полгөн моз.

Горт дорас воөм бөрын сувтіс долыштны. Ödjö доктөмыс бышкіс кочөг.

Көсјө-һін вөлі кайны кілчө поскөд, бурещ сек гөләмас кутчыгіс выль полөм.

— „Мыјла сіз вөчін?“— јанөдөмөн кодкө јуаегіс пышсаһыс.

Варук сінвоçө сувтіс вогса өçөса скөт карта — көчүд сынөдыс гыөн пырө, разалө мөс кокувјасті, кынтө кујөдсө, кынтө ва кујөд вылын кујлан мөсјасөс.

А војыс со кушдөм көчүд. Керка стынјасө швачкө пашлак. Весігтө бытвө лымјыс кымө-топалө веж морозыс.

Варук ез куж кодарө-мыј вөчны. Кыкөн вермагісны сы пышкын: өтгыс кутіс, мөдыс тојлаліс бөр котөртны чој јылө. І некодарө вөчны вермытөмлаыс чепөсјісны курыд сінвајас. Піалан-кынман чунјассө курччалөмөн сулаліс кілчө пос воçын да шытөг бөрдіс. Бөрдөмыс төдчіс сөмын сінвајасыс візлагөм серві. Нәјө түрісны чужөм куçалаыс да пас морөс вылас војталөмөн кынмісны сені.

Војса кыаыс ворсіс вөвлытөм мічаа. Војвыв јенеж пельөссаһ бостгөмөн да шөрөçыс кәјөмөн сіјө һөжјөһік вөрыштіс, вежлаліс рөмсө, пөртмасіс. Сылөн вуçөрыс щөщ-жө вөріс, гыіс ылын шылқвізан лымја ерд пасталаыс.

Но Варук ез аҗы ывлалыс ворсан гажсö. Сijö котöртис чој паныд. Кијаснас паг пöлајассö кутыш-талöмөн термасис бөр воöдчыны сетчö, кытыс час-жын сајын тат-жö мыјвермöмыс пышјис.

Варук сормис. Картајас дорын кылісны-нын гöлöс-јас. Онтаја керка стени бердö ласкыгöмөн кутис вiқöдны. Вöчынсö нинöм ез кыв, ез вермы велавны ворнiјассö... Сегоа ловшыыс лöньялыштіс, вiрыс наҗмыштіс чепсагöмөмыс да вöлістi вогсисны пелјасыс.

— ...Kodi-нö, kodi?— гораа јуалис кодкö.

— ...Kodkö вöлöма-нын!

— ...Корсны колö да кокјассö чегјавны пелыыс!

— ...Корс кыокö сijöс.

— ...Щöщ i телавныкыс вогса.

— ...Аттö!

Горнiјас пыщкыс Варук велалис сарјалыс гöлöс-сö. Сijö сулалис морт кыкö-кујим кышын да вiставлис:

— Локта вöлі выј вöчаниныс, вiқöда — гурјыв вогсагö öқöсјасыс. Аттö, аттö мiса...

Варук воқö ез кут кывзыны. Кыщовтіс керка сајтi да мöд тужöд котöрөн бөр леччiс гортас.

Помтöм јанҗим вiлöдiс сöлöмсö. Јурсö улö лезö-мөн пырис посвоқö, топыда игналис öқöс камiч да вöлістi кокнiжыка лолыштіс.

Сijö öни став тушанас тiравмөн полис.

Гортас пöрччыыс да пуксiс гыбра öшиң вестö. Унымыс ез лок.

Јурас ветлісны мөвпјас. Iзмöм чужöм вылас нiöтi мускул ез вөр. Öшиңöд пыран војса лöзыс вöсна чужöмыс вöлі кулöм мортлөн код быгыд.

Варук вiлыс корсны помкајассö, мыјла таҗi вöчiс, а ез мöдарö.

Мөвпнас вiдлалис ассыс тужсö колхозö пырöмса-ныыс, i повөмөн чүјиміс: вöлöмкö, öнөз пыр-на оліс кык олөмөн. Öтарас — колхоз, мöдарас — ачыс. Та вöсна i думјасыс кык вожөн ветлісны. Та вöсна i

Ҙарҗалы омӧӧсӧ вӧчӧӧс. Ҙумнас кӧсҗӧс Һаҗтӧсҗӧс
колхоз воҗын, шынавны уҗ вывоыс сҗӧс. А мыҗ
могыс? Вӧӧӧ кушӧмкӧ лӧг, мустӧмтӧм. Мӧвпалӧс
сылы локсӧ вӧчны, а збылыссӧ колхозлы җоҗнас
ӧнмыӧс. Ӧ талуы сҗӧ-жӧ артмӧс — ас лок сӧӧӧм раӧӧ-
ыс җебӧс колхозлыс враҗасӧс. Мӧвпалӧс-мӧҗ коркӧ
лонны ас колхозысылы враҗӧн? Ез-ӧ вывӧҗык пыр?

Кымын воҗӧ мӧвпалӧс Варук, сымын содӧс полӧ-
мыс, сымын пеҗҗыкӧн кутӧс җаҗтчыны ачыс.

Веҗӧрнас зев бура гӧгӧрвоӧс — колӧ пыр жӧ
мунны, палӧдавыны җӧвсӧ да вӧставны, мыҗ талуы аҗ-
җыӧс ас сӧннас. Но ас вӧснаыс полӧмыс доӧс кок-
җассӧ татчӧ лабӧч бердас, топыда кутӧс кывсӧ ӧ
сӧӧӧсӧ.

Поӧс-кӧ ескӧ мунны Ҙарҗа ордӧ да ускӧдчыны
кок улас, копыртчыны сӧстӧм сӧӧӧмысылы, ставсӧ
вӧставнысылы, сек ескӧ бӧр лоӧ кокны. Но секи
ковмӧс ескӧ талыштны ваҗҗа лӧгсӧ, ковмӧс горш
вылас тувчыны гордосҗылы. Варук ез вермы таҗӧс
вӧчны да пыр сҗӧ-жӧ пукаӧс шӧҗовошӧм сӧӧӧмӧн.

Вӧҗӧдлыны-кӧ ӧни сы выӧӧ — җӧк мӧд морт: җӧҗ-
гылтчыштӧм тушаа, лотӧкмуӧм кӧҗаса, сӧнҗасыс
жуҗыӧс. Кытчӧ-ӧ бырӧ шап ставыс. А вӧӧӧ-ӧд җурсӧ
вылын кутӧмӧн веҗӧӧ, шаҗӧна код вӧсны тушасӧ
Һукуылатӧтӧг нуӧ.

Воҗыс Һужалӧ помтӧм куҗа, ӧ сек-жӧ ӧтшӧш Ва-
рук ез тӧдлысылыс колӧмсӧ. Оӧс вӧта-вемӧса.
Сӧмын асҗа доӧс-Һын оҗбыртӧс муртса дыра кешӧ.
Уӧс кокны унмӧн, быд ӧҗӧвӧк шыыс сармалӧс.

Ҙечӧс вӧсан җурӧн. Вӧӧӧ мӧча җуҗыд-Һын. Җоҗтӧ
ветӧдӧдӧсны курӧҗас. Пӧрыс мамыс каҗалӧс сув-
тӧмсӧ да пачпӧдан пунктӧгҗыр җуалӧс:

— дыр-таҗ талуы, Варук. Гор-мӧҗ локтӧн веҗаҗ
ордсҗыд?

— Гор, — дыгыда кыввӧҗӧс мамысылы да Һӧҗмыд
воеласӧн муӧс мыссан доз доӧс.

— Амиңөй, амиңөй! — прамөйжыка вѣдлөм бөрын чүмис мамыс.

Мы-нө текөд, нылө? Вижөдөмыд-тај, донаөј. Чукырјас каямны чужөм вылад-і. Мы-нын?

— Нинөм, мамө. . Ен жуас.

Мамыс лантис, но унаыг-на гусөн чөвтлс сінјас-сө нылыс вылө да кыч-мыј вермис назөжык ышлолалис.

Варук пасталис вым сөд плавтө, сөд шаллагис да термасөмөн петис гортөыс. Сіјө нолис пөрыс мамыслы вѣдны сінмас.

Зөв Ілла ордын лөгөдчисны вөлөст вичкоө лечөдны покојнчаөс. Сен виччысис Вомыныс локтөм поп.

Варук пыригөн бурещ вевталөны вөлі гортсө. Керкаын кыліс кушөмкө аслыс дук. Манакына ез-нын тыдав, но сісјас ломтысисны-на

Кор гортсө петкөдисны мвлаө, керка лоі зик тыртөм... Сөмын Ласеј кузънеч век-на јурбитис јен возын. Регыд і сіјө петис. Варук кусөдалис сісјассө, сулалыштис жож шөрын, чүмалөмөн гөгөрбок вѣддыштис да мунис суөдны кулөм мортөс коллөдысјасөс.

Вичкоын вөлі көзыд. Поплөн сөд ризи улас тыдалис пасыс.

Варук вежа мөвпјасөн восковтис вичко порог вомөн, сувтис бөкөжык да сылөдіг чөж вөрчөдчытөг сулалис. Кодкө-кө вѣддлс ескө чужөм вылас, качалис сін пелөсјасас чукөрмөм сінва. Но сіјө выјөзтө өтчыд ез чөвтлы пернапас.

Варук аслыс ногөн радејтлс вичкоөс.

Помнитө бабсө — жужыд тушаа, шочмөм вјж пінјаса, скөр нывбабаөс. Дасвіт арөсөз Варук олс сы ордын, вөлөстын. Бабыс вѣдлс зев стрөга, некытчө гортыс петавны ез лөзлы. Быд прачъикө сөрсыс катөдлс вичкоө. Сіјө зев уна төдлс быдсама мојдсө сјатөјјас оләм јылыс да помтөг вермылс вѣставны төвса куз рытјасө.

Таҗи бабыс борд улын Варук велалис ветлыны
вiчкoѳ. Гажoдoм, җiрдалан пышкoсыс, југыд бiјас,
вoччoм јoз, торжественностыс — ставыс тајo пуксы-
лис том сoлoмaс. Радејтлис сулавны со тајo местаас
да гора сылoмсo кывзiгтыр вiҗoдны купол oшињoд
кучкан шoндi југoрлыс ворсoмсo. Сек вoли воҗo вiч-
чысан oлoмыс җaјтчo тащoм жo варњи југoрoн. Гашкo
та вoсна i пычкiтiс oни гiнваыс сылoн-да.

12

дыр кoстaвлoм бoрын бара-на регыфiк кежлo
петкoдчiс шoндi, кыпoдчiс вoр вестo, гoрдoв југoр-
јаснас мачагiс керка oшињaсo.

Шoндi вылo вiҗoдiг нумјалисны јoзыс, аслыныс
каҗавтoг зiлҗыка кутчыгiсны уҗo.

Шoндiкoд локтiс кыпыда јурган лун. Медвоҗ скoт-
нoј двoрын сiјo шыҗoдiс oлoмсo. Скoтњицајас термасiс-
ны ештoдчыны. Чужoмјас выланыс тoдчiс тoҗдыгoм,
но сiјo ез вoв шoгсана тoҗдыгoм.

— Васiлјевна, карта воҗсo-нo чышкыштам oгo?
— јуасiс Карет.

— Чышкыштoј, чышкыштoј. Сегсa чертo да выр-
јастo лoсoдoј. Кoвмасны-oд.

— Но, лoсoдам,— мургiс кыз гoлoса Карет да
жеңыфiк кoкјаснас војлoдiс oтiлаган мoдлo. Сылoн
чуқырoс, сарoга чужoм вылас пoртмасiс пoрыс нум.

— Ештoдчoј, ештoдчoј. Ғасoд җас кiн,— скoтњи-
цајасoс термoдiс Ғарја. Сылoн медјона тoдчiс тoҗ-
дысoмыс. Карыс вaјoм лeз шапoчкаa, пaлтo вылас
пaстaлoм выл халата ветаoдiс мoскыс-мoскo да
ставнысo гoгoрбок бура вiдaлалис.

Мoсјас сулалисны шылыдoс, сoстoмoс азыма
сoјiсны турун. Oни кoкуланыс ез-њи шҗачакыв, ез
вiлдaвны кiҗoр нaјтaс. Карта жоҗ вoли кoс.

А јона-жө і ужалөма лоі скөтһицајаслөн. Муртса кокјывгыныс ез ускөд најөс дарја. Сіјө локтіс да тај налы і шуіс:

— Кытчөз мөсјасныдлөн гөнныс оз шылав, суш дыра вес овны ог лез. Ладнө абу-нө?

— А дерт-һин,— көсјыгісны скөтһицајас.

І заводһитчіс налөн весасөм. Медвоз вајісны лыс да көстісны картасө. Сесга ывлаө сувтөдісны капу-ста пуан ыжыд пөрт да шөвтісны ва. Ізас росјасөн зырлісны мөсјасөс, шыранөн щөщөдалісны корөг-мөм һајтсө, мыскісны шоныд ваөн, бара зырлісны.

Тази ноксісны һекымын лун, вел јона музисны, зато кыз һајтыс угі скөт вылыс.

— Но тіјан-тај зик мөд коф лоі тани,— һимкофа шензисны візөдлыны кежалөм колхозһиқјас. Најө щөкыджыка кутісны волыны да ез-һин піһасны.

— Лыстө вајі, Васілјевна,— мукөдыс јандысөмөн локтас да шуас.— Дыржык-ескө лоі-да..

— Ладнө, абу-на-тај медбөрја,— воча һумјаліс дарја...— Ректы чукөрас. Да регыд кутам сілос пер-јыны, волы візөдлынытө.

— Волыны лоас.

Дас час бөрын төвныр моз локтіс Јелук. Гажа серамбанөн котөртіс дарја дорө да јуаліс:

— Огө-на мөдө?

— Час, зик пыр, Карет локтас-да. Волы візөд-лам-жө „Умһичалыс“ куксө, Јелук.

„Умһича“— тупік јура, гырыс сінјаса мам— һу-ліс кынөм улас зурөдчыс куксө. Сера кук зумыда сулаліс кок јылас. Вілыша візөдан сінјасыс мамыс-лөн коф-жө гырысөс.

— Тајө зозувсө тед сесга сетам, Јелук. Быдты да радејт.

— ВајөтİKө-а,— пелсајсө куклыс гімөдыштіс Је-лук.— Дастөма-һин местасө талы. Со-өд кушөм-тај, зик мамыс коф.

— Јона-жө-өд старајтөмөн мамсө быдтылі. Өні ведра пөв лыстө,— һимкода малаліс „Умһичаос“ дарја.

— Вот і мі локтам,— картаө пырігас-на гораа шыасіс Каретъ. Сы бөрса локтіс красноармејскөј шлома Павел Грігорјевіч — колхозној председател.

— Мөдімө?— сералан сінјаснас ворсігтыр јуаліс сіјө.

— Мөдімө.

Чукөрөн вөрчисны важ часовһа дорө — зыраөс, чераөс.

Куһһечачын бурещ вөлі дортчөны. Кучік партука Ласеј сулаліс куһһеча порог сажын да жөзан сінјаснас котраліс мортыс-мортө. Куһһеча дорті муніганыс Павел Грігорјевіч горөдіс:

— Дортчанныд?

— А?— пель бердас кісө пуктыліс Ласеј. Ывлаө петіс һылөдөм чужөма Степө да лептыліс мөлөта кісө.

— Вөв дорөдам, Павел Грігорјевіч. А ті-нө мө-дінныд?

— Мөдім, чуртї-буфї.

А Јелук копыртчыліс дарја бердө да вашһитіс:

— Со-өд, мустөмыд, гур томкө оз тырмы... Степөыслаы, міга,— серамбана чужөмыс ескө зїк мөдтор јылыс вїсталіс.

Чукөр кежіс міртуј вылыс да лөзжөн һужөдчө-мөн кутіс кевны лым піті часовһа мышлаһ. Сені, һөрыс јылас, лымјөн тыртөм картофель мујас вылын, тыдаліс кушөмкө мылк.

— Бостчыламө,— тужуркасө пөрччіс Павел Грігорјевіч да кутіс зыртны лымсө. Өтщөщ һекымынөн пондісны отсавны сылы. Лым качөмөн разаліс сь-һөдас да бусөн бөр леччіс.

Чукөрныс өтарө содіс — кыскө на дорө кутісны локны өтї да мөд, медгасө нывбабајас да чемадјас.

Горһитисны, гералисны, мыжкө виччыгисны ставныс.

А Павел Григорьевич черө-һин кутчыгис. Кын мус корт код, сокыда чуктө.

— Уф! — вескөдчылис Павел Григорьевич да шурк-һитис жургыс шломсө. Жургыс моҗасөн леччис до-лыд чужом вестас. Бара кутис керагны. Көзыда лөстаган шондыс ворсис чер дорышас.

Јөз чукөр гажаа ызгис.

— ...Абу-кө нө һинөм?

— Гортад-мөј новлин?

— Зев-таж, гашкө оз-і шогмы-да!

— Гашкөыд-пө кашкө.

— Виқөдлам!

— Виқөдлам.

І вот воггис гу вом, кутис руавны. Руыскөд шөщ паскалис аслыс лечыд дук.

— Вајлә ведрасө! — гажаа горзис Павел Григорье-вич. — Ведрасө вајө!

— ...Ого-го!

— Нырад чапкө!

— Овмөма, макар лампаыд!

— Налөј! — ведраөн гумовтис веж гилос масса да мыччис гөгөрыс сулалысјаслы колхознөј председател.

— Јуксөј да ен пурсөј! — шмоһитис сјө.

Сегга гилоссө ведрајасөн кыскисны скөтнөј дво-рө — чукөрөн сетчө мунисны.

Өнi став сиктыс-һин гажаа ызгис танi.

Востисны карта өзөс, өтiкөн-өтiкөн кутисны ле-завны мөсјасөс.

Мөсјас һөжјөнiк петисны ортсыө. Петөм мысч чiткырасисны шондi воҗын, iсалисны сынөдсө да кежисны вескыдвыв, көнi паскыд пемсајасын сула-лис гилос.

— Со, Гөдпелыс iсыштис да чујмис! — горзис јөз чукөрыс кодкө. — Мыј көнкө-пө i ем тајө!

— Видлис!

— Mödic-taj пушкыны, јерење ныр!

Möcјac вочасөн локталісны да відлағыштөм бөрын азыма кутчыгысны сојны налы лөгөдөм „десертнө! блудо“.

— Вајлө менгым пискасө. Сіјө-өд кушөмсурө-тор вылад оз-на-і улас јешцө! — лечыд гөлөснас шуөмсө вевтөіс Лати Ода.

Петкөдісны Одуклыг јежыд јура дрөчкасө: векнөдік ныра, вөснөдік лөбјаса. Нырулас пуктісны медса мича турунсө да ведраөн сілос. Писка мөс өтөісө ісыштлис, сесса мөдсө, сесса бара воззасө, јурсө лептыломөн візөдіс друг чөв-лаңтөм јөз чукөр вылө да һазөңік мыкөстіс аслыс нырулас:

— Му-му-му.

Сесса сујіс нырсө ведраө да кытчөз пыдөсөзыс кывјыс ез во, ез-һін лептивлы јурсө.

— Вот-тај! Велөдчөј талыс.

— Ого-го-го!

— Петкөдіс-тај спектак!

— Ка-амедіја! — ызгіс јөз чукөр. А јежыдјур мед-бөрја војтјассө-һін һуліс ведра пыдөсыс, өтарө пыдөжык зіліс тувјавны нырвомсө сетчө. Ведраыс сібдіс. Јежыдјур кутіс улө-вылө летөдөмөн мездыгны. А јөзыс семдөмаөс серамөн. Зыкыс сещөмі, бытө сурс зозөг гогсөны.

І тајө зык шөрас, јөз чукөрсө поткөдөмөн, јорт-чигтыр пырөдчөіс Оңтөп коңук.

— Көні председателыс? Көні Павел Грігорјевычыс? — горзіс сіјө. Төрөканлөн коф куз усјасыс вөрісны быдөн.

Оңтөп домповодөд кыскіс чотан вөлөс.

— Сеј минут вајө председателсө татчө! Једрон караб, гашкө ме кластөвөј врагөс көсја кутны-да! Кылад онө-нө?

Чујмөм јөз чукөр лаңтіс. Павел Грігорјевыч — өні стрөг чужөма-һін — петіс јөз сајыс, кывшутөг

жыщовтіс вөв гөгөр да вөлігті жуаліс гөрдөдөм чу-
жөма коңуклыс:

— Бара чотө?

— Чотө, председател јорт. Қојмөд вөв-һин чотө.
Ме шуа, тани колө пыдөжык віқөдлыны, кластөвөј
вужјас віқөдлыны. Ме ақза-һин...

— Ладнө, Оһтіп, енлы шуміт. Корлөј таччө куз-
һечјассө. да дорөдан вөвһысө щөщ вайөдөј.

Јелук сулаліс быгыд чужөма, вомдорјасыс тіра-
лыштисны сылөн. Сегга кутіс дарјаөс сојөдыс да
вашһитөмөн жуаліс:

— Степө?

— Чөвлы, Јелук, ен пов,— төкөдіс дарја.

— Ме ог пов. Но...— і воқө нуөдтөг југһітіс
друг лөгөн ојдөм еінјассө.

Вайөдісны кузһечјасөс. Ласеј, повчөмөн, терыба
гөгөрбок гөгјөдліс јурсө, кодөскө бытвө корсіс јөз
чукөрғыс. Еінјасыс коқлалісны, чуһјасыс ковтөг
чабрөдлісны кучік партуксө.

— Те дорлін тајө вөвсө?— чорчөм гөлөсөн сы-
лыс жуаліс председател.

— А?

— Те дорлін тајө вөвсө?— пелвоқас горөдөмөн
бара жуаліс Павел Грігорјевіч.

— А? Ҷік һивөм ог кыв, со јей-богу, ог кыв.

— Ладнө, регыд воссас пелыд,— лөга шуыштіс
председател, мөдпөв жыщовтіс дојмөм вөв гөгөр да
жуаліс Степөлыс:

— Но, мыј те вісталан?

Јелуклөн мыщасліс лолыс. Кучкөмыс віччысөм
моз чатөрмуни сіјө. Ачыс казавтөг разліс гөрд кө-
сынкасө да тіралыштан чуһјаснас бөр терыба гөрз-
қаліс јурас.

Төкөтө көсөјтыштан еінјассө Степө чөвтліс Ла-
сеј вылө, һуммуныштіс вом пелөснас да бергөдчіс
колхознөј председателлаһ.

— Кыџи ме вöли вистала тед, Павел Григорјевич, сџи і вöлöма. Виџöдöј,— Степö лептис вöвлыг чотан коксö да индис чуънас.

— Со-тај! öти көрттув јајас инмалö. Асныд сесса гөгöрвоанныд воџö. Виџöдлöј öни дорöдöм вöвсö, сещöм-жö. Кык-кујим лун мыгтi і тајö чотны кутас.

— У, мерлина!— локысла виъдалöмөн шуис коъук да гөрџыштис кабырјассö.

— Пез-ж!— шуштöма лолыштис јöз чукöр. Јелук нџмкод чужöмөн котöртис Степö дорö. Ласеј јешщö пыдöжык голас сујис јурсö да нöшта зџжыка кутис жöзны сџнјаснас.

— Тан шенъынысö нџнöм,— бара шыагис Степö. — Абу-на џик гөгöрвоана öвитор: кыџи мџанö пукгис тајö зарнџ борда ракаыс?... Сöдас ме кывлџ: кула-кавлöмаöс гортас тајöс.

— Тöдмалам,— вомдорсö јџрыштис Павел Григорјевич.— Меным сџјö петкöдлџс мöджык сџкас документјас. Ладнö, тöдмалам ставсö. Тед-нö, Ыла, мыннџн?— јуалџс воџö восковтöмөн Зöт Ылалыс.

— Кыв шуа,— ышловџöмөн шуис сџјö, пöрччџс шапкасö да копыртлџс зорман јурсö јöз чукöрлан.

— Прöшща кора... Колхозлыг прöшща кора. Став видöмсыс, став омöлтöмсыс. Ег гөгöрволы. Дај тајö,— индис чуънас Ласеј вылö,— тајö щöщ џуглџс менö. Тi чајтад, пелтöм сџјö? Оз кыв öни менö? Виџöдлöј сџнјассö. Ташцöм сџнма јöзсыс повны колö.

— Кывтö курччы, Ыла!— друг шыагис Ласеј да восковтџс Зöт Ылалан. Шуöмыс артмџс сещöм, бытöтö лечтан вывтџ пурт нџрснџтисны. Но Зöт Ылалөн нöвти мускул ез вöрчы чужöм вывсыс. Паныд сылы тасалџс кџсö да гөлöссö чорџöдыштöмөн вџставлџс:

— Ен лок ме дорö, ен лок. Мi текöд абу öти туж талалысјас. Те лок мöвпөн локтџн тајöјас дорö, а ме вескыд сöлöмөн локта да кора, поџас-кö, бостны менö ас дораныс. Ог кöсјы лоны колхозлы врагөн!

Зөт Ілмалон дөлалисны зорман жүргіјасыс, ғырыс сінјасыс нађејаон і өтщөщ кевмөмөн віқөдісны јөз былө.

А сылы паныд, лунвывсаң, ворсіс гөрдөв шонді да озыралөмөн којіс зорман жүр вылас зарңи жүгөрјассө.

13

Локтіс тулыс. Лунгөмөсөн гажаа ворсөдчіс шонді. Гож возын, керка вевтјас пөлөн, өшјалисны јі сырјас. На куға весігтө војјасын ез дугдыв војтва төпкыны.

Ыбјас вывсаң гажаа жургөмөн котөртісны шорјас, сонјасті ызөбөн нуісны гудыр ванысө да леччісны јуө. Вісер ју вөрҗіс туны — берег пөлөнјасті кајіс ва.

Өтпыр тащөм тувсов лунө Варук ветліс зорөд пыдөс чукөртиштны. Куртіс, нөбјалис турунсө да мөдөдчіс гортлаң.

Југыд сынөдын жүргіс тулыс. Вадор бадјас вылын сарвісісны розјалыс берба-балајас.

Варук локтіс нөрыс дорө да пуксіс шојччыштны. Кадыс ем-на. Колхознөј собраніје заводітчас коркө рытнас, а шонді леччытөз кујім кілометртө віт пөв удітан вужны.

Мөдлапөлын, неуна кывтыдынжык, тыдалис вөлөст. Берегын сулалісны кымынкө морт да віқөдісны ју былө. Талуи јіыс вөрҗыліс-һин тат да бөр заторітчіс. Кывтыдын тыдалисны сувтсөн кыптөм ғырыс јі торјас. Јіыс ез-һин вөв төвса-код өтырышја шымыд да јежыд — дрөбјысөма, вежҗасөма, лөзөдөма ставнас..

Варук віқөдіс јар-југыда ломқан шонді былө. Сылы окота вөлі ывлаыскөд өтвылыс сывны кыпыд

да гора ғыланкыв. Олөмыс јургіс сурс шыөн, кујліс јуыс код-жө ыжыд да гажа, сөмын куж азчыны сіјөс.

Варук аззіс олөмсө. А сіјө лоі сесаң, кор колхоз доверітіс сылы выј вөчан заводсө.

Кулацкөј керкаын Варук белітіс сөенјассө, важ, ічөтік выјвөчаніныс вужөдіс став көлујсө, сувтөдіс сепаратор — і заводітіс ужавны колхозлөн выјвөчан выл завод. Варук јурнас пырөдчіс тајө ужө, медым вунөдчыны гажтөмтан мөвпјасгыс.

Колхозлөн мөсјас өні лытїсны уна, сепаратор ез удїт вөчны став јөвсө.

— Маслобојка ескө мїжанлы,— выјвөчан заводө волігөн быдыгыс ышлолалїс Павел Грігорјевїч. Сеса сек-жө агсө пөфїтчөдіс:

— Дона. Час олыштам јешщө во мөд да сек-һын..

Варуклы чорыда јурас пукөісны тајө гарыштлөм-јасыс. Јона мөвпалїс ас кежас. Велөдыгылыс корїс кңїгајас. Леччыліс Вомыно да нарошнө волїс выјвөчан заводө. Гөгөрбок сен бура відлалїс масло-бојка, јона јуасїс мастерлыс. Қажїс гортас да вїста-ліс Павел Грігорјевїчлы мөвпсө. А сіјө һумдіс:

— Буртор ескө-да.. Артмас?

— Мыјла-нө оз?

— Вај лїбө заводїтлам.

І заводїтісны. Пөлса вөчыс Падеј фадлы щөк-тісны вөчны кушөмкө аслыс сїкас бөчка — сешөмсө сїјө немнас-на ез вөчлы. Сортчыс Степөлы щөктїс-ны дорөдны тајө бөчкаыслы көрта көлуј. Степө төлыс моз сөмын шыңмунї да сїјө-жө луннас леччіс Вомыно, выјвөчан заводө. Сумнас шуїс аслыс — көт мыј, а вөчны!

Вежон-мөд кыліс Падеј фад керкаын стружітчөм да камөдчөм. Вежон мөд Степө пөшті ез петавлы куһнечасыс, сөмын војпыдөснас волїс гортас уһышт-ны. Кызны заводїтөм Јелук скөралїс, но Степө ез леччыс ужгыс:

— Часлы, Јелдөг, ен вид. Те гөгөрво — тајо ужыс экзамен код меным. Ештөдча дај теныд унжык кад кута чуктөдны. А өні ыжыд делаыс, серјозној делаыс!

І вот локтіс сіјо лун—ас вөчөм маслобојкаөс нуісны выјвөчан заводо да видлісны. Сіјо ладөн кутіс ужавны. Павел Грігөрјевіч јөктышталіс радысла. А кор артміс міча, чөскыд выј, сіјо кутіс Варуклыс кісө да мужічөј выннас кабыртөмөн шуіс:

— Аттө теd, Варук, аттө!

— Мен-мөј лөгалө тазсө?— һімкодлаыс пөртмагіс чужөмыс Варуклөн.— Вөчысјаслы аттөыс.

І Варук вөмісті кағаліс ужлыс муслунсө. Ужыс өні мөд боксаң петкөдчіс сылы. Мөд сінмөн і колхоғһікјас кутісны візөдны сы вылө — вежавізөмөн, горһітігөн велічајтісны һім-овнас. Лоіны јортјас, кодјаскөд поғіс сөлөмыс горһітыштны, віставны став думтө, віччысны насаң отсөг. Сөмын... сөмын сарјакөд век-на важ-моз көзыда лөгалісны најө. Јітчан ужныс пөшті быд лун өтлаөдліс најөс, но аззыліганыс уж јывсыныс кынзі һекушөм мукөд горһіјас ез кыптывлыны налөн. Варук поліс візөдны сарјалы сінмас, а мед ескө сіјө оз кағав полөмсө да јандысөмсө, горһітіс пыр жеһыда да термасөмөн. Сумнас унаыс көсјыліс кызкө бурасны, но пыр ез аззы колана кадсө да век аскіөғ һужөдчіс. А кад возө котөртіс. Выјвөчан завод ужаліс тыр нағрузкаөн. Лым сывны заводітчігөн вөрыс локтісны колхоғһікјас, обознаныс өтпырысөн леччөдісны баракнысө, кодөс налы сетісны преміја пыддөі. Колхоғһікјас лун-мөдөн лептісны, вөчөдісны пышкөссө да артміс гажа выл керка — лыддысан керка.

Олөм візувтис візув јуөн да пөртмагіс уна рөма баннас.

Өні — тани, вадор нөрыс вылын, Варук став вірјайнас кыліс тајө олөмсө да зіліс ставнас ськөд

сөлһитчыны. Гөлөмвылас вөлі кокһи да кыпыд.

Шонди увтасмис. Төвру вөрөдис вадор баҗас.

Друг Варук каҗалис мортөс — сижө кывтыдтижык
леччис мөдлапөв берегсаң ји вылө.

— Со јөјид, мөвпыштөма вужны. Јуртө воштан, —
думнас сылы шуыштіс Варук да кутіс виҗөдны сы-
лыс локтөмсө.

Тажө вөлі нывбаба. Шонди јорөмыс сінсө кінас
сајөдөмөн, Варук зіліс төдмавны сижөс.

— Катыджыкті либө колі вужнытө, — думнас ве-
лөдис сижөс Варук. Пода морт һөжјөһик пыр воҗө і
воҗө вужіс, видлагөмөн локтіс.

— дарја-таж вөлөма, — черөбтіс Варук да воҗлаң
копыртчыштөмөн јешщө сусжыка кутіс виҗөдны.

Өһи сижө бура-һин аҗҗис дарјаөс. Сижө вужіс ју
жынсө да кутіс береглаң матысмыны.

Колі кымынкө вогков. Но бурещ сек кывтыдын
ваторыс жугали да ју пасталасыс јыс сыркмуні — вөр-
җис, мөдар берегдөрсыс мусө пужөмөн кутіс кыетны.

дарја шемөс сулаліс — сылөн ји пластыс ращмуні —
торјалис берег дорыс да костасіс.

Варуклы бытөбө гөлөмас кодкө кучкіс.

— Шыбытчы ваас! Ваас шыбытчы! — горөдис дар-
јалы, шур-шар раҗис һөб помыс вөжҗисө да ускөдҗис
кывтыдлаң котөртны. Сижө повҗис — јыс-кө кывтас
ыжыд вабергачөҗ, пыҗөҗ ізас јисө, і сек һе-һин
петны дарјалы.

— Ваас чеччышт! — өвитор горзөмөн котөртис
Варук. дарја друг палаліс да чепөсјис дорлаң. Ји
пластыс сылөн шөрлаңө петіс, костыс өтарө соди.
дарја повҗөмөн котраліс ји пласт куҗа, ез лыгт ваө
ускөдчыны.

— Чеччышт! Чеччышт! — горзис Варук.

дарја сувтөмөн виҗөдліс гөгөрбок, кјассө воҗлаң
чургөдөмөн бузгысис ваө да бердлі.

Мөдар берегын, кылө, горзисны чукөрмөм војтыр.

Варук ез кывзы. Котөрөн леччис кыркөщ улө, вөжжй помас көрталис мајег да лөсөдчис шыбытны дарјалы. Сөк паныдагисны налөн өинјасыс.

Дарја медбөрја ебөсөыс курагис кјјаснас — туктөм паскөмыс увлаң кыскис сјјөс. Варук вјөдөс повчөм-ла гөгрөсмөм өинјасас сылы да век ез шыбыт мајегсө. Кјјассө кодкө бытвө кутис сылыс.

— Вај... Варук... Вај,— ваөн вјңдалөмөн корис дарја. Варук черөбтис, јанзймлаыс друг өзјөм чужөм-бансө кјнас малыштөм бөрын выныштчис да шыбытис мајегсө.

Сөсса најө сулалисны төв сајын. Варук отсалис дарјалы кулыны ва паскөмсө. Горчитисны жеңыда, орјөдлөмөн.

— Кынман?

— бинөм...

— Коктө пөрччы.

— Пөрчча.

— Кос вылас тувччы.

Варук терыба кутис ачыс пөрччысны.

— Мыла?— ез гөгөрво дарја.

— Көссө пасталан менгым, а ме пызрала да тенгид пастала-дај. Пастав да котралышт тани.

Шонди леччигөн најө орччөн терыба воглалисны гортса өиктлаңыс. Варуклы ва паскөмыс вөсна вөли ыркыд, но сјјө ѱинөмөн ез петкөдлы кынмөмсө, сөмын кјјаснас мшнөј јона шөнагис.

— Мыј-нө сјз мөвпыштөмыд вөлөстас вужавны?— јуасис Варук.

— Колө вөли. Талун-өд колхознөј собранје.

— Төда.

— Сек кежлө воны вөли колө. Мөвпышти дај мөдөдчи.

Важ бөрын најө бара-на сорчитисны мөда-мөдыс повтөг, јортјас моз. I таыс кыкнаныслы вөли долыд — бытвө дыр јансавлөм бөрын азыгисны

најо да термасісны мōда мōдлы віставны гōлōмвы-
ланыс чукōрмōм став торсō.

Мышканыс ломаліс рытја кыа. Вылын јур веста-
ныс лōзаліс тувсов јенеж, келыд-лōз рōмнас сіјō
пōртмасіс туж бокса гōпјасын. Сені кулмісны лагу-
шајас — налōн кваксōмныс гōгōрбоксаң кыліс. Мед-
бōрја шонді југōрјас інманінын, гōпјас вестын, тој-
тісны номјас. Сынōд ыркјōдліс чужōмағыс — сіјō
вōлі сылан му дука, мōјмуса сісман корјас да ла-
гуша пōк дука. Віјјас вывсаң тōвру гежōдіңіка
ōвтышталіс тувсов рас сынōдōн.

— А јона-жō лōсыд овны! — ңімкодаґасіс дајја.

— Лōгыд і ем, даша, — кыз-мыј верміс меліа
ōткывјō воōдчіс Варук.

— Помңитан, челад дырјітō-тај естыс оз вот-
лывлім?

— Вунлас-мōј сіјō коркō!

А рытнас најō орччōн пукалісны выл лыддысан
жеркаын.

— Скōтнōј двореыным старшōј скōтнōцанымōс, —
гōрд пызандōраа пызан сајсаң гораа сорңітіс Па-
вел Грīгорјевіч, — дајјанымōс, коді образцовōј выјōз
пуктіс ассыс уґсō, премірујтам сера кукōн да сіјам
дајјанымлы уна во овны!

Лыддысан керка гымалігōн моз сырміс орјав-
лытōг куґа јурган аплōдісментјасыс — колхозңікјас
ез жалітны кіпыдōсјассō.

— даша, ме зев рад, зев рад, — пел воґас вашнї-
тіс Варук да шōщ кутіс аплōдїрујтны. Сіјō вісталіс
зїк збылыс, гōлōмсағыс. дајја візōдлōмōн гōгōр-
воіс тајōс да ңімкода довкңітіс јурнас.

— Выј вōчан заводнымōс зумыд кок јылō сув-
тōдōмыс, сені уґсō куґмōн пуктōмыс, — гоз-мōд
мінут мыснї вōзō вісталіс Павел Грīгорјевіч, — мї
премірујтам Варукōс дамскōј боћінкїōн да галошōн...

І бара лыддысан керкалōн ошіңјасыс чїла-чōла

јургісны гора аплодіментјасыг. Ачыс Варук, віччыс-
төмлаыс, шөјөвошөмөн пукаліс да Һімкода і өтщөш
век-на ескытөм сінјасөн візөдіс аплодірујтыс кол-
хоҗһікјас ылаө.

— Медја щөгөлајтө! — гөгөрбоксаң горзісны најө.

Лыдтөм сін. Лыдтөм Һум. Помтөм мелі кывјас.
Варуклыс ловсө пыкіс Һекор-на төдлытөм чувство.
Сіјө ез кужлы мөвпыштны, ез кужлы чајтны ас јөз-
лыс тамында мелілун, тащөма радејтны вермөм.
Та вөсна Һекызі ез вермы кутны сінвасө. Сувтіс
да Һімкода пөртмеған чужөмөн візөдіс на ылаө.
Сылы ез вөв јанзім аслас сінваыс.

BÖPCA dPAMA

Вөр трөпаөд каяны нопја јөз...

Кык лун сајын најос гудөкагөмөн, став колхозн коллөдісны Ежва дорөз. Пароход медбөрјаыг тутөстис, сесга пондіс көлесајаснас гудыртны берег доргыс васө. Берегө колөм колхозчыкјас, колхозчыцајас, муныгјаслөн бат-мамныс, чој-вокјас,— ставныс кутісны өвтчыны кіјасөн да чышјанјасөн, сіісны быд бурсө, горзісны „бур туј!“ Чужөмјас долыда лөстагісны, нывјас вомыг кіссіс гажа серам.

Кор пароход кутіс вескөдчыны шөрлаң, колхознөј председател бөстліс јургыс кепкасө да сынөдө лептыштлөмөн береглаң горөдіс:

— Шурганов!

Пароход бөжын сулалыс, шөшкөртөм тошка морт, ъеуна воцлаңө сетчыштис да, өгыралан сінјаснас ворсіг, шыасіс:

— Мыј-һын?

— Нөшта вісталам тіјанлы: макөс бөжөн колхозө ен локтө! Гурс кубөн морт вылө!..

— Кылам!

— ...да бригадатө чорыд кын кут. Ставыс-өд томјөз, велөдны-на колө... Шөкыджыка гіжлөј сесга!

— Но, но!.. Асныдтө кутам віччысны.

— Локтам-жө...

— Нөшта прөшцайтлө!

— Прөшцайтлө!.. Бур туј тїжанлы!

Пароход петіс ватуј вылө да мөдіс катны. Челаф-
јас араваөн вөччісны пароход бөрса берег пөлөнөд,
кытчөз ез муңны, сесга чукөрөн пуксісны бужөд
бердө да сіннаныс колмөдісны Вомынөз.

Пароход катіс Погосдінөз. Сені војтырыс леччіс-
ны муө, нопјасісны да шмоңітігтыр, ватагаөн мөдіс-
ны Јолдінлаң, медым сесаң кежны вөрлезан учас-
токаныс.

Міча-жө јагјас емөс Погосдін гөгөртасын, Пе-
чора вөлөк талапомын. Лыа, мічасыс-міча пожөм-
јас, ыајас!

Ңімкофасөмөн кајөны нопја војтыр. Кымын во-
зө, кымын пыдө вөрас, Јол ју јылө, сымын јонжыка
ывлаыс паскөдө на возө асгыс мічлунсө.

Важөн-һін коліны візјас, быріны мөс коктујјас,
морт кіподтуја інтасјас. Вөрыс жуждамміс, щөкам-
міс да горажык лоі. Пув, щакјас, веж ыищ, бокша-
јасын пельге розјас—ставыс гажөдө кајысјаслыс
сін, зумыда вослалөны налөн кокјас. Пожөм лысјас
вылын ісергајас моз өшалөны зер војтјас, пөртма-
гөны, точөдчөны лаз кучікө, гывдөны ыебыд ыищ
вылө...

Тујныс вел куз, а арса лун жеңыд. Термасөны
места вылөз воөдчыны војтыр. Вочасөн сорһіјас
быріны, ловшыныс щөкамміс, чужөмјас зумышмісны.
Муңны кутісны, дај ноп воысјасныс мөрччалісны
пельпомјасаныс.

Јурјаснысө копыртөмөн вослалөны мөда-мөд бөр-
га, лоқзөдн кыссөны вөр трөпаті, грівкаыс-грівкаө,
давжыс-давјө, сонјас вомөн, пујас кості, пыр возө,
пыр возө...

Медвоқзаныс—щөщкөртөм тошка, өгыралан сін-
јаса, кучік лазја морт—Шурганов—матерөј ош
моз піскөдчіс понөмјас пөвсөд, зумыда пукталіс

кыса кокјассö уміс һищ вылö, паскыд пельпомјаснас
гылöдіс ројмөм лапјас вылыс зер ва да кадыс-кадö
кімышнас чышкышталіс берінöс чужөм вывгыс пöссö.

Тажö вöлі бурещ сещөм кад, кор арыс тыр көча-
инөн-һин заводітіс ыжыдавны вöрын: кілла пујас-
лыс корјассö басітіс віжов-гөрдов рөмјасö, костіс,
һукрöдіс да вочасөн һещкіс најöс, васöd һищ вылö
гылöдіс вотöсјас, кынтіс да сістіс щакјас, щөкыда
пызјысіс мустөм көзыд зерөн, мукöд дырјі бус ко-
дөн, а јонжыкасö швалгана зерөн, да јургіс аслыс
сікас мічлуна горөн — јургіс нораһика, пыдысаһ
кылан шыјасөн. Тајö вöлі лаһтöдчан ывлавывлөн
сыланкыв.

— Воім, буракöс, — шор дорöз локтөм бöрын
јон гөлöсөн шыасіс щöщкөртөм тошкаыс, пуктіс
нопсö кыз бердö, ачыс пуксіс кыса кокјассö һужö-
дөмөн да здук-мөд лолаліс морöстырнас.

— Тани і кутам төвсö мошкорітчыны? добра-тај,
— шыасіс öтi.

— Гортсаһ-тај ылын-а, — содтіс мөд.

— Ылын. Со-öd мыјдыра локтім.

— Medja ескö сіјö. Озжык кут веж петкөдны.
Гортыд-кө матын, щөкыда јешщö сетчö тујсö кутан
талавны. Кущөмкө да кущөмкө помкаыд век сурö-
тај.

— Тасаһ һебог он зев котрав, дышöдас...

Војтыр сулсісны, кызісны, һужмасісны да
мөда-мөд бөрса содтышталөмөн варовітісны.

Ставныс најö дасөкмыссаһ да кызвітöз: томöс,
ебөсаöс, аслыныс ескана сорһаöс. Сөмын öтнас
щöщкөртөм тошкаыс торјалö на пөвсын — олөмажык
дај һөжмыджык вöраса, ај пыды лөгалö. Сіјö ві-
зөдö öгыралан сінјаснас, мукöд дырјі щöщ һум-
дывлö, сек тыдавлöны гырыс јон піһјасыс.

— Музыштинныд? — ус пыщкас һумсö зөбөмөн
јуаліс сіјö.

— А збыл музыштім, Шурганов.

— Гашкөг бөр леччыны дум вөдәтө-да?

— Но, сералан-тај.

— Пышјыны?..— möda-möd вылө виқөдлісны војтыр, бытө корсісны сешөм мортсө.

— Шмоңита-öd ме,— төкөдіс Шурганов.

— Гурс кубөн морт вылө јіркңитам дај леччам. Помңитам-öd көсјыгөмнымөс..

— Вот і шаң,— шуіс Шурганов да сувтіс. Тајө кывјаснас сіјө төдчөдіс, мыј сы јылыс сорңисө помалөма лоі. Быдөн гөгөрвоісны сіјөс да möd сорңіө вужісны.

Арга лунлы кутіс воны пом. Шыласөм јенежаң сөзөдчө рөмыд. Зер өдзыштіс, тыдалө, лөгөдчіс војбыд пызјыны.

— Но, колө-öd кытчөкө уәмөдчыны мјанлы,— шыасіс Шурганов мыјкө мөвпалігтыр.

— Паччерјас-тај мјанлы абу дагтөмаөг татчө-а.
— кодкө лезіс шмоңкыв.— Јенеж да вөр, со і горт мјанлы тан.

— Вөчам-дај лоас. Ставыс лоас. Сы могыс-тај і кајім мі татчө.

— Ті ветлөј лыс перјыны, ті — кондала, а ті заводітөј чом вөчны,— ставнысө кесјөдліс Шурганов, ачыс бостіс черсө да заводітіс вожка пујас перјыны. Мөдпөв щөктыны сылы ез ков, вына кывјыс пыр-жө імітіс војтырлы. Најө кералісны лысјас, пестісны біпур, вөчісны чом, вајісны ва, бі вылө өшлісны шајңкјас, пөртјас.

Ödjö зев пемдө. Вөрыс вочасөн вөјө, сајалө пемыд гудыр піө.

Чурка пом вылын, білы бок ногөн, пукалө Шурганов, пөрччөм кокјассө шонтө. Зумыш, мөвпалана чужөмыс вывті котралөны нодјасаң кучкан бі југөрјас.

Мыј јылыс өні сіјө мөвпалө?.. Пукалас, пукалас, сесга јурсө лептылөмөн гінјассө нуөдас вөр пөлө-

нөд, — а вөрыс оз-нын тыдав, сөмын са-сөд гудыр
төгөрбокын солкјасө, вермасө гажаа ломзан бикөд...
Мыј жылыс өні сіјө мөвпалө? Гашкөг думнас тујалө
колөм лунјассө, кор таз-жө нодја дорын партизан
котырнаныс коллөдлісны тревожнөј војјас. Гашкөг
мөвпалө сы жылыс, кызі кутасны коллавны тајө
төвсө тани јагас. Лубөј зачин дырјі лыблө уна мөвн,
ставсө он курышт...

Медвоzza вој — восса јенеж улын. А аскі асыв-
ган лечыд черјас сашкыгасны вөрса веліканјасө,
терыб јөла черөбтас медвоzza пу пөрөм шыыс да
урјасөс, лебачјасөс повчөдліг, котөртас пу јывјасті
ылө јаг куза. Пөрас мөд пу, којмөд... Щупасны
бараклы медвоzza судтасө, сы вылө пуктасны мө-
дөс, којмөдөс.

Тази заводігчө вөрлезан сезон.

2

Колі тајө вој. Волісны і мунісны уна лун да вој-
на. Арлы кутіс тыдовтчыны пом. Асывјасын чоры-
да-нын кынтылө, гыөраглөны пујас, вөрса шор кең-
савлө вөснідік јон јіөн. Асыввоzө вала петалігөн
вөрлезыгјас бур здук черөн камгөны-пискөдөны јисө.

Вөр оліс аслас олөмөн. Југыд сынөда ыркыд
лунјасө төв новлөдліс чераңвезјас, зілксісны төвјы-
ны колччөм вөрса лебачјас. Но тајө ез-нын вөв
важја вөр, коді кургывліс төлыс-мөд сајын. Унзіла
јурган вөрса шыјаскөд сорсісны выл шыјас — морт
уж шыјас.

Шурганов бригада локтігөн тан нінөм-на ез вөв.
Сөгса кыптис сірөда керјасыс вөчөм барак, го-
рөнжык — контора, ларок, пекарња, пывган.
Локталісны выл јөз — чераөс, пілајасаөс. Луннас
јагын пөрласісны пожөмјас, а рыт воігөн баракјас

дорын кыліс вöрыс локтан војтырлөн пыркөдчөм да варовітөм. А мыјөн пемдас, мыјөн öшіңјасын öзјасын біјас, гөрд пелөсын заводітө ворсны патөфон. Вöрса унзіла шыјас пырды јургөны операјас, ворсө скріпка.

Öтi сещөм лунө, кор көзыд лөзалан јенежын көзыда-жө вiрдаліс шондi, јагын пөрөдчан шыјас сор кыліс лысөм. Вөрті укјөдлөмөн шыблагіс јөла, вочасөн лантөдчөмөн кузаа јургіс-мураліс да повзөдліс лысјас пөвсын ворсыс урјасөс. Быд сещөм кувһитөм бөрын пөрөдчысјас лептыласны јурнысө, кывзыштасны да шуасны:

— Со-тај мыј вөчөны сөла јај сојысјасыд!

— Тајө-нө Лудыков да Тiма сізсө?

— Кодјас-нө сесса кутасны!

— ?..

А сені вöрас, бытөтө нарошнө, öтарө резгісны-лыгісны.

Гежөд пујаса југыд јагті һөжјөнiкөн довгісны кык морт. Кыкнаныс пішчалаөс — најө і лысөны. Öтiыс — олөма морт-һын. Сылөн кокас куз гөлөһа брөдһијас, кокас патронташ. Куз тушанас өтмөдарө пөһасөмөн сіјө музөма пырыс тувтчаліс. Тајө — старшөј дөсатһијк Лудыков. Мөдыс һаһ ларокын вузасыс, том морт-һа, важ галіфе гача, һајтчөм вышывајтөм дөрөма. Сіјөс тан төдөны сөмын Тiма һимнас.

Лудыков да Тiма регыдөн төдмасісны да кутісны лөсавны. Лөсалөмныс налөн аслыс нога. Коркө öтпыр Лудыков локтіс һаһ бостны. Ларокын Тiмаыс öтар һекөд ез вөв.

— Пішчалаыд ем? — сіс пиһсө ізтөгтувјөн гудјiг, јуаліс Лудыков.

— Ем.

— Ветлам аскі сөла кыјны.

— Ветлам.

Сесаң і заводітісны лөсавны...

Зев шоча горһітлөны мөда-мөдныскөд. Кыв-мөдөн вежгасны, сесса бара довгоны — Лудыковыс воэвылын, а Тіма — сы бөрвылын.

Талуң асывоэгаңыс бара-на најө бура ыжыда кышовтісны. Кыкнаныслөн лаз эепјасныс полтчісны, а патронташјасныс төдчымөңја рекмісны.

— Шојччам, — пішщамсө пу бокө сувтөдіс Лудыков да пуксіс мыр вылө.

— Пөлпомөј вшміс... Пішщамөј жаткө, — пөлпомсө малаліг, содтіс сіјө. Горһітігас зывөка пажыылө вожалөм вылыс чушыс, і секі містөма жеравлөны дрөбјысөм вјж піңјасыс. Кык воэпіңыс абу-да, мукөд дырјі горһыыс артмө тешкоф: эаткө пыфди шуө жаткө, сөлөм пыфди — шөлөм.

Тіма ректіс лаз көшөмгыс прөмыссө: кык ур да сөла.

— Вот ескө пон-кө вөлі міјан, — сөлалыс чашмунөм задсө пуркөшітіг, дөжныштіс Тіма.

Лудыков чөва гартыштіс чігаркасө, сешөм-жө чөва кыскаліс да шыбытіс муө. Тімалыс дөжныштөмсө сіјө бытөө езі кывлы.

Јагын пукаліс чөвлөң. Пожөм туганјас костөд муө кучкісны пуксан шонділөн југөрјасыс. Кодарлаңынкө ылын муртса кыліс керагөм. Мукөддырјі гыпкылө сені пөрас пу, весіг татчөз јөлаыс чепөсјывлө.

Лудыков кывзіс тајө шыјассө. Сіңјасыс быгыда да вөртөг дуввісісны өтілаө.

— Ладімер Васілјевіч! — чөвлөңсө торкіс Тіма.

— Ладімер Васілјевіч...

— Кывза, — муртса вомсө вөрчөдлөмөн шыагіс Лудыков.

— Ең сівіт менө, Ладімер Васілјевіч, мыјкө-кө јуала тенсыд.

— Мыј јуалан-кө?

— А вот... Вөрын мыјда пу быдмө, а кык өтко-

дыс оз сур. Кодкө куажык, кодкө вөснйжык, кодкө чукла, а кодкө јешцө мыј... Быдсамаыс сурө.

— Шешша?— сіз-жө вөрәодчытөг чөвтіс Лудыков.

Тіма, тыдалө, ез лыт мыјкө јылыс вескыда јуавны, бөрјіс кывјассө, һужөдчіс. Посһі сінјасыс терыба жөзісны сінпотасјасас.

— Јөзыд сешцөмөг-жө, міса,— кызөктөм бөрын бара воәо нуөдіс сіјө.— Быдсамаыс-жө, міса, ем. Бостам көв етајјасөс, Сөд шор дорын ужалысјастө.

— Шургановјасөс, көсјан шуны?

— да, најөс. Ог пөрјав, шуа-кө, кубјасөн вөта-гөны і олоны најө. Сіјө і сорһі...

— Ударһікјас најө,— јурсө лептыліс да вомсө вежыһтіліс Лудыков.— Сы помыс і сөветскөј һаһсө сојөны.

— А те, Ладімер Васілјевіч, кызі-мыј? Кущөм воропо кутчысан, міса?

— Ог гөгөрво. Мөрт ног сорһіт,— сінјассө сув-төдліс Лудыков.

— Те вот старшөј сөсатһік, поәө шуны, воро-тілө тан. А, віәөда-да, абу на код те, Ладімер Ва-сілјевіч.

— Кущөмі-һө?

— Ме тесаһ ег-на кывлы вөр јылыс төждысөм. Теd сіјө вескод бытөө... Сізкө, міса, те, Ладімер Васілјевіч, абу на код. Те тан зік аслыс мөрт. Мем і окота төдны: кытыс те да коді те?

— А мыј кулла теd төдны тајөс?— вескөдчөмөн јуаліс Лудыков.

— Іһтерес ем. Текөд, поәө шуны, мі төдмасім да кутім лөсавны, Ладімер Васілјевіч, а мөда-мөдөс огө төдөј.

Лудыков мыјкөдыра чөволіс, сөгга чорыда ві-әөдліс Тіма вылө, бытөө сылы пыщкөсас көсјіс пы-равны.

— Ме тенö тöдышта. Кывлі: рöшкулачитöмаöс гортсатö. Ог тöд кызі-мыј татчö вешкалöмыд-а, чöвжыка-кö кутан овны, нафејнö аслыд буржык лоö.

Тіма чатöрмуні бөрвыв, сінјасыс паскалісны:

— Те тöдан? — куччыгис Лудыковлы сојас. — Збыл кывлін?

— Тöда,— Лудыков ышловчыс.— Жал меным ті коддемјасыс... Страдајтанныд...— јурсö лезöмөн чöв олыштис, сесга бара шыасис важ кода чорыда:

— А коді ме—ен-жö јуас. Ме тан старшöј фегатник, і дөвөл тед. Менö тан шöмын öтi морт тöдö, а гашкö і оз-на тöд-да... Ме-öd мөд вожыс.

— А те, Лафiмер Васілјевич, на дор алі кыз? Лудыков бостліс пішчалсö, бергöдлыштис кiјасас да бөр местаö пуктіс. Пуктігас шуіс:

— Ме, Тіма, аш дор. Быдөн олö аш дорыс.

— Кызі-нö сiзі?

— Сiзі-жö...

Лаңтлісны.

Шондi југөрјас ворсісны пу туганјасын. Пожөмјас костын везјасис чераңвез.

— Совгылам вај. Мөдыс прамөјжыка бајітам. Колö Шургановјас дорö кежавны-на талун.

Бөр лаңтöдчiс.

Најö петісны гривка јылö. Сесаң мiчаа тыдаліс ісковтыс шондiыс. Сiјö вöлі вiрдалана гөрд. Сы гөгöрын кыаыс öтарö доналіс горнаын шонтан көрт моз.

Лөсөдчiс пуксыны сез вој.

Лудыковјас мунісны піла шыö. Кымын возö, сымын лечыджыка кыліс рытја сынöдас сiјö.

— Е-е!.. Мөдiс-тај!— горөдiсны шујгавылын. Пожөм водіс Лудыковјас возвылö вокков сiзім сажö.

— Со лешкөданјашыд! — нырулас јорчыштис Лудыков, кор рең увјасыс чiшнiтöмөн мунісны пел-

боқтыс. Но пыр-жө зумыш чужомыс шылалис, быт-
төнөс пөс утугөн нуөдисны сет.

Пујас сајыс петіс щөщкөртөм тошка морт. Сіјө
вөлі Шурганов.

— Енө дојмө?— јуалис вына гөлөснас, кіңаулас
бостіс черсө да паныд кутіс локны.

— Чолөм да ждорово!—њумдіс Лудыков.

— Шојччө...

Пукісны. Тан вөлі рөмыд коф-њін.

— Онө-на шабашітөј?

— Шабашітам-жө сесга, — өгыралан сінјаснас
допыда ворсігтыр сорњітіс Шурганов. Кіјассө өт-
мөдарө шевкнітөмөн њужмовтчыліс.

— Ак, кущөм бура талун музгыштөма!.. Ті-тај
прөмышлајтөмныд, тыдалө?— ус пыщкас зөбіс њум-
сө.

— Лыјшыштім. Вөр відліг моз кыщовтім.

— Серт ескө асланыд делө сіјө, десатњик јорт.
А ме ескө відышті тіјанөс, по партізанскі! Вөрас-
өд ужалөны јөз. Кылөны тіјанлыс шковгөмтө. Вес-
кыда-кө шуны— зев лок прімер. Мыј-жө лоас,
ставным-кө бостгам прөмышлајтны? А вөрсө коді
лезас? Абу скөрмөмыс, а бурыс сорњіта.

Лудыков төкөтө тірчыштан чунјаснас кусөдіс
чігаркасө. Мыжаөн візөдіс Шурганов вылө.

— Те ног і ем. Та јылыс мі егө і думыштлөј.
Өвсыны лібө лоас, Тіма.

— Вот і бур сізкө. І сөлајаслы спокој лоө,—
шмоњітөмөн вісталіс Шурганов. Сесга друг көрліс
сінкымјассө да зев збылыс јуалис:

— Пөлінө, век көсја јуавны да вунө. Младшөј
десатњікјастө інструктірујтлан-ө, Лудыков? Мыјкө-
тај-нө тешкофа артмө.

— Мыј-нө сещөмыш?

— Ме кывлі—міјан квартал-пө експортнөј вөр
кутас вөчны таво, а мі егө-на і кутчыслөј. Ме-өд

щөщ-жө коркө фсатһикавлі. Төдышта вөртө. Мі огө экспортнөјос вөчө. Амі-нө кызі?

Лудыковлөн вөрчыштліс өтар вомкөщыс, сінјасыс чардыштлісны, і сіјө-жө здукнас бөр кусіны. Шурганов кыыштіс тајөс да черөбтіс пыщкөссаһыс быдөн, кыс зіла кутіс тілны сінкымсө. Тақсө сіјө вөчө, кор кущөмкө чорыд дум пукгас јурас.

Шургановлы друг чайтчіс, мыј коркө бытө сіјө аззыліс-һін тақік чардалан сінјассө. Но кор да көні?

— Фсатһікјаслыс јуала да те вылө ыстыгөны. Амі-нө экспортсө огө і кутө вөчны?

— Кутам-жө,—дыгыда һужөдіс Лудыков.—Кутам-жө, час прамөјжык індөдјас воасны-да... Оні ме ачым-на ог төд прамөја, кущөм сортімент колө... А тісө-нө мыј төждысанныд?—друг најана чіткыртліс сінпөвсө сіјө.

— Кызі мыј?—чүјміс Шурганов да бара-на сінкымсө тілігтыр кутіс візөдны Лудыков чужөм вылө, бытө зіліс чужөм ворсөмыс серті лыдфыны сылыс думјассө.—Тејад-өмөј оз кут вісны сөлөмыд, кварталным-кө оз тырт плансө? Өті сікас вөр пыдфікө мөдөс вөчам, мыј сыыс пөмзаыс? Вөрыс міјан, і ужыс міјан. Сіз лі абу?

— Гашкө і сіз-да. Ме мөдногжык мөвпала. Быд мортлөн ем аслас места. Шуам, ме-кө рубшщік, вөча ассым ужөс, а воқө ог-һін суітчы. А мукөдјас емөс да јөн моз быдлаө өшјөны. Сещөмјастө ме һекор ег радејтлы.

— Сіз, сіз,—сінкымсө тіліс Шурганов.—Емөс і сещөмјас... да... Сіз, сіз. Он радејт, шуан?

— дөзма сещөмјассыс. Ме мортыд рам, прөст морт. Мукөдыд бызгас, бызгас, мыј вомас төрө, а бөрынас мөвпыштан да мыј і вісталіс—он төд. Төдлі ме өті сещөм мортөс...—мөдарө бергөдіс сорһісө Лудыков, кущөмкө Мітреј јылыс кутіс віставны.

Помалис да термагөмөн кутіс лөсөдчыны мунны.

Шурганов колі мөвпаланаөн. Сінјаснас фегатһі-көс коллөдөм бөрын дыр-на віқөдіс сіјө местаас, кытчө Лудыковыс сајалис. думнас век-на тујасіс, кыс-жө азылыс тајө мортсө? А коркө азылөма, сөлөм оз пөрјас, сөмын-тај памевыыс вушјөма-һын. Колөма кушөмкө гудыр чувство, мустөмтан чувство... А гашкө-і прөстө сіз-да.

Рөмыдыс друг кутіс сөвны гөгөрбоксаң. Ыркһі-тіс. Лөһ.

Шургановлөн јортјасыс важөн-һын мунісны бара-кө, а сіјө век-на тан пукалө да тілө сінкымсө.

3

Пуксіс төв. Јагө кутіс орјавлытөг сапкыны лым. Пујас вылын өшісіны муктајас. Бердісны мырјас. Јаг лоі сөстөм, жежыд.

Пожөмјас пөрласісны. Өні најө ез-һын гыпмунө-мөн водны, а пурскыгалісны пук коф лымјө, і пөрөдчысјас на гөгөр лымсө талөмөн увјісны, вөчісны најөс.

Лудыков оліс кантораын, торја вежөсын. Сы ордө шоча воывлісны пукавны, јонжыкасө Тіма пыравліс. дај сыкөд сорһыыс Лудыковлөн ез варова мунлыв. Һінөм јылыс вөлі налы сорһитны. Важөн-һын со пөв вөлі ставсө налөн аскежаныс дөж-налөма, бура гөгөрволісны мөда-мөдныслыс думјас-сө. Пукалөны, курітчөны да плешнысө көрлөдлөны. Друг Лудыков ышловчас.

— А?— јуалас Тіма, јашщік коф вомсө паскыда востылөмөн.

— Мыј?

— Һінөм ен шу, Лафмер Васілјевіч?

— Һінөм.

— А ме чајті, міга, шуін.

І бара лаңтласны. Ѓіма һамлалас, һамлалас
вылыс лөбсө, клопкас піқосас кіөн да сөлөм берд-
ғыс чуктөдөмөн шуас:

— Кор-һин ме тас вермыла усјысны!

— Ен термас, ож-тај јур вестад војтав.

Но мукөд кадө вел паскыд сорһижас налөн лыб-
лөны. Ѓімалаң копыртчөмөн Лудыков кутас теры-
ба виставны:

— Мыј мијан могным өні? Сөмын өті, нач өті
мог, Ѓіма. Кымын еща пу пөрас, сымын мијанлы
масжык. Гөгөрвоан?

— Та јылыс со пөв-һин сорһитлөма, Ла҃імер
Васілјевич, — дөзмөмөн өвтыштас Ѓіма. — Оз тајө
лічкы сөлөмөс. Мен колө олөм, паскыд олөм! Вот
овлісны мијан батјас, поңө і каңтыштны. Празһик-
јаснад сурыд!.. винаыд!.. А сојан улад пызаныс кус-
һасө. Ек-ма, поңө і каңтыштны, міга. А те політі-
каөн менө вердан. Ме пайыс, Ла҃імер Васілјевич,
медја і сөвет власт олас, сөмын мед овнысө мен
леңіс, вот мыј.

— Јөј, — орөдас Лудыков. — Чајтан, тајө власт
леңас тенө важ олөмөн овны? Віччыс!.. Вот ташөма
јөјјалөмла ми і вошамө. Быдөн ашланым кучікным
вөшна сөмын шогсам. А најө, візөдлы, быдлаын
өтвылыс. Вот ташөм шорһижассыд ме тенө ог ра҃ейт,
Ѓіма, мустөмтны заводітла.

— Ме-өд сөмын аскежнам таңсө, — повзөмөн пон-
дас бурөдны Ѓіма. — Век-на отсавлі ted дај возө-
на отсала. Еща-мөј көрттув вердім-һин најјаслы, —
висталас шыһмунөмөн. — Öні весіг полөны сојны
менсым һөбөм һаңтө.

— Һинөм, ічөтіканад і возө вузас, — татчө рам-
мыштас Лудыков. — На серті тырмаш. Нырөм стек-
лөыд, ме чајта, јешщө-на бур лөө.

— Сурам.

— А те шің вѣч, мед ог сурө. Ме-тај ог пов! Колө экспортнөјөс лезны, а ме њужөдча, ог-на щөкты. Мед ковтөм вөрсө пөрөдыштасны первој,—кө-қыда пөртмасан сінјассө паскыда вогтас Лудыков. — Сен мед корсөны шешша, коді мыжаыс. А сек коста мїжан і дукыс оз кол татчө. Гөгөрвоин? Со кың колө, а те — сурам!

— Кыјөдөны-өд, Ладімер Васілјевіч. Төңзіја бөрад, кор-тај роч десагыкыс сїм көрттувјөн тајкө ез жагав, быд аңысгїгөн сїя жежыднас колмөдө менө. Төдан сїјөс?

— Төдтөг ола. да, егө кужө во дасквајт сайын овны,—татчө став морөснас ышловчыс да јурсө өшөдіс Лудыков.

— Кызі-сізі?—ез вермы гөгөрвоны Тїма.

— Сїз-жө, властсө ег кужө ас кіө бостны. Сетїм сїјөс кушөмкө сера дукөсајаслы, кодјас немчөжнысө мїжан кок улын кыскаглісны. Вот өні зато ашнымөс сїнісны, Тїма. Но мыј өні мї текөд? На ног-кө лоө—осколокјас. Сїзі і ем, сөмын пасмунөм гырҗчлөн торјасыс. Сөерт ешкө, і најө овлөны лечыд дорышаөс, вермөны і најө дојдны. Но сыыс унжыксө — җїнөм. Ме тајөс гөгөрвоа, Тїма, і бөрда шөлөмнам.

— Ладімер Васілјевіч,—җедыр чөволыштөм бөрын шыагыс Тїма,—ег гөгөрво ме тенө власт јывсыд. Ме думыс, мед көт жежыд, көт гөрд, көт лөз власт. Овнысө медтыкө лезіс-а.

Лудыков вежыңтліс вомкөщсө.

— Мї текөд, Тїма, җеуна абу өві җаңшомыс. Тїкод-демыс векҗыка візөдө: мед вөлі важја кокҗы олөм, донтөм ужалыс строшҗыча, чөскыд сојан-јуан да гаж. Сөерт ешкө і ме талы паныд ог мун. Но те вот шуан: властыд-пө мен көт жежыд, көт лөз. Сїјө-өд і ем: тајө властыд тед сылізїртө песовтас. Вот ешкө, Латкіныд-кө верміс кутчысны!..

— Губернаторыд?—сералан сінјасөн јуаліс Тїма,

но Лудыков сещома виждис сы выло, мыж быдон шуштөм лолі.

— Ен смешитчы, дурак. Шижө сещөм пуж петкөдліс етајө һажтыслы, өні-на кақтылоны. Вот коды почіс доверитчыны мјанлы! Сіјө ескө лөгөдіс төлкөсө Коми муад!— Лудыковлөн сінјасыс ворсісны кеслөм пурт дорыш моз.— 14 мільон дегаіна вөр! Чері, пушһіна, нефть!.. Ещә-мөј мјан озырлуныд! Сөмын ешкө шыөдчывны вөлі Англјалы. Став озырлуны-мөс ешкө отсаліс вөрчөдны мјанлы. Но да мыж мете вјставла,— кінас өвтыштіс Лудыков, бөстис кушчөмкө кһига да лаһтөм-ыркалөм мөгыс кутіс мјставны.

Зев шоча, весіг Тіма дырјі, тазі шуагло Лудыков. Векжык чөволө да плешсө көрлө аскежас.

Мукөд дырјі, пемыд војшөрө, кор матігөгөрын олөмыс зікөз лаһтлө да пукөс чөвлөһ, сіјө каһкокшыөһ чеччас, бура вевтөс өшіһјассө, бісө лөзас жождө да черөн бертыштас пөмөс плакалыс помсө. Сег кыскас рузум пышкө гартөм наган. Раһас да бураһыр кутас кіпыдөс вылас. Нагансө мавтөма суміквыјөз, сөмын стволыс југјалө вороһитөм гөд веркөснас.

Кор мавтасыс вывтіжык сукмөма, сек раһлас да важ мавтассө бура чышкөм бөрын, вымыс мавтас. Виччыгөмөһ лептылас куруксө, кутышталөмөһ пөчдөдас, да шыыс-кө артмө һөбыд, вөлігті шуыштас, муртса һөбдорјассө вөрчөдлөмөһ:

— Гашкө ковмылас-на...

Сасквајт во матө сіјө виждө ас ордас тајө нагансө. Кымыныс шөбгылісны, кымыныс вескыда корлісны, быдыгыс-на вермыліс һөбны да сугкыны.

— Абу,— век вөлі сылөн өві сікас өтвет. А бөрја војаснас өновтісны сегга, во вјт-квајт-һін ез вөрчөдлыны.

Тажө нагансө сылыс тан һөкод ез чајт, весігтө Тіма.

Бөрја каднас Лудыков кутіс шөкыдзыка волыны баракө. Пыржык бөрјыліс сешөм кад, кор абу Шурганов. Локтас, пукгас, відлалө гачетјас да пөпучтө моз кывзө сорњјас. Мукөд дырјі шөщ і ачыс пырөдчылас сорњі костө. Вөрлезыгјас велалісны-нын аззыны сіјөс ас баракгыныс, кызі велалісны быд лун аззыны клејонкаа пызаннысө, белітөм плітапачнысө.

Коркө і татчө вөрас кывсіс Стаханов уж јылыс. Возын висталіс краснөј уголокын радіо, а сорөнжык і гачетјас воісны. Выл јуөр лыбөдіс выл мөвпјас. Кутісны лыблыны выл сорњјас.

Өтпыр уж вылыс локтөм бөрын Лудыков пөрөдіс стопка віна (вінасө гөгнечөн сылы мөдөдөмас вөлөстыс), сојыштіс да вомгорулас сылігтыр петіс вөрлезыгјас ордө пукалыштны. Нәјө баракын лішнөјыс некод ез вөв. Ужалыгјас сојөмаөг-нын, кодјаскө кујлөны, кодјаскө пызан дорын курітчөны да өтө-мөдтор јылыс варовітөны. Аслас волпасын кујліс роч дегатњік — тыдалө, уыс.

Лудыков ас морт моз пыріс, пуксіс сорњітысјас дорө да, езыс часі чептнас ворсіг, кутіс кывзыны.

Сорњі бара-на Стаханов ным гөгөр гартчіс. Гачетјас вајісны јуөр — Стаханов локтөма Москваө, сорњітөма Стамін јорткөд.

— Со-өд мортыд кызі кутіс нмавны. А нач прөстөј рабочөј морт-пө ачыс, — сорњітісны баракын.

— Шахтор, ізшом перјыс.

— Велөдө ужавным по-рабочему. А мі-кө сіз ку-там пыркөдны, планыдлөн кокыс некытчө оз інмыв.

— Ужавнытө, вөлөмкө, кужны колө. Куш өтө вын лесөмнад еща пөльзаыс.

Лудыков нумјаліс өтар вомкөщнас.

— Ладімер Васілјевіч, нолтө артышт міжанлы, быд морт вылө-кө содтам, шуам көв, віт кубөн, јона-ө воз тырас сурс кубыс?

Лудыков гартыштіс часі чептсö чуң гөгöрыс, бөр сарк-рачіс, сесга бара гартіс.

— Он катöдö вiт кубтö — ож кај,— сіз-жö вомкöщ жыннас нумјалöмөн вiсталис сіјö.

— Стахановлөн-тај кајöма.

— Мед волаш татчö да вiдлаш, велістi верiта. Ышмöдöны мiжанöс.

— Kodјас?

— Рочјас, ферт-жö,— шуіс Лудыков да бергöд-чылöмөн вiзöдліс мышкас. Мукöд кадö-кö, гашкö ескö ез кут таз сорнiтны, но локтіг возвылас пöрöдöм стопкаыс мiчиджыка ветліс кывјыс, көт ескö koda руыс дiк ез тöдчы гiнјасас.

Сорнiтысјас падмöмөн лаңтісны. Лудыков гiн-јаснас кыјöдіс на бөрса.

Друг мышсаң кыліс рочөн шыасöм:

— Что это ты рассказываешь, Владимир Васильевич?

Быдөн бергöдчісны. Вольпас вылас пукаліс роч фесатнiк. Сiјö вöлі уфö, но, тыдалö, сафмöма.

— Кывлiн-жö? — вомжынсö вөрфöдліс Лудыков.

— Слышал, но не все понял. Мне кажется...

— А шiз кақтышті томјöзлы, гашкö мiга најö оз тöдны-да.

Лудыков мунöм бöрын баракын дыр-на шемöс пукалісны.. Кывјассылөн быдөнлы комi дiлквiзны гөлöмвылас. Сорнiјас возö ез-нiн гартчыны.

Шурганов доктiс сорөн. Роч фесатнiк вiсталис сылы талунја сорнi јылыс. Шурганов зумышмiс, гiнкымсö тiлны кутiс. I бара дум вылас уеiны чар-далан гiнјасыс Лудыковлөн.

— Тебе не кажется подозрительным эта личность? — јуалис фесатнiк сылыс.

— И вообще, почему он тянет с рубкой экспортного сорта мента?

— Да-а... — нужöдіс Шурганов, пуксiс вольпас

помö да, беринöс паскыд кижассö морöсас асыкалö-мөн, лаңтис.

Медвозын тан аңысöмгаң сылы мылкакö жел-лагис сөлөмас Лудыков. Кушöмкө кошöс дукөн быт-тö öвтö сысаң, а мыј сешöмыс — һекызи ез ердјам-мы. Тајö мортыс ракпаңö моз век эбгöма. Мукöд дырји заводитлас мыччыгыны, муртса-на каңалас повчöдантор — пыр-і сајгас. А коктужыс колö. Шурганов каңалис сылыг муңерлунсö да ачыс леччыгис муңеритны. Сижö тöдис — дебöдчыс чері коркө һе коркө шедас вугырö, сöмын оз ков сижöс кадыг воз-жык повчöдны.

4

Војшөр гөгөр төкөтö кылыштымөн тракһитисны Лудыковлы öшиңтасас. Ывлаыс-кө вöлі төла, позис ескö чajtны, мыј лымјөн сизсö коҗыштитис либö төвнырыс вөрчöдлис прöстмөм сгеклөтор. Но ывлаыс вöлі эик лөң.

Лудыков бурещ удитис помавны лыддыны писмө, кодöс талун сылы вајисны вöлөстгаң. Тајö писмөыс вöлі кырымпастьм. Гижыгыс јуөртис вымторјас јылыс — арестујтöмаöс бухгалтерöс (кодöс — абу гижöма), нöшта морт-мөдöс чөвтöмаöс меспромхозыс. Писмө помас велөдöма нöшта-на гусөнжык ужавны, мыјкөдыра кезлө весигтö лаңтыштыны, кытчöз „јенежыс бара оз сезды“.

Лудыков сизка би вылын сотис писмөсö, пуктитис öчкисö футларö, пагтагис да бисö чинтөм бöрын петис.

Пукалис лөң пемыд вој. Леччисны гежөдик лым-чирјас.

Лудыков кезис веқһидика талөм трөпа вылө, сук вөр пөвсö. Кымыныскö сижö воштылис трөпасö, јорччөмөн чирскис изтөгсö.

— Чөрт кулга. Коктö јешчö чеган татчö.

Сиз вел куза мунис жаг бокша пөлөн, кытчөз ез
во зев ыжыд гаңом пожом дорө. Сен сижө сувтис да
пемыдыс кодөскө кутис корсны сінјаснас.

— Абу-на-мөй?.. Ордји, тыдалө.

— Лади́мер Васи́лјевич, — пожом сајыс бырс пе-
тис морт мыгөр.

— А, тан-тај. Војыс бур. Шуда вөлөмыд те,
Ғима. Вот ешкө төла-кө јешщө. Сижө ешкө бөрвыв-
тиыд чышкис лампа туйтө да чөртыс ез азғы тенө.

Пуксөмөн чөв куритчисны пемыдас.

— Пашпортыд лоі, шуан? — чөвлөһсө орөдис Лу-
дыков. Ви́ччыстөмлаис-ми, мыј-ми, Ғима здрөгһитис,
сујлис кисө пищөгас да кималаснас пашпортсө видлөм
бөрын вөмістї висталис:

— Лоі. Сөмын-тај...

— Мыј-һин? — мыјлакө дөзмөмөн јуалис Лудыков.

— Сетчө гижөма комын көкјамыс арөс, а мен
ачыд төдан...

— Һинөм. Кыг-нө стөч лөсаланаыс. А сөмыд
уна-ө лоі?

— Витго сајас. Бөрја лунјасын вузасөмсө став-
нас көвтышти. Тајө со тед... тїјанлы.

Лудыков ви́дөдлытөг сујис җептас сөм јокмыл.

— Олыштны-на колі тед, Ғима. А мөдарө-кө
бостны... Талун мен писмө воис, јуөртөны, колө-пө
кокутјјас җебны.

— Мунам либө щөщ, Лади́мер Васи́лјевич, вөм-
нөј свет вывтыыс шөјтны.

— Кытчө? — пыди гөлөсөн јуалис Лудыков.

— Шонди југыдыс паскыд. Огө-мөј кытчөкө інасө?

— Һекөд һекөн мијанөш оз ви́ччыс, Ғима, — чо-
рыда ышловҗис Лудыков. — Мөдлаад сиз-жө лоө пиң-
тө мушкыртөмөн овны. А тас пышјынытө век поҗө

— лыҗагин да-ј марш-марш, кытчө гажыд.

Лудыков перјылис җепас новлөдлан часи, биаслис
да ви́дөдлис — војшөр бөрын первој час.

— Но, mödödчы либө,— чеччис сijö. Тiма щöщ-жö сувтiс, ышловчöм бöрын кутiс лычасны. Нопјасiс, богтiс пiшщалсö, голс-востiс затвор да сујiс патрон. Сijö лоi даг мунны куъ тујö.

— Но, прöщайтлы, Лаґiмер Ваґиґевич. Аззыґлам али огö-һин коркö. Јона мем отсалiн.

— Ладнö, ладнö,— дöзмöмөн орödic Лудыков, быттö термасiс ödjöжык мынтöдчыны Тiмаыґ.

— Тујсö ен вунöд, кызi вiштавли? Пыр лунвылö, пыр лунвылö. Ен кеж. Сiктјастö ordјав. Лунмöдсö терыбжыка мун, а шешша воан коркö. Тајö тујсö менам важөн-һин аслым бөрјöма. Kod төдас, гашкö мен регыд лоас тенö вötödны-да,— мелiжыка-һин сорһitiс Лудыков.— Пöминö, вунi вiставны: аски мылакö ґеспромхозö срочнöја корiсны леччыны. Мыј-һин? Но да ладнö. Вај окышта да восковт, Тi-моша.

Кык морт мыгөр сывјаслисны вермасiгөн моз, сесґа öтiыс торјöдчiс да iсковтiс чој бокшатiыс. Кыскö пемыдгыс-һин кылис Тiмалөн горöдыштöм:

— Ог-ö вош пемыднас, Лаґiмер Ваґиґевич?

— Он, он, matka вылад щöкыджыка вiзöдлыв. Вослав...

Та бöрын пуксiс чöвлөн. Сыр сен сулалис Лудыков, кывзiс војса лөнґыслыс шышкöдчöмсö.

— Мыј менам олöмöј? — таз сijö мөвпалис.

— Мыј öни? — сурсöдыс-һин јуасiс асгыс, i ез аззы вочакыв. Та вöсна нöшта јонжыка јонтiс сöлöмсö.

— „Кытчöз ем вын да ебöс, кытчöз кi-кок абу дома, воґсасны, воґсасны, воґсасны! Мед сijö лоö великанöс јемөн чутöдöм, но ва војт из пiскöдö. А сещöм ва војтыс ез-һин мöј кол?...“

Лудыковлы уґi думвылас јуöртöм, kod сертi щöктöма сылы аски асыв пыр-жö докладөн леччыны ґеспромхозö, i та вöсна туша куґалаыс котöртiс.

җирмөг. Топыдҗыка кизасис, нөшта кывзысыштіс да
јөжгылтчөмөн бөр мөдөдчис јагыс петны.

Јенежгаң леччисны гежөдлік лымчирјас.

5

„... Колхоз көзис 185 га су. 1 га вылыс урожај
воис 11,25 ц. Государстволы колхоз сдајтис 499,5 ц,
көјдыс вылө колөдіс 230 ц, вузаліс 86,25 ц, а колас-
сө лоі јуклөма колхозчыкјас костын. Уна-ө лоі јуклө-
ма сусө колхозчыкјаслы?“

Шојччан лунө Шурганов решајтчис гөрд пелө-
сын. Сыыс кынзі сен некод ез вөв. Стенын тічі-точ-
кісны ходікјас. Вөснідіка гыөрмөм узора өшіңөд
тыдаліс щем сулалан вөр да вестас качөдчөм јенеж.
Вөлі асыв-на.

Тетрад вывті тош помсө новлөдлөмөн решајтчис
Шурганов. Черө велалөм чуңјасыс неногөн кутөны
карандаш пом. Берінөс плешкыс гудөк мек моз көр-
ласө, лөбдөрјасыс вөрөны.

Задачасө ештөдөм бөрын ыжыда лолыштіс, бы-
дөн тетрадыс лістыштчис, сесга пунктис карандашсө,
кыскіс чепсыс газетө гартыштөм, вылысас јежыдөз
солалөм наң шөрөм да өшіңө візөдөмөн кутіс сојны.

Талун сіјө муртса чеччөм бөрын локтіс татчө,
ез-і сојышт.

Стелаыс со мыјгаң пансіс.

Төнзі партгруппа вылын кыпөдісны старшөј де-
ватчык јылыс сорні. Шурганов ачыс выступайтис:

— Лудыков вылө лачаөн овны мјанлы нинөм,
јортјас. Тыдалө сіјө мјанлы. Оз-кө вежгы, а вежсө-
мыс вылө, дерт, нинөм надејтчыны, сек быт лоө
вөтлыны. Сізі-і чүјдөдны колө Вөрпромхозөс, мед
выл мортөс дастөны.

— А тенө-кө индам, Шурганов?— јуалісны сылыс.

— Менө? Ог-öd шогмы, жортјас. Старшөј Ғеґат-
һикад кушөм сурөөс он пукты, сетчө колө јур. Ме-
ескө воґза војаснас і Ғеґатһикавлі, да-öd... Ог, ог
шогмы, жортјас. Старшөј Ғеґатһикад ог шогмы. Сес-
са менам ем бріґада. Гашкө ті кокһижык уж корсө-
мөн гөгөрвоінныд менө-да? — повґыштөмөн віґөдліс
чужөмјас вылө.

— Нґекод тан оз чajt сізі, Шурґанов. Те, друґө,
бостчы да велөдчышт. Артавнысө бура кужан?

— Вунласөма. Әрөбјасө, прөчентјасө зугса.

— Теd отсөг сетам, велөдчы.

Сесаһ і заводітчіс велөдчөмыс сылөн. Воґын
јандыгөмлаыс ґебіс бріґадаґыс, а кор ердјамміс,
сек быд прөст кад-һын кутіс та вылө пуктыны. Кор-
сіјө пукалө којка вылас да јурсө чатыртөмөн лебе-
ґітө тошсө, сек баракын лаһтөмөн олөны, һөж вөл-
төшітчөны.

— Но і наука, морөн-лыјан прөмыс, — мукөд
дырјі ышловґас.

— Сөкыд?

— Сөкыд, друґјас.

— Сіґкө, інжеһерө он-на туј?

— Ог-на. Во кыґјас-кө ескө бөрыһтлыны менсым...

Посвоґын кылісны восковјас. Пыріс роч Ғеґат-
һік.

— Вот он куда запрятался. А я ищу, ищу.

— Садись, — вешјыштіс Шурґанов. — Мыј-һын?

— А-а, ты все насчет дробей. Молодец!

— Молодґец ескө-да, только-тај голова-то плохо
понимает, — роч-һісө комі кывјөн сөкыда сорһітіс
Шурґанов.

— Ну, ничего, по-тихоньку. А я к тебе с одним
странным вопросом. Знаешь, какое дело, вчера на-
шел вот эту записку. По-вашему, по-коми написана,
не все я понял, но мне кажется... Да ты сам прочти,
вот она! — роч Ғеґатһік кыскіс пессөм кабалатор

да сетіс Шургановлы. Віжн-вежн шыпасјасөн сетчö гіжöма:

„Роч морт, ещажыка сорнїт. А то аззам тед места“.

Шурганов немымыныс лыддїс, сесса јуалїс:

— Другим-то показывал?

— Никому. Хотел сначала с тобой поговорить. Кто-бы, думаешь, это?

— Јаснö кто.

— А если ясно, зачем молчать, Шурганов? Я говорил и буду говорить — надо Лудыкова немедленно убрать. Пусть он мне тысячу таких бумажек подкинет, молчать я не имею права. А ты, Шурганов, либеральничаешь, не берешь его за жабры.

— Как-но вѣат-то? Какаја полза лoас тепер вѣат? Подождом-на. Матеріалыс следовател ордын, оз пышјы мїјаныс. Кутам контромірујтны да пакöс-тїтчынытö оз лыет,—комї сорнїö вужїс Шурганов.

— А мне кажется, нечего ждать. Один уже исчез, і еще пятьсот рублей государственных денег присвоил.

— Менсым пашпортöс щöщ,—содтїс Шурганов.

— Вот видишь. Как бы и этого не проглядеть.

— Тїмаыс оз дыр пышјав, сурас. Ладнö, ладнö, ен скöрмы. Аслас кадö і Лудыков сурас, оз дыр дур.

— Как знаешь, а на очередном партийном собрании я буду ругать тебя за это, Шурганов.

Роч фсгатнїк бöрын мыјкöдыра пукалїс-на Шурганов. Чужöмыс вöлі зумыш.. Сесса чукöртїс кнїга-тетрадсö да мöдїс.

Јенежсан нöжїöнїк гывдїсны лымчїрјас. Шурганов морöстырнас лолалїс јагвыв кöзыд сынöдсö і сылөн öнї ывлавывнас нїмкофасöмыс кынзї некущöм дум ез вöв. Вөр тужöд мунїгас сылы чажт-чїс, мыј век-на сещöмї зoла, кущöмөн вöвлїс коркö важөн-важөн. Сїз-жö бафыскöд калїс сортöвка лез-

ны, но јонжыкасö viqödic da tödmacis vör ужыскöd,
а ез ужав. Бат вöлі шулас сылы:

— Удтан-на, піö, костö жугöдны таяö проклат
сортовка дорад, удтан-на, сөкөлöј, грöш вöсна ви-
гынытö.

Таэ сijö шыавліс кыэ во сајас-на, кор олöмыс
вöлі қик мöd. Мышкыртчөм тушаа бат курскіс виж
кракөтинаөн да ужаліс. Черсö кias кутөмөн і кулі.

Татчөэ думнас воөмөн Шурганов эугыльміс да
терыбжыка кутіс вославны.

Нöрыс јывсаң туј вескыда пондіс леччöдны ба-
рак дорö. Шургановс чујмөдіс зык. Барак дорын
тыдалісны мортјас — мыјкө горзöны, кiјассö леп-
талöны.

Шурганов сөрвiтчіс котöртны да здук мыстi
сен-нiн лоi.

Лым вылын кујліс роч дегатнiк, ымзіс да кус-
насіс. Лудыков сојјассö пужөмөн шенасіс да горзіс:

— Талавны і колö ташөмјашшö! Кушөм ташөм
укашщiк петөма? Јуам-кө—ашшыным јуам, абу-тај уж
вылынөс талун! Вернö амi абу?..

Лудыков дорын шатлалісны нöшта морт-мöd,
щöщ-жö кодөг. Баракыс öтпөлөсөн петөм ужалысјас
зілісны бокö зырны Лудыковјасөс, өлөдны.

Шурганов копыртчыліс роч дегатнiк дорö, пук-
гөдіс лым вылө да, кор лөгыджыка кутіс сылөн
лолыс шедны, јуаліс:

— Мыј лоi?

— Вот он ...— Лудыков вылө індіс,—Избил... но-
гами топтал. Он не пьян... Это нарочно он... подстроил.

Шурганов паныдасіс сiнјаснас Лудыков сiнјас-
көд і вөмістi гөгөрвоіс, усi думвылас, кор најö аз-
зыслісны медвозыс. Эöран кабырјассö эепјасас эе-
бөмөн сөмын чөвтiс јөз чукөрлы:

— Пыртöј баракö!

Неуна сорөнжык, барак тыр јөз возын, каміт-

чөм гөлөсөн сижө сорһитис, кадыг-кадө Лудыков вылө
өгыралан сінјассө мустөма чөвтлігтыр:

— ...Помһита, кутис кывгыны жежыдјас матыгмөм
жылыг. Чукөртчим ми, кодјас сөвет влагтсө кутлім
сіктаным, прөщцајтчим гортсајаскөд дај весасім
вөрө. Тај заводітчис мијан партизанітан олөм. Меным
сек вөлі, но, кычкыкјас гөгөр,—мылакө татчө һум-
јовтөмөн висталис Шурганов.

— Разведка нуөдам, жежыдјасөс синулыг огө
лејлө. Төлк сурлас да ускөдчылам, а прамөја пырк-
һитны сволочјасөс огө вермөј—ещаөнөг да-ј өруж-
јоным абу војутны код. Öни-öd мијан Красној армі-
јаыдлөн ставыс мыј колө ем, а сек ми дрөбөвикја-
сөн војутлім.

Барак лаңтөмөн кывзис Шургановөс. Лудыков
пукаліс пызан дорын, јурсө улө лејөмөн кывзис.

— Öтпыр ыстисны менө разведкаө,—удала пырк-
һитис јурнас Шурганов.—Пуктисны мен могөн—во-
лыны сиктө, төдмавны мыј колө, ајзөдлыны өтө мор-
төс да аскінас бөр воны. Мијанлы сек кывгыліс—
жежыдјас-пө корсөмас мијанө туж төдыг мортөс да
лөсөдчөны партизанјасөс кутавны петны. Сіј. Асја-
дор локтө сиктө. Муртса-на кыа кыпөдчө. Думајта-
да, пыравлыны амі һе дуһа ордө? Сек ми гөтра-
төмөс-на вөлім. Миса, лунсө лоас-жө сиктас овны-а,
пырава. Тајө прөступкагыс, өни мөвпавла-да, лы-
лыны ескө менө смед вөлі. Но да абу та жылыг та-
лун мијан сорһиным.. Помһита, југдыны кутис. Лөң-
да чөв сиктаным. Мышјас сајтө дулымтө дуһајас кер-
каөз, кајө звөзөдыс, пырө посвозө да јиркөдчышти.
Виччыса, час миса петас менам ныв да јона і кутла
важ бөрын.

Барактө вуш-вөш котөртис. Кывзысјас һуммунины.
Најө век-на ез гөгөрвоны, кытчө сорһисө гартө
Шурганов.

— Кыла—кокшыјас. Сесса бырс-воссис өзөс. Ме

чатөрмуні вужорас: төдтөм морт. Кызі, думајта-да, татчө вескаліс-а? Візөда, щощ і сіјө чујміс. Мыј вөчны? Пышјыны-кө, гөгөрвоас да шум лептас, а менам могөј зік вөчтөм-на. Ынөмөн-кө локта, јурөд оз малыштны ас јөз, асныд гөгөрвоад. Вот секи і гыжјышти ме сен лудтөм јүрөс. Куға мөвпавны кад ез вөв. Восковті да збоја јуалі: гортас али абу дуња?... Пырі. Сіјө щощ-жө пыріс. Мі сорһітам дуњакөд, а сіјө сінбөжјаснас кыјөдө мјанөс.

— Мыј-нө, дуња, тан тајө вөчө?—вашкөдөмөн јуаса нывлыс.

— Мыјкө-тај јежыдјаскөд ветлө-а. Ыепөру локтін. Мјанын патерујтө.

— Комі морт?

— Комі. Но велөдчыштөма, тыдалө. Лыддыгны зев лут.

— Ладнө,— миса,— ме пукалышта да муна, а те вістав сылы— шу, мөд сиктыс ме, тіјан рөдвужыс-лі, мыј-лі. Менө, тыдалө, оз төд-тај.

Пукалышти да лөгөдчі мунны. Сіјө щощ-жө. Ыум-јалыштө вомкөщнас да сінбөжјаснас кыјөдө.

— Кытчө-һін миса, другыс?

— Кытчө-пө і те, друг,— ачыс өтар вомкөщнас ворсышталө, көнкө, думајтө: сурін-пө... Ак те пон кок (мөвпышти) да речышти кымлөсківыв наган воропнам. Мортыд сөмын тір-тір муні да воэ піңтөм колі. Кылан, Лудыков?

Лудыков здрөгмунөмөн лептыліс јүрсө, но һінөм ез шу. Јөз пөвсті бытө төвныр муніс: быдөн лөга візөдлісны Лудыков вылө да кутісны гораа вашкөдчыны. Шурганов воэ кутіс віставны:

— Дуња окөстіс сетчө: „Мыј, шуас, вөчін! Оні теd һі мем ловјөн һе мынны!“

— Мынам, шуа, мынам, дуња,— ме сіјөс төкөда, ачым ескө ог төд мыј воэ вөчны. Збыл-өд зуг лоі феланым. Кутім кі-коксө көртавны прохвостлыс. Сіјө

сајкаліс да вір сорөн еöлаліг шуіс:

— Менö нөйтöмыг тіјанөс реллө мөдөдасны.

— Віқөдлам, шуа, етерво лов, мөдөдасны амі оз!

Клапалім вомсö да гөбөчө лезім.

— Но, міга, дуња, öні југыд да мем оз поэ-
петны керкаыс. Ветлы да öтведает те мыј меным
колö, а ме тан гортовла, віқла есіјөс.

Муртса комі сіјö луныс міјан. Пыр полі, локтас-
ны да јуаласны сіјөс, а мортыд, асныд төданныд,
көні.

Локтіс дуња да вісталис: аскі-пö жежыдјас збыл-
лөсөдчөны кутасны, а гөбөчын кујлыгыс лоö налөн
туј индалыгыс.

Рөмдігөн, кор зік-нын лөсөдчылім пышјыны, же-
жыд штабыг друг локтіс вестөвөј. Ме пачвоқө сај-
мовтчі.

— Көн-нө павершщікыд? — јуаліс дуњалыс.

— Муртса-на петіс, — вісталис повқөм дуња.

— Кытчө?

— Kod төдас... Зевсö оз-і сорңит сіјö.

— Локтас да вістав — штабö-пö пыр-жө корісны.
Гөбөчад-нө kodі јігөдчө?

— Курөгјас уқмөдчөны, — мыј медвоқ думвылас
воіс дуњалы, сіјö-і шуіс. Мортыд чујмыштлис, но
һинөм ез шу да петіс.

— Но, дуња, — ме шуі, — давај весагам.

Муртса петім мыш вылө, кылам: горзö міјан
пленнөјным. Мездыгөма, тыдалö.

Шурганов лаңтіс. Јөз чукөр век-на возыс мыјкө-
віччысіс. Сесса кодкө јуаліс:

— Но, кықі воқөсө?

— А сізі, другјас, рытгорувнад кокңіа пыш-
јім. Вөтчылісны-жө ескө-да, мыјөн-тај вөр дорөзыс
воім, сес парвізантö он-һин кут.

— Ставыс ескö тајö бур. Но абу гөгөрвоана: мыјла те тани горһитин та јылыс? — бара јуалис сiјö-жö мортыс.

Шурганов швачкис кабырнас пызанö.

— Мыјла?! Со мыјла: жеждјаслөн вöвлöм гуса раѳведчыкыс, Владимир Василевич Лудыков, öни пукалö мијан возын. Сiјö-жö öнöз вöли мијан старшöј ѳесатһик.

Друг бытёо мельһича пруд ызмунi — буждiс: быд пельöсын гораа јорисны Лудыковöс, öвтчисны кабыр-јасөн сылаһ.

Лудыков кыпöдiс јурсö, сесга сувтiс да гораа мед быдöнлы кывлас, шуiс:

— Лöж! доказитны колö.

— Доказитам көн колö, — чорыда орöдiс Шурганов. — Сесаһ колi уна во, пöрысмыштöмыд, вежыштöмыд. Ортсысаһ вежсöмыд, а пышкöсыс сiјö-на. Понлы мöд гөн оз пет. Ме тенö öни ставнас аҗҗа, весiг думҗастö тöда. Кöсјин мијанлыс честнöј уҗалысјассö кыскыны ас везҗад, кыпöдны мијанöс роч уҗалыс војтырлы паныд? Мöд сорһимента вөр мијанöс вöчны щöктöмөн ѳеланкаöс көсјан вайöдны жужыд прорывö? Но ез удајтчы тед! Ми каҗалим кiподтујтö да зугим планҗастö. Те отсалiн, тöдöмыс, i стеклöа һаһөн вердны мијанöс, отсалiн пышјöдны государственнöј гöм. Ставыс таыс те кутан кывкутны. Ми тенö öни ог лезö, кытчö колö мöдöдам аски асыв. Кылан, Лудыков?

Наганлыс стволсö җептас шымыртöмөн Лудыков гiнбöжјаснас кыјöдiс Шургановöс.

Лудыковлөн ез-на вунлы кушдöм ногөн вожавлис лöбјыс, ез-на вунöд Шургановлыс кымлöскивыв кучкöмсö. Тани, вöрас аҗҗыгöмсаһ, быд лун кыјöдiс стрöка возöс мынтыны, век-на луныс-лун аскиöз һужöдчылыс. Но возö һужöдчыны оз поҗ. Лiбö талун,

либө гашкө некор сесга. Сөмын та жылыс өни мөв-
шаліс сіјө. А гөгөрыс гым кымөр муркјөдліг моз-
ызгіс јөз чукөр, јоріс сылыс Һімсө.

6

Собраңіе помасіс горөн-һин. Лудыковөс нуө-
дісны аслас павераө да пуксөдісны іган сајө. Но
вөрлезысјас дыр-на ез лаһтны тајө рытө. Водтөзыс
Шурганов пастасіс да петіс ывлаө. Мөвпнас көсјіс
ветлыны да віқөдлыны, оз-ө уҗ Лудыковөс іган
сајын караулітыс морт.

Пукаліс гудыр кымөра шоныд вој. Вөлөн ветлан
паскыд туј пөлөнті жужыд етен моз кыпөдчө вөрыс —
оз шувгы, оз вөрөд туганјассө.

Кор кіпыдөсыс перјан жел, пыр-і кокһөдө. Сіҗ
кымын-жө өни сөлөмвылас вөлі Шургановлөн. Сіјө рад-
ліс думсыс, мыј талун лоі раҗөма сірөд гөрөдсө,
коді гөрззасліс тан Лудыковкөд азысглөмсаң.

Возыс кылісны восковјас. Кодкө паныд локтіс.
Сіјө, тыдалө, щөщ-жө каҗалис да сувтіс. Шурганов
чујміс, но ез назмөд восковсө. Һекымын восков
мунөм бөрын шенҗөмыс содіс. Шурганов ез ескы
аслас сінјаслы. Сен, возынжык, сулаліс Лудыков.

— Кыҗі татчө вескалін? — гөлөссө чорҗөдөмөн,
бердас локтөм бөрын, јуалис Шурганов.

— Те моз-жө, ашлам кокөн. Тенө корсны мөді,
а те, тыдалө, менө-дај. Щөщөма-һин мі лөсалам,
мөда-мөдтөг огө вермө овны, — шуасіс Лудыков.
Горһіас кыліс грөзба. Шургановлөн сөлөмыс мыј-
лакө друг топавліс, но повҗөмсө һинөмөн ез петкөд-
лы, нөшта чөрыджыка гөлөссө лөчтөмөн щөктіс:

— Бергөдчы да мун, ме тенө колмөда.

— Ме те дінө прөщәјтчыны вөлі муна. Көсја
вөлі віставны — да, төдін те менө.

— Кыкыг паныдагым, кoймoдыг ен лoсoдчы,—
пуан лoклунсo мoрoсac пoдтыны зилoмoн, пий пы-
рыс сoзoдic Шурганов.

— Kod тoдaш, kod тoдaш, ха-ха... Вoлнoй светыс
паккыд, тужас помтoмoш, ветлан, ветлан да бара-
на гашкo аззыгам, друг! Те вот шкoралан, а ме-
ог. Мыла шкoравны? Kodи jon, cijo-i прав. Oни ти
верминныд, ти i правoс. А ми-кo вермиm...

— Тырмас, мoдoдчы вaй!

— А прoщaйтчыны... вунoдин? — Шурганов нi-
нoм-на ез куж татчo мoвпыштны, Лудыков друг
щaпкic горшoдыс да вывлаъ тракнiтic.

Угiны лым вылo. Вермасicны.

Шурганов ез-на вермыв лoлыштны, топыда горш
гoгoрыс пукалic Лудыковлoн кабырыс.

Медбoрja eбoссыс вoзсacic Шурганов, зилic горш
бердсыс нeщыштны кoрт асыкco да лoлыштны.

Секi друг бoстлic кico Лудыков. Берегo шыбитoм
черi моз Шурганов апнiтic сынoд, oтщoщ сек cин-
jасыс кыжыштicны, кызи Лудыков лептic кico, а кic
вoрoнiтoм дулоа наган, i топалoм сoлoмoн, интiнкти-
внoя горoдic:

— А-а-а-а!

Зушмуни наганлoн вoрoпыс журлыo i пыр-жo лaн-
тic Шургановлoн горoдoмыс, бытeтo лечыд пуртoн
вундicны. Oри i быри.

Шурганов ез-нын чужас, кiжacco шевгoдoмoн
пласт кулic. А Лудыков пeлjасын век-на жургic
сылoн „a-a-a“, jичoдic cоnjaccыс вiрсo.

Бoр учic вoшoрбoрca унмoн. Бара заводитicны
тывдны гырыс да кокнi лымчiрjас. Чoволic вoр. Чoва
сулалicны мoдa-мoд дoрo топoдчoм пуjас. А Луды-
ков век-на кылic сoлoм кырыштана а-а-а! Пласт
кулыс морт вeстын сулалыштoм бoрын, друг топoдic
кiпидoсjаснас пeлjacco да сoрвiтчoмoн кyтic кeтoрт-

ны. Котөртис кокјассо гырыга шыблаломон, тушанас
воэлаң сетчомон.

Бара-на сешом-жо пемыд вој, сijo-жо векныдик
трөпа, сijo-жо гаңом пожом. Гөгөр пемыд, гөгөр
вөр, повэодчана лөг вој. А сijo отнас.

Термасомон, чуңјасгыс кусо жугөдломон, шыб-
лалис пожом вужјас бердыг лымсо, кын му јокмыл-
јассо, артмом роэод кыссис пу вужјас улө вөчөм гуө,
пиэичаңасомон биасис сикко, став тушатырнас тиралө-
мон тувјөдлис ортсыө лыңјас, ноп, эепас сујис мат-
ка, сесга пешкылтчөмон бөр петис. Термасомлаыс
вунөдлис пишшасо.

Дыр лыңасис. Неказы ез вермы гөрэңыштны сы-
рөметъ воыссө көм гөгөрыс. Лыңасөм мысви вескөдчис
да пуктылис кисө морөс вылас — сөлөм чеччөмон-чеч-
чис, аңлас улө сурөм чери моз вијсис. Со пудја сөктаөн во-
жасис пемыдыс мышкас, личкис кокјас кусыңтчымон.

Гаңом пожом бердыг нопја морт ісковтис јаг
пөлөнөд і воші пемыдас.

7

Пујас костти, бокшаыс-бокшаө, вывтасыг-вывтасө,
јегырјасті, давјасті котөртис кујим кока көјин. Сijө
воэ вескыд кокнас чотөмон гырыга чеччалис лым
куға. Жугалөм кокыс летысис кучик помын, рана
местаыс сылөн лөмөгсөма, кормөма.

Руд, ыжыд кукаң код көјин шыга шолскөдис
пиңнас, гөгөр көјјалис гырдомөм сінјаснас, војтөдис
лым вылө дулсө.

Көјиныс вөлі шыг, скөр. Некемын лун сајын
сы бөрсга вөтлысисны пишшала колхозныкјас, жугөд-
исны коксө, но вины ез вермыны. Көјин пышјис. Ча-
шца пышкө пырөмон водис вужла бокө, нулис ра-
насө да сиз кујлис кык лун. Ранаыс једис, кеңгалыш-
тис, но век-на зев јона дојмис. Сөмын кор эикөзнын

тєрпїтмөн кутїс орөдны кынөмсө, кор гыркҗыс вөҗїс, топалїс, пакҗасыс гуранассїсны, гөныс гынмїс да јокмылөссїс, сөмын секї көҗїн сувтїс куҗїм кок вылас, їсалыштїс сынөдсө да мөдөдчїс зурлїктыны.

Көҗїн корсїс соҗан. Кынөмыс сїҗөс вөтлїс корсны кынөмпөт. Сөкыд ескө чеччавны куҗїм кокөн да нөшта вїзны доҗа коксө, но быт.

Воҗбыд кышлалїс көҗїн — ңїнөм ез кыҗ, сөмын нөшта-ңїн јона муҗїс да скөрмїс. Асҗадорыс пуксїс заднас пуө мыҗсөмөн, лептїс нырвомсө јенежлан да заводїтлїс омлавны. Куҗаа лывкјөдлөмөн, горш пыдөссаңыс чуктөдөмөн ңекымыныс омловтїс, сєсҗа щөкмунї.

Кыптөм асҗа төвру котөртїс пуҗас пөвсттї. Вөр-чөдлїс посҗїдїк лысҗассө да паркнїтїс көҗїнлы ныр роҗас. Төвру сөрсыс ваҗїс морт дук, ловҗа морт дук.

Руд көҗїн бура төдө тајө дуксө. Мукөд кадө-кө, ескө мөдарө весасїс, а өнї гөгрөстїс сїнҗассө, галс-нїтїс шыла-пїҗаснас да лым бердө лапкөдчөмөн, гырксө ңужөдөмөн котөртїс төв паныд. Жугалөм кокыс гартчїс, їнмалїс лымҗө, мешаҗтчїс — көҗїн сув-тышталїс да вазнїтїс. Вїрөссөм, дрөбҗыссөм лапаныс колї лым вылө, а ачыс гырыса кутїс воҗө чеччавны.

Грївка вывсаң көҗїн вїзөдїс увтасө. Сен тыдалїс морт — өтї. Кужөмөн лыҗҗассө вешталөмөн сїҗө лок-тїс увтас пөлөнтї, пыр өтарө матысмїс.

Көҗїн лапкөдчїс, пуктїс јурсө зөңвїза воҗ кок вылас да нырбордҗассө парусїтөмөн кутїс кыҗөдны.

Лыҗа морт ңемвїччыстөг пыр локтїс. Сїҗө мукөд дырҗї вїзөдлө мышкас, грївкаҗас вылө каҗөмөн дыр кывзысө мыҗкө. Төдчө — муҗөма.

Морт мунїс, а көҗїн вөтчїс сы бөрвывтї. Вөтчїс саҗласөмөн, зөбсасөмөн.

Луныс помтөм куҗ. Но коркө ї сылы воїс пом. Кутїс пемдыны. Ödjö пемдыны заводїтїс. Пемыдыс повчөдчана лөгөн лїчкысїс мортлы сөлөм вылас.

Онтај асыввоңнас кывліс сіјө көјнлыс омлалөм — сөнјасас вірыс сөныкасліс. Пыр віччыгіс азғыны ассө омлалысөс, зіліс ылоҗык пышјыны сіјө местагыс. Лунтыр муніс, вел куз туј вуҗіс, а гөлөмыс ез төкав. Мылакө век чајтіс кыскө ас гөгөрсыс кодөскө, балабөҗнас азҗіс сылыс еінјассө, а бергөдчөмөн візөдлас да гөгөр лым, сөмын лым да лымјөн турдөм пујас. Көні сіјө?

Пемдөм бөрын лыҗа морт сувтіс да біаіс. Бі југөрјас ічөта вермісны вөтлыны вөрса пемыдсө — восков кыкө-кујім сајыс ынөм-һын ез тыдав. Сен гөд саөн өшаліс вој. Морт јөҗгылтчөмөн пукаліс бі дорын, візөдіс пуҗан җајһык ыло да гурчкіс сукар. Тајө вөлі Лудыков. Матігөгөрыс ынөм сылы ез кыв. Вој мыкө вашкөдіс пелјасас, унмовскөдіс.

І вот друг, һемвіччыгөтө, мыкө сөд вуҗөртіс һеылыті. Лудыков здрөгмуні, кыскіс нағансө да лыјіс сылаңө. Но һедыр мыгті сіјө-жө сөд вуҗөрыс мөдарсаң тыдавліс. Лудыков јарҗыка пестіс біпурсө да ез-һын сөсга лыстлы вугыртны.

Дыр најө кыкөн сізі војсө колмысны. Көјін кујліс јурсө лым ыло пуктөмөн да візөдіс містөм-лөз еінјаснас. Коркө сөсга Лудыков гөгөрвоіс шыбытны сукар, костөм јаја көч кок. Көјін ставсө горша һылаліс. Кор сіјө вывті матысмыны кутлас, Лудыков һужөдчылас нағаннас і көјін бөр вешјас.

Југдыны заводітчігөн көјін зікөз сајалі кытчөкө. Но Лудыков төдіс: сіјө ез ыло мун, сіјө көнкө тани, і воҙө кутас вөтчыны. Тујө вөрҗыгас курыда һумдіс да шуіс аслыс: — Ладнө, мөдам кыкөн...

Сылы жал вөлі көјінөс, кызі і ассө. Вегіртө долыдҗык лоі, кор мөвпыштіс, мыј тајө гора парма пышқас абу өтнасөн.

Пыр воҙө, пыр воҙө, код-төдас кытчө, најө мунісны сөрсә-бөрсә.

ЖУРИНАЛЫГ

	Бет.
КОЛХОЗНИЦАЛАС	3
БӨРСА ДРАМА	111

*Педь Гень
ДВЕ ПОВЕСТИ
На коми-зырянском языке*

◆
*Редактор И. Из'юров
Технический редактор М. Шестаков
Обложка худ. В. Полякова*

◆
*Стат формат бум. 62 x 94 1-16
Печати. листов 9,3. Авт. листов 6.
26000 зн. в печ. листе. Тираж 4000 экз.*

◆
*Уполномоченный облига № 1359
Издание Коми ГИЗа № 75
Заказ тип. № 893*

◆
*Сдано в набор ПVI-36 г.
Подписано к печати 19IVII-36 г.*

◆
*Типография Обл. УМП.
Сыктывкар, Дом Печати*

0-25

доныс 2 ш.

Керенс. 50 ур.

